

AKADEMIK LITSEY VA KASB-HUNAR KOLLEJLARI UCHUN
USLUBIY QO'LLANMA

M.XAJIYEVA, M.AYTBOEV

ESTETIKA ASOSLARI

TOSHKENT-2016

M.XAJIYEVA, M.AYTBOEV

ESTETIKA ASOSLARI

AKADEMIK LITSEY VA KASB-HUNAR KOLLEJLARI UCHUN

USLUBIY QO'LLANMA

TOSHKENT-2016

M.Xajiyeva, M.Aytboev
Estetika asoslari. Uslubiy qoʻllanma.

Toshkent, 2016.

Oliy va oʻrta maxsus oʻquv yurtlarida oʻqitilayotgan ijtimoiy fanlar qatorida estetika ham alohida oʻrin tutadi.

Mazkur oʻquv qoʻllanma akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari oʻquvchilari uchun moʻljallangan boʻlib, unda estetika fanining umumiy tamoyillari, shuningdek, milliy estetikaning oʻziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Uslubiy qoʻllanma kirish, taʼlim texnologiyasining konseptual asoslari hamda ushbu fan mavzularini oʻqitishning pedagogik texnologiyalari, “Estetika asoslari” fanidan noanʼanaviy dars ishlanmasidan tarkib topgan.

Masʼul muharir: fal.f.d. G.Mahmudova

Taqrizchilar: t.f.n. N.Nurullaeva
Fal.f.n. U.Doschanova

Ushbu oʻquv-uslubiy qoʻllanma Urganch Davlat universiteti Ilmiy-uslubiy Kengashining 2016 yil 27 aprel № 7-sonli yigʻilishida tasdiqlanadi.

KIRISH

“O‘zbekistonning kelajagi buyukligi, avvalo yosh avlodning ma’naviy-axloqiy, siyosiy, estetik jihatdan kamol topishi bilan chambarchas bog‘liqdir”

I.A.Karimov

Mamlakatimizda akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari o‘quv tizimining joriy etilganligi jahondagi ilg‘or davlatlar ta’lim jarayoniga jadal kirib borayotganligimiz belgisidir.

Prezidentimiz Islom Karimov ishonch bilan aytganlaridek, O‘zbekistonning kelajagi buyukligi, avvalo, yosh avlodning ma’naviy-axloqiy, siyosiy, estetik jihatdan kamol topishi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Yoshlarni bilimli, mas’uliyatli, siyosiy jihatdan idrokli, axloqan pok va ma’naviy barkamol bo‘lib o‘shishlarida estetik tafakkur, estetik madaniyat ravnaqining ahamiyati katta.

Estetik tarbiya ma’lum darajada qolipga solingan, qotib qolgan ta’lim tizimi bo‘lmay, inson faoliyatini barcha tarmoqlari bilan bog‘liq bo‘lgani uchun yoshlarning yangicha estetik tafakkurini rivojlantirish ma’naviy islohotlarda katta ahamiyat kasb etadi.

Buning uchun umummamlakat miqyosida juda katta ishlar amalga oshirildi va oshirilmoqda. Chunki estetik tafakkuri rivojlangan inson o‘z xalqi tarixi, ma’naviy merosi va bugungi ijtimoiy taraqqiyotiga befarq bo‘lmaydi, o‘z hayoti va faoliyatini Vatan taraqqiyoti va istiqboli bilan chambarchas bog‘laydi. Binobarin, Prezidentimizning sog‘lom avlod kontseptsiyasida estetik tafakkur rivoji va ravnaqi ham mustahkam o‘rin egallaydi va katta ilmiy ahamiyat kasb etadi. “Sog‘lom avlod deganda, - deydi I.A.Karimov, - shaxsan men, eng avvalo sog‘lom naslni, nafaqat jismonan baquvvat, shu bilan birga, ruhi, fikri sog‘lom, iymon-e’tiqodi butun, bilimli, ma’naviyati yuksak, mard va jasur, vatanparvar avlodni tushunaman”.

Estetik tafakkur taraqqiyoti insonda faollikni, o‘z ijodiy imkoniyatlarini sinab ko‘rish va ro‘yobga chiqarishga da’vat etadi. Ana shunday ijtimoiy - tarixiy va ma’naviy jihatdan nihoyatda zarur bo‘lgan masala - yoshlar estetik tafakkurining shakllanishi va rivojlanishini tadqiq etish ham nazariy, ham amaliy jihatdan dolzarb masaladir. Yoshlar estetik tafakkuri va madaniyatini yuksaltirish, tarbiyalash oson ish emas.

Respublikamiz taraqqiyotining badiiy-siyosiy, iqtisodiy, ma’naviy kontseptsiyalari O‘zbekistonda yashovchi barcha xalq, millat, elat, badiiy qatlam va din vakillarini tinch va totuv yashashiga ko‘maklashadi, diniy mutaassiblik, ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashda, milliy g‘oyaning mafkuraviy negizini tushunishda, barkamol avlodni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

ESTETIKA ASOSLARI FANIDAN NOAN'ANAVIY DARS ISHLANMASI

MAVZU: ESTETIKA FANINING MAQSADI VA VAZIFALARI.

“Kichik guruhlar bilan ishlash” metodi.

Dars turi amaliy

Darsning maqsadi:

a) ta'limiy maqsad. O'quvchilarga, estetika fani haqida bilim va ko'nikmalar berish;

b) tarbiyaviy maqsad. O'quvchilarga nafosat va go'zallik haqida bilim va ko'nikma hosil qilish;

v) rivojlantiruvchi maqsad. Kelajakda yoshlarni estetik jihatdan barkamol shaxs sifatida tarbiyalash.

Darsning jihozi: darslik, qo'shimcha adabiyotlar, ma'ruza matni, tarqatma materiallar, ko'rgazmali vosita.

Darsning borishi: Tashkiliy qism. Salomlashish, navbatchi axboroti.

O'qituvchi: Hurmatli o'quvchilar. Bugungi darsimizda, estetika nafosatining mohiyatini o'rganuvchi qadimiy falsafiy fan sifatida hamda estetikaning boshqa zamonaviy fanlar bilan o'zaro aloqasi va hamkorligi, estetika fanining asosiy vazifalari bilan tanishtirib o'tamiz.

Yangi mavzu bayoni: Reja asosida ma'ruza usulida olib boriladi.

Reja:

1. Estetika nafosatining mohiyatini o'rganuvchi qadimiy falsafiy fan sifatida.
2. Estetikaning boshqa zamonaviy fanlar bilan o'zaro aloqasi va hamkorligi.
3. Estetika fanining asosiy vazifalari.

O'qituvchi: Bugungi darsimizni noan'anaviy usulda o'tkazmoqchiman. Shuning uchun biz kichik guruhlar bo'linib o'tiribmiz. Bugun har bir guruhning javobini qolgan guruhlar baholaydi. Buning uchun “Guruhni baholash mezonlari”ni tuzib kelganman.

Birinchi guruh: (Savol) Estetika so'zi qanday ma'noni anglatadi?

Ikkinchi guruh: (Javob) Estetika yunoncha «aisthetikos» so'zidan olingan bo'lib, «his etish, sezishga doir» degan ma'noni bildiradi. Bu fan inson tomonidan voqe'likni estetik o'zlashtirishning qonuniyatlari va tabiati haqidagi, odamning voqelikka estetik munosabatlari va insoniyat badiiy rivojining umumiy qonun-qoidalari haqidagi fandır. Ilm-fanning ma'lum sohasini anglatuvchi nom sifatida «Estetika» atamasini ilk bor ilmiy muomalaga XVIII asrning o'rtalarida olmon faylasufi Aleksandr Baumgarten kiritgan, biroq buni estetika fanining ibtidosi deb o'ylash xatodir. Estetikaning tarixi uzoq o'tmishga borib taqaladi, uning kurtaklarini qadimiy afsona va rivoyatlarning matnlarida uchratish mumkin.

Estetika so'zi ko'pincha narsa va hodisalarning rang-barangligi va shaklu shamoyilidagi muvofiqlik, mutanosiblik, mukammallik, latiflik, go'zallik

ma'nolarining majmui sifatida ham qo'llaniladi. Moviy va beg'ubor osmon, quyosh botishidagi qirmizi shafaq manzarasi, yangi ochilgan gulning tarovati, ohu qomatining o'ta go'zalligi, tovuş patlarining nozik jilvasi, zalvorli tog'lar bag'ridagi salqin va musaffo iqlim, sharshara va boshqalarni bunga misol tariqasida keltirish mumkin, chunki bularning bari kishiga estetik zavq-shavq bag'ishlaydi. Bu tushuncha odamlarning yaxshi fe'l-atvori, xush muomalasi, chiroyli nutqi, did bilan kiyinishini ham anglatadi. Estetika fanining asosiy tushunchasi go'zallik zohiriy va botiniy ma'noga ega.

Donishmandlar tashqi va ichki go'zallik mutanosibligiga alohida ahamiyat berganlar. Ya'ni, kishining tashqi qiyofasi bilan birga uning botiniy olami - xulqi, fe'l-atvori, mehnatsevarligi, ezgulikka intilishi va boshqa jihatlarini go'zallik xislatlari bilan muvofiq, uyg'un bo'lsa, ular mukammal go'zallik sifatini oladi.

Estetika fani voqelikni estetik mushohada qilish va badiiy ijod jarayonlarining uzviy mutanosibligini o'rganadi.

Estetika - bu ma'naviyat olami, san'at va badiiy ijod jarayonlari qonuniyatlarini his-tuyg'u, sezish, idrok qilish, baholash orqali o'rganadigan va o'rgatadigan fandır.

Estetika fani insoniyat tomonidan bunyod etilgan go'zal ma'naviy boyliklarni o'zlashtirish qonuniyatlarini o'rganadi.

Estetik his-tuyg'u, insonni qurshab turgan muhitdagi ruhiy tuyg'u paydo qiluvchi go'zallik va xunuklikni, ulug'vorlik va pastkashlikni, fojiaviylik va kulgililikni idrok etish va baholash qobiliyatidir.

Estetik ehtiyoj - ezgulikka, go'zallikka intilishdir. Bu ehtiyoj mehnat, san'at, axloqiy munosabatlardagi go'zallikni taqozo etadi. Insonning jamiki faoliyat qirralari borliqqa estetik munosabat orqali namoyon bo'ladi.

Estetika mavzui bilan bevosita aloqador bo'lgan estetik munosabatlar, borliqni estetik o'zlashtirish, estetik bilish, estetik tafakkur, estetik faoliyat kabi o'zaro yaqin, ma'nodosh bir qator tushunchalar bor. Ular orasidagi borliqni estetik o'zlashtirish tushunchasi qolgan estetik munosabat, estetik bilish, estetik tafakkur, estetik faoliyat tushunchalarini ham qamrab oladi. Shu bois estetika fani insoniyat tomonidan borliqni estetik o'zlashtirish mohiyati va qonuniyatlarini o'rganadi, desak to'g'riroq bo'ladi. Borliqni estetik o'zlashtirish san'atning asosiy mazmunini tashkil etadi, ya'ni estetika fani san'atning uslubi asosi bo'lib xizmat qiladi.

Estetikaning mavzuyi faqat go'zallik bo'lib qolmasdan, ulug'vorlik, olijanoblik, fojiaviylik, xunuklik, pastkashlik, kulgililik, tubanlik va boshqa shu kabi kategoriyalarni ham o'rganadigan fandır.

Uchunchi guruh: (Savol) Estetika an'anaviy ma'noda qanday fanlar bilan aloqada rivojlanadi.

To'rtinchi guruh: (Javob) Estetika an'anaviy ma'noda falsafa va san'at bag'rida rivojlanib kelgan. Biroq jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida badiiylik tushunchasi inson turmushi va ongining turli sohalarini tobora kengroq qamrab olmoqda. Natijada texnik estetika, dizayn, muhitni estetik tashkil etish, sport estetikasi kabi sohalar paydo bo'ldi. Albatta, estetika fan sifatida falsafiy xarakterga ega, biroq uning o'zigagina xos bo'lgan, voqelikni estetik o'zlashtirish

qonuniyatlarini tadqiq etish bilan bog'liq alohida mavzusi bor. Olamni estetik idrok etish qonunlari to'laroq, mukammalroq va to'g'ridan-to'g'ri san'atda namoyon bo'lgani bois, estetikani haqli ravishda san'atning mohiyati va qonunlari haqida, badiiy ijodning tabiati xususida bahs etuvchi fan deyish mumkin. Estetik qadriyatlarning yaratuvchisi sifatida san'at, umuman aytganda, estetika rivojiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. O'z navbatida estetika san'atga dahldor barcha xususiy fanlarga (adabiyotshunoslik, tasviriy san'at nazariyasi, teatrshunoslik, musiqashunoslik va h.k.) nisbatan umumiy nazariy asos maqomida maydonga chiqadi. San'at rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini o'rganar ekan, estetika bu xususiy nazariyalarni uslubiy tamoyillar bilan qurollantiradi, turli san'atshunoslik sohalari o'rtasidagi aloqalar va munosabatlarni o'rganadi, tadqiqot usullarini va ularning qo'llanish hududlarini tahlil etadi, san'atshunoslikka doir yangi tushunchalarni joriy etish usullarini taqdim qiladi va h.k. Agar o'tmishda estetik nazariyalar faqatgina san'atga tayanib rivojlangan bo'lsa, endilikda estetika fanining tuzilishi murakkablashdi va bugungi estetika fani quyidagi nisbatan mustaqil nazariyalarni qamrab oladi:

- 1) badiiy ijod nazariyasi;
- 2) soha muhitini o'zlashtirish va dizayn nazariyasi;
- 3) estetik tarbiya nazariyasi.

Ikkinchi guruh: (Savol) Estetika tadqiq qiladigan asosiy muammolar doirasini nimalarni tashkil etadi?

Birinchi guruh: (Javob) Estetika tadqiq qiladigan asosiy muammolar doirasiga estetik tuyg'u va estetik nazar, estetik did, ideal, qisqasi, estetik ong o'zining amalda namoyon bo'lishi orqali va, shuningdek, o'zining nazariy ifodalanishi bilan kiradi. Kategoriyalar mexanizmini ishlab chiqish estetikaning azaliy an'analarga ega bo'lgan muhim bo'limi hisoblanadi. Estetikaning kategoriyalari vositasida insonning voqelikka estetik munosabatlari ochib beriladi va eng umumlashgan shaklda ifoda etiladi. Estetik kategoriyalar hamisha biri-biri bilan muayyan aloqadorlikda namoyon bo'ladi, ular tarixan o'zgaruvchandir, biroq har bir konkret tarixiy davr uchun aniq tarzda tartiblangan tizimni tashkil etadi.

Estetika fani nafaqat falsafa, tarix, san'atshunoslik va pedagogika bilan, balki etika, psixologiya (ruhshunoslik) kabi fanlar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Estetika va ruhshunoslik orasidagi yaqinlikning asosi shundaki, voqelikka estetik munosabatning barcha tomonlari ruhiyat mezoni bilan o'lchanadi. Estetika so'zi o'zbek tilidagi nafosat atamasiga to'la mos keladi. Insonning butun hayoti borliq-tabiat va hayotning mazmun-mohiyatidan ufurib turuvchi nafosat olami ichida kechadi. Inson doimo undan ta'sirlanib, zavq, bahra olib boradi. Va nimaiki insonni o'ziga jalb qilsa, zavqlantirsa, hayratga solsa, xursand qilsa, o'yga toldirsa, ehtirom, havas uyg'otsa, bu nafosat olamining ta'sirida amalga oshadi. Inson nafosat olamining ta'siridan ruhan go'zallashib boradi. Inson o'z qalbini, o'z ichki olamini yanada go'zallashtirishi uchun ushbu fanni o'rganishi juda ahamiyatlidir.

To'rtinchi guruh: (Savol) Estetika fan sifatida qanday qonunlarini o'rganadi?

Uchinchi guruh: (Javob). Estetika fan sifatida voqelikning go'zallik asosida idrok etilishini, inson amaliy faoliyatining barcha sohalarida go'zallik va xunuklik

tuyg'ularini, ayniqsa, badiiy ijodning umumiy qonunlarini o'rganadi. Biz voqelikdagi go'zallik va xunuklikni turlicha tushunamiz. Bizning estetik qarashlarimiz, tasavvurlarimiz, baholarimiz nisbiy bo'lib, ularni xolis baholash estetikaning vazifasidir. Estetikaning asosiy tushunchasi bo'lgan go'zallik zohiriy va botiniy ma'noga ega. Go'zallikning zohiriy ma'nosi uning tashqi jihatlarini ifoda etadi. Go'zallikning botiniy ma'nosi esa uning ichki mohiyatini ochib beradi.

Birinchi guruh: (Savol). Ma'naviy, axloqiy va estetik qadriyatlar xalqimizning turmush-tarzida qanday o'rin olgan?

Ikkinchi guruh: (Javob). Ma'naviy, axloqiy va estetik qadriyatlar xalqimizning turmush tarzida, an'anaviy madaniyatida muhim o'rin olgan. Sharqda hayotga munosabat axloqiylik va komillik falsafasi asosiga qurilgan. Bu falsafaga ko'ra inson baxt-u saodat va ezgulik sari intilishi, shu tamoyillar zaminida hayot kechirishi lozim. Chunki unda boshqa jonzotlarda bo'lmagan yuksak insoniy imkoniyat, xislat - borliqni anglash, tushunish qobiliyati mavjud.

Uchunchi guruh: (Savol) Insonning ichki olami go'zallashuvi jarayoni qanday tuzilgan?

To'rtinchi guruh: (Javob) Dunyodagi jonzotlar ichida eng oliy aql-idrok egasi bo'lgan insonga nurni zulmatdan ajrata olish, kulgili va ayanchli holatlarni tahlil etish, qo'yingki, go'zallik, ezgulik, ulug'vorlik, oliyjanoblik, mardlik olamiga talpinish bilan birga loqaydlik, xunuklik, johillik, xudbinlik, pastkashlik, nomardlik kabi illatlarga qarshi kurash olib borish qobiliyati berilgan. Odam shu fazilati tufayli o'zligini anglab, komillik sari intilib kelmoqda. Inson o'zini, o'zi yashab turgan muhitda ro'y berayotgan voqea-xodisalarni, narsalarni estetik o'zlashtirishi natijasida shu qadar ulug'vor ahamiyatga ega bo'lgan ma'naviy boyliklar yaratildiki, ularga hayrat bilan boqib, odamning aql-nafosat qudratiga tasannolar aytamiz. Insonning ichki olami go'zallashuvi jarayoni shunchaki o'z-o'zidan amalga oshuvchi jarayon emas. Bu jarayon odamdan o'z e'tiborini go'zallikka qaratishni va o'sha go'zallikdan bahra olishni talab qiladi. Bahra olish jarayoni esa nafosat olamini his qilish, idrok etish, undan ruhan nafas olish orqaligina amalga oshishi mumkin, xolos. Va shundagina go'zallik insonga namoyon bo'lib, uni ruhan zabt etadi, insonni o'ziga rom qiladi, uni zavqlantiradi, hayratga soladi va shundagina inson ichki olamining go'zallashuv jarayoni kechadi. Nafosat olamidagi go'zallikni inson ko'rmas ekan, uni tushunmas ekan, unga hissiz, sovuq nazar bilan boqar ekan, undan hech qachon ta'sirlanmaydi. Inson qalban chiroyli, boy bo'lishida, shubhasiz, nafosat olamining roli eng muhim omildir.

Inson shu maqsadda nafosat olamini tadqiq qiladi, ilmiy izlanishlar olib boradi, uning ta'sirchanligini kuchaytirish kabi masalalar bilan shug'ullanadi. Xullas, estetika fani voqelikni estetik mushohada qilish va badiiy ijod jarayonlarining uzviy mutanosibligini namoyon qiladi va ifodalaydi. Boshqacha qilib aytganda, estetika - bu nafosat olami, san'at va badiiy ijod jarayonlari qonuniyatlarini his-tuyg'u, sezish-idrok qilish vositalari orqali o'rganadigan va o'rgatadigan fandır.

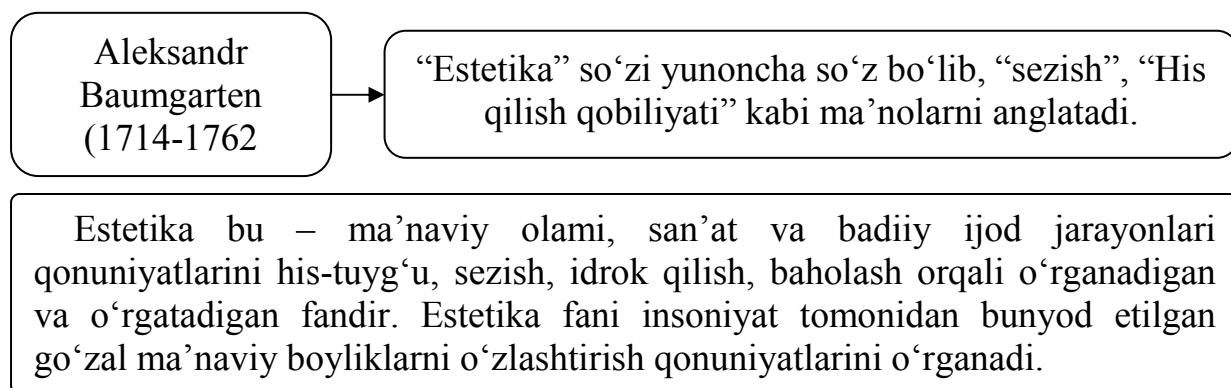
Har bir guruhga jadval va rangli jetonlar tarqatiladi. Har bir guruh bir-

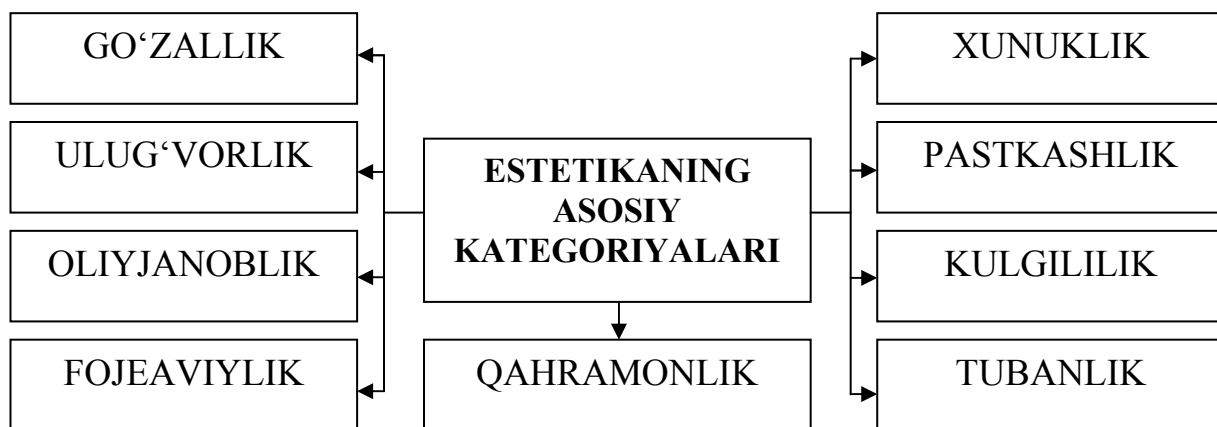
birlariga test, krossvord, muammoli savollar tarzida muloqat qiladilar.

TESTLAR

1. Estetika soʻzining tub maʼnosi?
A) “His qilish qobiliyati” “sezish”
B) “Goʻzallik” “nafosat”
C) “Axloq-odob” “tarbiya”
D) “Nafosatshunoslik,” “yaxshilik”
G) “His-tuygʻu”, “intilish”
2. “Estetika” atamasini fanga kiritgan olim kim?
A) Baumgarten.
B) Demakrit
C) Abu Rayhon Beruniy
D) Gegel
G) Suqrot
3. Kishilarning goʻzal va xunuk. Fojiiyali va kulguli voqeyalarni idrok etish va baholash qobiliyati?
A) Estetik ehtiyojdir
B) Estetik faoliyat
C) Estetik his-tuygʻu
D) Kategoriya
G) Goʻzallikka intilish
4. Zardushtiylikning muqaddas kitobi.
A) “Injil”
B) “Avesto”
C) “Bahoriston”
D) Qurʼoni karim
G) Xamsa
5. “Ustodi soniy”-“ikkinchi ustos” nomi bilan mashhur alloma kim?
A) Abu Rayhon Beruniy.
B) Ibn Sino.
C) Abu Nasr Farobiy.
D) Al-Xorazmiy
G) Umar Xayyom
6. G.Belinskiyning estetikaga bergan taʼrifi qaysi javobda?
A) Estetika predmeti–ijtimoiy jihatdan faol sanʼat
B) Estetika–voqelikka, hayotga sanʼatkorona munosabat.
C) Estetika falsafiy fandır.
D) Ezgulikka intilish–kishilarning estetik ehtiyoyojidir.
G) Estetik his-tuygʻu-insonni qurshab turgan muhitdagi ruhiy tuygʻu
7. Estetika nazaryasining asosiy tushinchasi?
A) Ezgulikdir
B) Goʻzallikdir
C) Maʼnaviy komillikdir
D) Goʻzallik
G) Axloqshunoslik

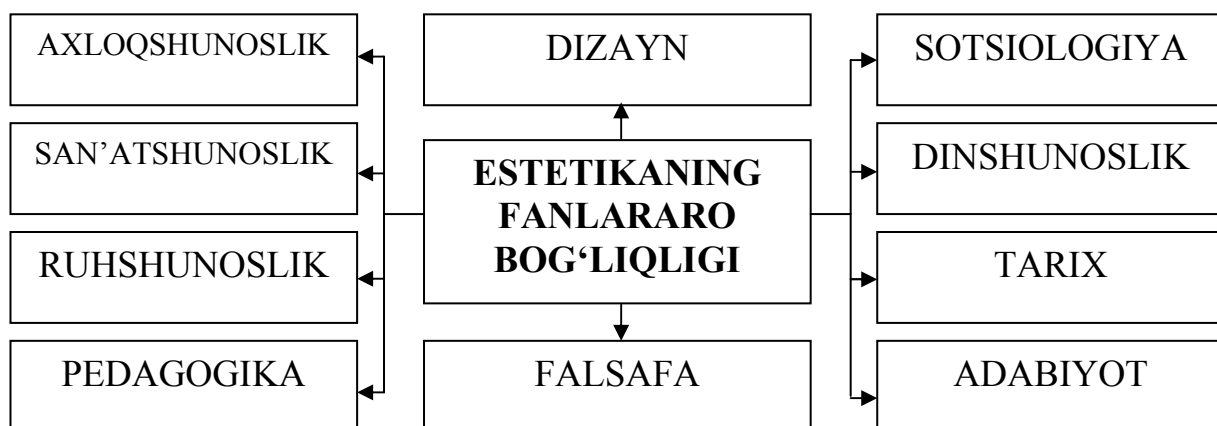
VIRZUAL MATERIALLAR

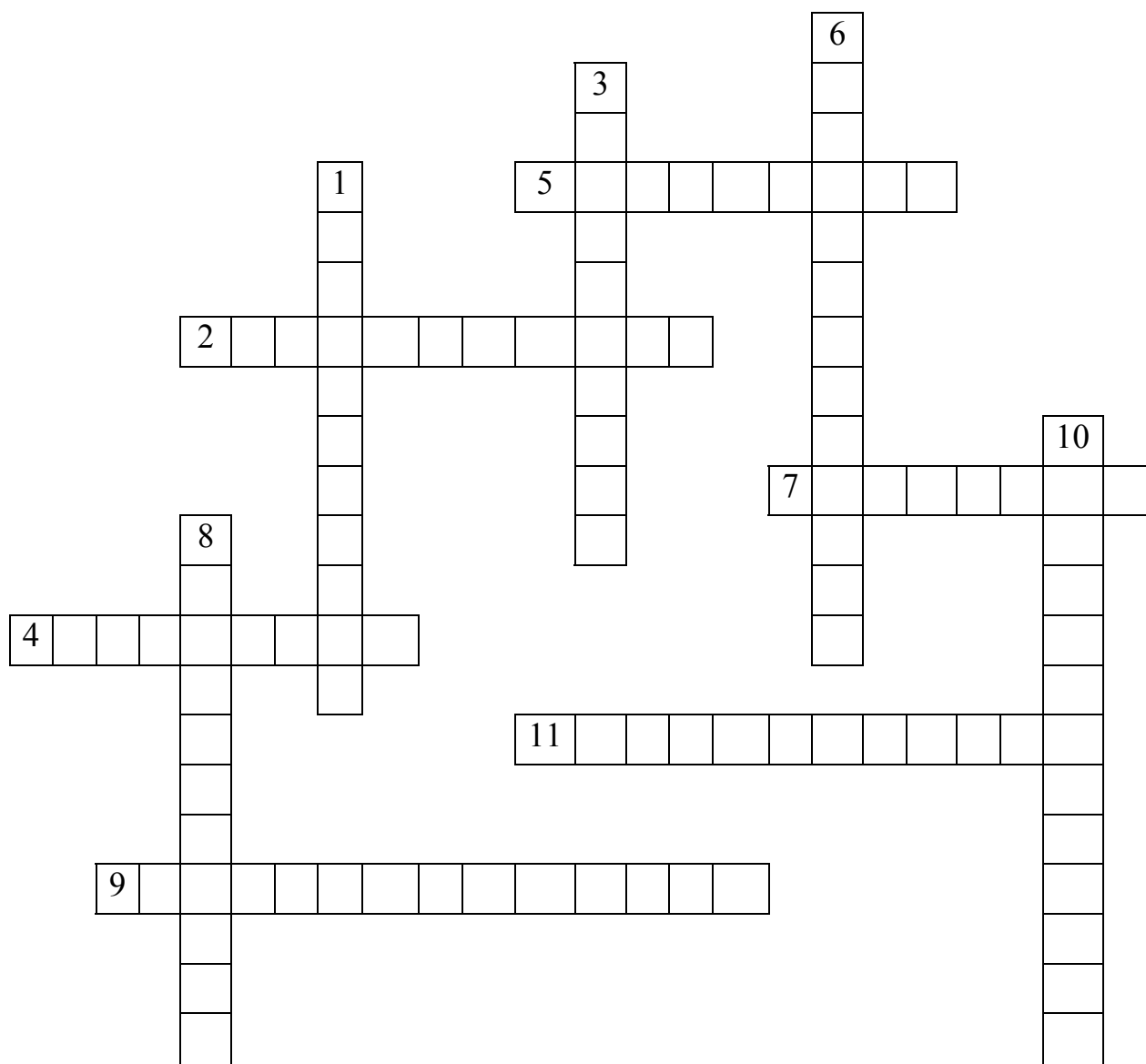
ESTETIKA FANINING ASOSIY VAZIFALARI

- jamiyat a'zolarini har jihatdan kamol topgan, nafis did egasi etib tarbiyalash;
- yoshlarda san'at, badiiy adabiyot va ijod jarayonini to'laqonli xis etish ko'nikmalarini shakllantirish va mustahkamlash;
- san'atda, san'atkor shaxsida, dizayn va ishlab chiqarish sohalarida yuksak g'oyalarning estetik in'ikosini yoritib berish;
- texnikaviy taraqqiyotni go'zallashtirish, dizayn va texnika estetikasining zamonaviy ko'rinishlarini ilmiy asoslash;
- san'at va madaniyatdagi "Ommaviychilik"ning salbiy ko'rinishlarini ijtimoiy hayotga ta'sirini ochib berish;
- insonlararo muloqotda estetik munosabatni to'g'ri yo'naltirish, sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq jarayonlarning estetik xususiyatlarini to'laqonli aks ettirish va ilmiy asoslash;
- yoshlarda estetik boy dunyoqarashni hosil qilish, ularning estetik madaniyatini va ijodiy fikrlashlarini shakllantirish.

Go‘zallik – bu voqelik (tabiat, jamiyat, san’at) hodisasi bo‘lib, biror narsaga his-tuyg‘u orqali ta’sir o‘tkazish bilan insonda jismoniy va ma’naviy kuchlar oqimining ko‘payishiga, shodlik, zavqlanish, ma’naviy qoniqish xolatini vujudga keltiradigan mavjudlikdir.

KROSSVORD

1. Sharqda estetika fani qanday nom bilan atalagan?
2. “Etika, estetikasi yo‘q davlat qoloq davlat, estetikasi va etikasi yo‘q millat qashshoq millatdir” degan fikr kimga tegishli?
3. Kim “Ijtimoiy jihatdan faol san’at – estetika predmeti” deydi?
4. Estetika fanining asosiy tushunchalaridan birini toping?
5. “Bu ma’naviyat olami, san’at va badiiy ijod jarayonlari qonuniyatlarini his-tuyg‘u, sezish, idrok qilish, baholash orqali o‘rganadigan va o‘rgatadigan fandir” bu tariff qaysi fanga tegishli?

6. Estetik kategoriyalaridan birini toping?
7. “Ilmlarning foydasi ochko‘zlik bilan oltin-kumush to‘plash uchun bo‘lmaydi, balki u orqali inson uchun zarur narsalarga ega bo‘lishdir” degan fikr kimga tegishli?
8. Beruniy qaysi asarida: “Agar oqil nafsoniy lazzatlarga aql va ibrat ko‘zi bilan qarasagina undan lazzatlana oladi, g‘ofil esa buning aksicha, u faqat jismoniy narsalardangina lazzatlana oladi”, deb yozadi?
9. Estetika qaysi fan uchun boshlang‘ich nazariy va uslubiy asos bo‘lib xizmat qiladi?
10. Kim “Ostankino” muxbiri bilan suhbatda: “Dunyoni ezgulik va go‘zallik qutqaradi”, degan g‘oyani o‘rtaga tashlagan?
11. Estetika faniga aloqador bo‘lgan fanlardan birini to‘ping?

MAVZUNI MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Estetika so‘zi qanday ma’nolarda qo‘llaniladi?
2. Estetika fan sifatida qachondan o‘rganila boshlagan?
3. Estetikaning qanday kategoriyalari mavjud?
4. Estetika voqelikni qanday qonuniyat orqali o‘rganadi?
5. Estetik his-tuyg‘u nima?
6. Estetika fani boshqa ijtimoiy fanlar bilan qanday bog‘liq?
7. Estetika o‘z oldiga qanday maqsad va vazifalarni belgilab qo‘ygan?
8. Hissiyotlarni o‘rganish borasida qaysi Sharq mutafakkirlari asarlari muhim ahamiyatga ega?

ESTETIKA ASOSLARI FANLARI O‘QITUVCHILARINING KASBIY SIFATLARI

“Eskini o‘zlashtirgan va yangini tushunishga qodir insongina tarbiyachi bo‘la oladi”

E’tiqod odob, fuqarolik burchini anglash o‘quvchining asosiy sifatlaridan biridir. Bolalarga mehr-muhabbat uning eng muhim fazilatidir. Uning muhim fazilati ko‘pchilik bilan muomala qila olishdir.

O‘qituvchining odobi, madaniyati yuksak bo‘lsagina odamlarga nisbatan mehribon, sahovatli bo‘la oladi, uni hamma hurmat qiladi. U pedagogik etikaning normalarini o‘zlashtirib olishi, tajribada qo‘llashi, o‘zining dunyoqarashi va axloqiy tajribasi bilan taqqoslash lozim.

Bu axloqiy e’tiqod o‘qituvchining dars berish jarayonida, tarbiyaviy ishlarda, o‘quvchilar va boshqalar bilan munosabatlarda, muomalasida, kundalik turmushda o‘zining shaxsiy na’munasi bilan axloqiy (barcha tarkiblar bo‘yicha) ta’sir o‘tkazish ko‘zga tashlanadi.

Axloq nazariyasida yaxshilik eng muhim kategoriya hisoblanadi. Unda o'qituvchi va o'quvchilar jamoasi manfaatlarining birligi, muallim va o'quvchi maqsadining birligi aks etadi.

Yaxshilik fazilati ikkala tomonning ham yaxshi niyatli, xayrihoh, mehribon bo'lishini taqozo qiladi.

Shaxs ahloqini xarakterlaydigan belgilaridan biri mas'uliyatdir. Uning mas'uliyati - mas'uliyat tushunchasining butun mazmunini saqlagan holda muallimning faoliyati va ta'lim-tarbiya jarayonining aniq vazifalarini ham o'z ichiga oladi. Muallim sinfda jamiyatning vakili sifatida o'quvchilar jamoasi bilan yolg'iz o'zi ish olib boradi.

Pedagogik odobga ega bo'lgan o'qituvchi, o'quvchilar orasida obro' qozonadi. U qanchalik ko'p obro' qozonsa, ta'lim-tarbiyaga mohiyatan shunchalik, samarali ta'sir ko'rsatadi.

Xullas obro' o'qituvchilik faoliyati uchun zarur xususiyatdir. Obro' uning chuqur bilimi, yuksak axloqiy sifatlari, hayot tajribasi, ilmiy tadqiqot va jamoat ishlarida faol ishtirok etishi tufayli orttirilgan, ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan ta'siri, nufuzidir.

Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijobiy xarakterga ega. Ma'lumki, inson oldida bular muammo turgandagina ijodkorlikka ehtiyoj tug'iladi.

Pedagogik ijodkorlik manbai - bu pedagogik tajriba va izlanuvchanlikdir. U muammoli vaziyatlarga boydir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda biz o'qituvchining o'z pedagogik vazifasiga ijobiy yondashishni, o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasida yangi, samarali yo'l va vositalarni qidirib topishni tushunamiz. Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish, unga asoslanib yangi pedagogik hodisa va qonuniyatlarni ochish o'quv-tarbiya jarayoniga yaxshi sifatli o'zgarishlar kiritadi.

Hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini, fanning muhim muammolari yuzasidan erkin fikr yurita olish, fan yutuqlarini o'quvchilarga yetkaza olishi va nihoyat o'quvchilarni ham ijobiy fikrlashga, tadqiqot ishlariga o'rgata olishini talab qiladi.

Kasb madaniyatining eng zarur sifatlari: xushmuomilalik, e'tiborli bo'lish, mehribonlik, o'z-o'ziga talabchanlik, donolik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, o'z kasbi va burchiga sadoqat, ziyolilik, munozaraga kirisha olish, mulohazali bo'lish, baynalminallik, tejamkorlik, yaxshi va yomonni tez farqlash, go'zallik va xunuklikni ajrata olish, mustaqillik, o'zgalarga g'amxo'rlik qila olish, birovlarini tinglash, fikrini bo'lmaslik, iboli, iymonli bo'lish, to'g'ri, pok, tashqi va ichki go'zallik, bilimdonlik va hokazo.

ESTETIK TAFAKKUR TARAQQIYOTINING ASOSIY BOSQICHLARI

“MAVZUSINI INSERT” METODI ORQALI DARS ISHLANMASI

Metodning maqsadi: Mazkur metod o'quvchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirishlarini yengillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod o'quvchilar uchun xotira vazifasini ham o'taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi: o'qituvchi yangi mavzu mohiyatini

yorituvchi matnni o'quvchilarga tarqatadi;

Matn: O'rta Osiyo xalqlarining ajdodlari bundan bir necha ming yillar oldin yashagan bo'lib, ular bu zaminda yuksak taraqqiyot, o'ziga xos estetik madaniyat vujudga kelishida mashaqqatli yo'lni bosib o'tganlar. Eng qadimgi kishilarning istaklari, orzu-umidlari eposlardagi afsonaviy obrazlar qiyofasida o'z ifodasini topgan. Afsonalar, dostonlar, to'y sayillarda, xalq yig'inlarida, bayramlarda, safarlarda aytilgan qo'shiq, laparlar, lirik she'r, maqol-matallar estetika fanining uzoq tarixga ega ekanligidan dalolat beradi. Ular «To'maris», «Shiroq», «Manas», «Go'ro'g'li», «Chambil qamali», «Oysuluv» dostonlarida o'z aksini topgan.

O'rta Osiyoda, xususan, Movarounnahrda Ahmad al-Farg'oniy, Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ismoil al-Buxoriy, at-Termiziy, Abu Abdulloh Ro'dakiy, Abdulqosim Firdavsiy, Ahmad Yassaviy, Mahmud Koshg'ariy, az-Zamaxshariy, Yusuf Xos Hojib, Najmiddin Kubro kabi yuzlab fozillar yashab, ijod qildilar. Bu zabardast daholar — jahon madaniyati yulduzlari bizga qoldirgan meros hanuzgacha o'z ahamiyatini yo'qotgan emas. Bu meros daholarning falsafiy estetik qarashlari ahli dil, ilmi hayrat, ilmi hol va qol kabi ta'limotlar tarzida shakllanib, borliqni anglashda, nafosat (estetik) qadriyatlarni baholashda ulkan ahamiyat kasb etadi.

Qoraxoniylar, Somoniylar va G'aznaviylar davrida Movarounnahr va Xuroson shaharlarida maktab va madrasalar davlat qaramog'ida bo'lib, ularda ilohiyot bilan birga dunyoviy fanlardan riyoziyot, falakiyot, handasa, tibbiyot, mantiq, ilmi aruz, ilmi qofiya, ilmi ma'naviy, ilmi bayon, ilmi bade' va boshqa fanlar o'qitilgan. Shu munosabat bilan Buxoro, Samarqand, Gurganj, Marv madrasalari ilm-fan fidoiylari, fuzalolari maskaniga aylandi. Shuni qayd etish lozimki, bu davrda dunyoviy ilm-fan ilohiyot bilan bog'liq holda o'qitilib, tavhid — Ollohnin bilish, uning sifatlarini anglash, ya'ni: «Olloh go'zal, u yaratgan narsalar ham go'zal, u go'zallikni yoqtiradi, shu bois komil insonning xatti-harakatlari ham go'zal bo'lishi, inson go'zallikka go'zallik bilan javob berishi kerak», degan fikr mavjud edi.

O'rta Osiyoda X asr oxirlariga kelib turk tilida dastlabki ilmiy asarlar paydo bo'ldi. Abu Bakr Narshaxiyning «Buxoro tarixi», Abu Rayhon Beruniyning «Osor ul-boqiya», Ibn Sinoning falsafiy qissalari, Mahmud Koshg'ariyning «Devon-u lug'atit turk» («Turktillari lug'ati»), Adib Sobir Termiziy Rashiddin Vatvot asarlari, buxorolik Muhammad Avfiyning «Latoif ut-tavoif», Pahlavon Mahmud ruboiylari, Yusuf Xos Hojibning «Saodatga eltuvchi bilim», Ahmad Yassaviyning «Hikmatlar», Ahmad Yugnakiyning «Hibbat ul-haqoyiq» kabi asarlari, Faxriddin ar-Roziyning musiqa janriga oid risolalari turkiy xalqlar va jahon madaniyati taraqqiyotiga, estetik tafakkur rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi.

O'rta Osiyo musiqa san'ati eramizdan oldingi asrlardayoq xalqning turmush madaniyatidan munosib o'rin olgan edi. Xalq sayillari, to'y-tomoshalari, «Navro'z» bayrami va boshqa marosimlar kuy va qo'shiqsiz o'tmas edi. Masalan, Mahmud Koshg'ariyning «Devon-u lug'atit turk» kitobida keltirilgan qo'shiqlar yurtimizda nafosatning juda keng tarqalganidan dalolat beradi. Bu kitobda mehnat va marosim qo'shiqlari, qahramonlik qo'shiqlari hamda ishqiy, axloqiy-ta'limiy

she'rlar keng o'rin olgan. Qo'shiq va she'rlarda mehnat jarayonlari, maishiy hayot manzaralari, kishilarning jo'shqin his-tuyg'ulari, umid va orzulari ifodalangan. Mehnat qo'shiqlarida bunyodkorlikka, mehnat mashaqqatlarini yengillatishga, hordiq chiqarishga da'vat etiladi. «Devon-u lug'atit turk» asari orqali bizga yetib kelgan qo'shiqlar xalqning qalbidagi qayg'u-hasratining, shodligining yo'ldoshi, bilim qomusi, diniy-falsafiy tafakkur ramzidir.

O'rta Osiyo xalqlari musiqa merosida maqomlar katta o'rinni egallaydi. Uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan musiqiy boyligimiz - «Shashmaqom»ning shakllanishi ham qadimgi davrlarga borib taqaladi. U dastlab 24 maqom, keyin 12 maqom (unga Borbad Marvaziy asos solgan, deb taxmin qilinadi) va nihoyat XV asrning mashhur musiqa olimi Najmiddin Kavkabi (1516- yilda vafot etgan) tomonidan olti maqom — «Shashmaqom» shaklida qaror topdi. Bu haqidagi ma'lumotlar H.Homidiyning «Ko'hna Sharq darg'alari» nomli kitobida yozilgan. Sharq Uyg'onish davrida «Ixxon as-safo» («Sof birodarlar») nomli jamoa yashirin faoliyat olib borgan bo'lib, uning a'zolari falsafiy va ilmiy bilimlarni tarqatish bilan shug'ullanganlar va shu orqali o'zlari jamiyatning illatlariga qarshi kurashganlar. Ularning «Sof birodarlar maktubi» nomli asari bizgacha yetib kelgan. Bu asarda o'z davrining taraqqiyparvar kishilari ilmning turli sohalariga, jumladan, matematika, tabiatshunoslik, falsafa va boshqa fanlarga doir o'z qarashlarini bildirganlar. Maktubda san'atga, estetik tarbiyaga oid fikrlar bayon qilingan, «Sof birodarlar» insonning faoliyat turlari haqida gapirib, mustaqil qimmatga esa bo'lgan musiqa, tasviriy san'at, hunarmandchilik bir-biriga bog'liq, deb tushuntirganlar. Ularning fikrlari xalq amaliy san'atini o'rganishga asoslangan bo'lib, har bir xalqning badiiy didi o'ziga xos ekanligi e'tirof etiladi va so'zning, kuyning quvvati buyuk ekanligi alohida ta'kidlanadi. Shu bois, san'atkor xalq badiiy didini hisobga olishi, san'at turlarining xususiyatlarini bilishi lozimligi ko'rsatilgan. Bu asar qiziqarli hikoyalarga boy bo'lib, ulardan birini misol keltiramiz:

«Kunlarning birida obro'li bir kishi o'z huzuriga musiqachilarni chaqiradi. Ularni o'z cholg'uchilik mahoratiga qarab o'tirishlarini taklif etadi. Shu payt yig'inga yupun kiyingan bir kishi kirib keladi. Uy sohibi uni uyning to'riga o'tqazadi. Bundan musiqachilar ranjiydilar. Shunda mezbon haligi kishidan biron kuyni chalib berishini iltimos qiladi. Bu odam yonidan yog'och asbobni chiqarib shunday kuy chaladiki, majlisda o'tirganlar nihoyatda shod bo'ladilar. Keyin boshqa bir ta'sirli, mungli kuy chaladiki, o'tirganlarning qalbi qayg'u-iztirobga to'ladi. So'ng yana bir kuyni chaladiki, o'tirganlar uxlab qoladi. Shundan so'ng musiqachi xonadan chiqib ketadi. Ba'zilar bu kishi Forobiy edi, deydlar...»

«Sof birodarlar»ning bu rivoyatida san'atkorning tinglovchilar oldidagi mas'uliyati ta'kidlangan. San'atkor doimo mahoratini oshirib borishi lozim. Musiqachi o'z ishining haqiqiy ustasi bo'lsa, qalblarni ezgulikka yo'naltirishi va yaramas xatti-harakatlardan qaytarishi mumkin. «Sof birodarlar» har tomonlama kamol topgan, hamma munosabatlari go'zal bo'lgan kishini komil inson, deb tasavvur qilganlar. «Go'zallik — qismlarni tashkil etuvchi ham-ohanglikka bog'liqdir» deyiladi mazkur risolada. Sharq ilk Uyg'onish davri qomusiy olimi,

«Sharq Arastusi», «Ikkinchi muallim» nomlari bilan mashhur bo'lgan Abu Nasr Forobiy (873—950) tabiiy-ilmiy, falsafiy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy masalalar bilan bir qatorda tilshunoslik, she'rriyat, notiqlik san'ati, xattotlik va musiqa nazariyasiga oid o'nlab asarlar yaratdi. Uning «She'r va qofiyalar haqida so'z» («Kalom fi a'ir val qavofi»); «Ritorika haqida kitob» («Kitob fi-l xitoba»); «Lug'atlar haqida kitob» («Kitob fil-l-lug'ot»); «Xattotlik haqida kitob» («Kitob fi-l san'at al kitobat»); «Musiqa haqida kitob» («Kitob ul-musiqa al-kabir»); «Musiqa haqida so'z» («Kalom fi-l musiqiy»); «Ritmlar turkumlari haqida kitob» («Kitob ul fi ixso-il-iqo») kabi asarlari mavjud. Forobiy «Fozil odamlar shahri» asarida yozadi: «Insoniy vujuddan maqsad — eng oliy baxt-saodatga erishuvdir: avvalo u baxt-saodatning nima va nimalardan iborat ekanligini bilishi, unga erishuvni o'ziga g'oya va eng oliy maqsad qilib olishi, butun vujudi bilan maftun bo'lishi kerak. Keyin bu baxt-saodatga olib boradigan ish, amal va vositalarning nimalardan iborat ekanligini bilib olishi zarur. So'ngra esa baxt-saodatga erishtiradigan ishlarni shaxsan bajarishga kirishishi lozim bo'ladi». Sharq Uyg'onish davrining estetik tafakkuri taraqqiyotida Kaykovusning 1082-1083-yillarda yaratilgan «Qobusnoma» asari muhim o'rin tutadi. Kaykovus bu asarini o'g'li G'ilonshohga bag'ishlab yozgan. Kaykovusning bobosi Qobus Somoniylar va Mahmud G'aznaviylar xonadoniga yaqin bo'lib, ularning davlat-boshqaruv ishlarida qatnashgan. Kitob muqaddimasidayoq Kaykovus o'g'li G'ilonshohga murojaat qilib, estetikaning muhim tushunchasi - go'zallik va uning so'zdagi ifodasi, ma'naviy merosiga o'z munosabatini bildiradi: «Bilgilki, xalqning rasmi, odati shunday: yugurib-yelib, qidirib-axtarib dunyodan biror narsa hosil qiladi va bu topgan narsasini o'zining eng yaxshi ko'rgan kishisiga qoldirib ketadi. Men dunyoda mana shu so'zlarni hosil qildim, sen esa mening uchun eng qimmat baholisan».

Go'zallik tuyg'usini idrok etish, ya'ni borliqqa estetik munosabatda bo'lish insonning axloqiy-xulqiy xislatlari orqali namoyon bo'lishi haqidagi Sharq ilk Uyg'onish davri mutafakkirlarining falsafiy-estetik qarashlari islom estetikasining mohiyat-mag'ziga asoslanadi. Shu bois «Qobusnoma»da ham estetik qadriyatlar axloqiy qadriyatlarga o'rab bayon qilingan. Asar qirq to'rt bobdan iborat bo'lib, unda ota-onani hurmat qilish go'zalligidan tortib, hunar o'rganish, suxandonlik, qarilik va yigitlik sifatleri, mehmonnavozlik, sevgi-muhabbat, mol-dunyo to'plash, birovning omonati, uylanmoq va farzand tarbiyasi, tijorat, shoirlik, hofiz-sozandalik, podshoh xizmati, sipohiylik, dehqonchilik haqida va juvonmardlik, (to'g'riso'zlik, poklik, olijanoblik va h.k) kabi insonning go'zal fazilatlari haqida so'z boradi. Dono pand-nasihatlar mazmuni go'zal xulqli, komil insonga qaratilgan bo'lib, ular ilohiy va dunyoviy go'zalliklarni qadrlashga da'vatlar bilan nurlantirilgan.

O'quvchilarga individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda o'quvchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

«V» - tanish ma'lumot.

«-» - bu ifr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman.

«+» - bu ma'lumot men uchun yangi.

«?» - mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak-u.

Belgilangan vaqt yakunlangach, o'quvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to'liq yoritiladi. Savollarga javob beradi va mashg'ulot yakunlanadi.

№	Savollar	«V»	«-»	«+»	«?»
1.					
2.					
3.					

AQLIY HUJUM METODI ORQALI SHARQ VA YEVIROPA MAMLAKATLARIDA ESTETIK QARASHLAR TARIXI MAVZUSINI DARS ISHLANMASI

Aqliy hujum - g'oyalarni generatsiya (ishlab chiqish) qilish metodidir. «Aqliy xujum» metodi biror muammoni yechishda o'quvchilar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to'plab, ular orqali ma'lum bir yechimga kelinadigan eng samarali metoddir. Aqliy xujum metodining yozma va og'zaki shakllari mavjud. Og'zaki shaklida o'qituvchi tomonidan berilgan savolga talabalarning har biri o'z fikrini og'zaki bildiradi. O'quvchilar o'z javoblarini aniq va qisqa tarzda bayon etadilar. Yozma shaklida esa berilgan savolga o'quvchilar o'z javoblarini qog'oz kartochkalarga qisqa va barchaga ko'rinarli tarzda yozadilar. Javoblar doskaga (magnitlar yordamida) yoki «pinbord» doskasiga (ignalar yordamida) mahkamlanadi. «Aqliy xujum» metodining yozma shaklida javoblarni ma'lum belgilar bo'yicha guruhlab chiqish imkoniyati mavjuddir. Ushbu metod to'g'ri va ijobiy qo'llanilganda shaxsni erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga o'rgatadi.

Aqliy xujum metodidan foydalanilganda o'quvchilarning barchasini jalb etish imkoniyati bo'ladi, shu jumladan o'quvchilarda muloqot qilish va munozara olib borish madaniyati shakllanadi. O'quvchilar o'z fikrini faqat og'zaki emas, balki yozma ravishda bayon etish mahorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko'nikmasi rivojlanadi. Bildirilgan fikrlar baholanmasligi o'quvchilarda turli g'oyalar shakllanishiga olib keladi. Bu metod o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

Vazifasi. «Aqliy xujum» qiyin vaziyatlardan qutulish choralarni topishga, muammoni ko'rish chegarasini kengaytirishga, fikrlash bir xilliligini yo'qotishga va keng doirada tafakkurlashga imkon beradi. Eng asosiysi, muammoni yechish jarayonida kurashish muhitidan ijodiy hamkorlik kayfiyatiga o'tiladi va guruh yanada jipslashadi.

Ob'yekti. Qo'llanish maqsadiga ko'ra bu metod universal hisoblanib tadqiqotchilikda (yangi muammoni yechishga imkon yaratadi), o'qitish jarayonida

(o'quv materiallarini tezkor o'zlashtirishga qaratiladi), rivojlantirishda (o'z-o'zini bir muncha samarali boshqarish asosida faol fikrlashni shakllantiradi) asqotadi.

Qo'llanish usuli. "Aqliy xujum" ishtirokchilari oldiga qo'yilgan muammo bo'yicha xar qanday muloxaza va takliflarni bildirishlari mumkin. Aytilgan fikrlar yozib borildi va ularning mualliflari o'z fikrlarini qaytadan xotirasida tiklash imkoniyatiga ega bo'ldi. Metod samarasi fikrlar xilma-xilligi bilan tavsiflandi va xujum davomida ular tanqid qilinmaydi, qaytadan ifodalanmaydi. Aqliy xujum tugagach, muhimlik jixatiga ko'ra eng yaxshi takliflar generatsiyalanadi va muammoni yechish uchun zarurlari tanlanadi.

«Aqliy xujum» metodi o'qituvchi tomonidan qo'yilgan maqsadga qarab amalga oshiriladi:

1. O'quvchilarning boshlang'ich bilimlarini aniqlash maqsad qilib qo'yilganda, bu metod darsning mavzuga kirish qismida amalga oshiriladi.

2. Mavzuni takrorlash yoki bir mavzuni keyingi mavzu bilan bog'lash maqsad qilib qo'yilganda, yangi mavzuga o'tish qismida amalga oshiriladi.

3. O'tilgan mavzuni mustahkamlash maqsad qilib qo'yilganda - mavzudan so'ng, darsning mustahkamlash qismida amalga oshiriladi.

«Aqliy xujum» metodining afzallik tomonlari:

☐ natijalar baholanmasligi o'quvchilarni turli fikr-g'oyalarning shakllanishiga olib keladi;

☐ o'quvchilarning barchasi ishtirok etadi;

☐ fikr-g'oyalar vizuallashtirilib boriladi;

☐ o'quvchilarning boshlang'ich bilimlarini tekshirib ko'rish imkoniyati mavjud;

☐ o'quvchilarda mavzuga qiziqish uyg'otish mumkin.

«Aqliy xujum» metodining kamchilik tomonlari:

☐ o'qituvchi tomonidan savolni to'g'ri qo'ya olmaslik;

☐ o'qituvchidan yuqori darajada eshitish qobiliyatining talab etilishi.

«Aqliy xujum» metodining bosqichlari:

1. O'quvchilarga savol tashlanadi va ularga shu savol bo'yicha o'z javoblarini (fikr, mulohaza) bildirishlarini so'raladi;

2. O'quvchilar savol bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini bildirishadi;

3. O'quvchilarning fikr-g'oyalari (magnitafonga, videotasmaga, rangli qog'ozlarga yoki doskaga) to'planadi;

4. Fikr-g'oyalar ma'lum belgilar bo'yicha guruhlanadi;

5. Yuqorida qo'yilgan savolga aniq va to'g'ri javob tanlab olinadi.

«Aqliy xujum» metodini qo'llashdagi asosiy qoidalar:

a) Bildirilgan fikr-g'oyalar muhokama qilinmaydi va baholanmaydi.

b) Bildirilgan har qanday fikr-g'oyalar, ular hatto to'g'ri bo'lmasa ham inobatga olinadi.

v) Bildirilgan fikr-g'oyalarni to'ldirish va yanada kengaytirish mumkin.

1. Qo'llanilgan uslub: Fikrlar xujumi (aqliy xujum).

Dars albatta belgilangan qoida asosida, ya'ni darsning boshlanishiga, darsning maqsadiga, darsning borishi, va xulosaga tayangan xolda olib boriladi. Aqliy

xujum uslubi o'quvchilarda aniq, ishonarli ma'lumotlarni esda qolishiga yordam beradi. Fikrlash doirasini, dunyoqarashini kengaytiradi, ongini ustiradi. Darsda ushbu uslubning qo'llanilishida, o'qituvchidan rejada ko'rsatilgan savollardan tashqari yana qo'shimcha ko'proq savollar va mavzu bo'yicha ma'lumotlar tayyorlab kelishni talab etiladi.

Jumladan reja savollari - javob, yakun, xulosalanishi bilan birga o'quvchilar quyidagi savollarga javob berishlari kerak:

Savol. Antik dunyo estetikasi nimalarni o'z ichiga oladi?

Javob: Qadimgi Sharq mamlakatlarining xalqlari bizga meros qilib qoldirgan yozuvlar (Finikiya alifbosi, O'rxun-Enasoy bitiklari, Xorazm alifbosi, qimmat baho ma'danlardan ishlangan san'at asarlari, Misrda fir'avn Tutanxamon maqbarasidan topilgan osori atiqalar, Amudaryo xazinasi, Doro I tasviri solingan oltin buyumlar va boshqalar) qimmatli va bebahodir. Afsuski, mazkur boy estetik meros hozirgacha deyarli o'rganilmagan va ilmiy jihatdan sharhlab berilmagan.

Qadimgi Yunoniston ziyolilaridan Gerodot Sharq mamlakatlarining ko'plarida bo'lib, ular haqida o'z tarixiy asarlarida bayon qilgan. Qadimgi Sharq estetik qarashlarini o'rganib, ularni umumlashtirib, nazariy jihatdan yanada boyitish xalqlar tarixida muhim ahamiyatga ega. Boshqa hayot jabhalarida bo'lganidek, estetik qarashlar tarixida ham qadimgi Sharq mamlakatlari erishgan yutuqlar zaminida Ovro'po mamlakatlari badiiy madaniyati tarkib topganligi sir emas. Qadimgi Yunon san'atkorlari va faylasuflari qadimgi Sharq badiiy madaniyati merosiga tayangan holda estetik g'oyalar va fikr-mulohazalarni ishlab chiqdilar. Shu asos tartibga solingan estetik maktablar hamda oqimlarga zamin bo'lib xizmat qildi.

Qadimgi yunon estetik ta'limotining ibtidosi mashhur matematik olim va faylasuf Pifagor (eramizdan avvalgi VI-V asrlar), yunon shoiri Homer (eramizdan avvalgi XII-XI asrlar) «Iliada» va «Odissey» dostonlarida, Aristofan (eramizdan avvalgi 446-385-yillar), Arxilox, Gesiod (eramizdan avvalgi XII asr)ning poemalarida, Sofokl (eramizdan avvalgi 497—406- yillar), Esxil (eramizdan avvalgi 525-456-yillar tragediyalarida, Aflotunning «Dialoglar»ida, Arestotelning «Poetika», «Ritorika» asarlarida insoniy go'zallik, hayot nafosati, ulug'vorlik, olijanoblik ulug'langan. Yunon olimi Demokrit (eramizdan avvalgi 460-370-yillar) birinchi bo'lib san'atning kelib chiqishini tushuntirishga harakat qilgan. U poeziya, san'atga oid asarlar yozadi. U san'at tabiatga taqlid asosida shakllangan, degan fikrni o'rtaga tashlaydi. Qadimgi yunon estetik ta'limoti mashhur matematik olim va faylasuf Pifagor (eramizdan avvalgi VI-V asrlar) nomi va u yaratgan maktab bilan bog'liq. Pifagor va uning shogirdlari barcha narsalarning mohiyatini raqamlar va ularning o'zaro munosabatlari tashkil etadi, koinot yaxlitligida ham raqam aqidasi, deb uqtirdilar. Ular mazkur qarashlarini nafosat olamiga ham tatbiq etib, estetik tafakkurni boyitishga o'z hissalarini qo'shdilar. Pifagorchilarning nafosat asoslari, musiqaviy hamohanglik asoslari, ya'ni «xilma-xil ovoqli tomonlarning kelishuvi» umumbashariy hamohanglik (garmoniya) ekanligi haq. Qadimgi estetika tafakkurida moddiy unchilik (materialistik)yo'nalishni Geraklit (e.a. 540-480-yillari) boshlab bergan edi. U nafosat xossalari moddiy dunyoning

o'zidan kelib chiqqan, nafasat hamohanglikni anglatadi, hamohanglik esa qarama-qarshiliklar birligini tashkil etadi, deb ko'rsatadi va nafasatning nisbiyligi g'oyasini ilgari suradi.

Demokrit (e.a. 460-370-yillar) go'zallikni hamohanglikda, bo'laklarning to'g'ri mutanosibligida, tomonlar mosligi (simmetriya)da deb bildi va uni me'yor tushunchasi bilan bog'laydi, u san'at insonning dastlabki ehtiyojlari qondirilgandagina vujudga keladi, deb uqtirdi. Demokrit san'atning mohiyatini voqelikka taqlid qilish (mimesis)da ko'rdi.

Suqrot (e.a. 470-399-yillar) ta'limotida go'zallik koinotdan inson turmushiga, uning ichki kechinmalariga ko'chirilgan bo'lib, go'zallik va ezgulik birligi yoki hozirgi ta'bir bilan aytganda, estetika va axloq birligi yetakchi g'oya sifatida bayon qilinadi. Suqrot estetik tasavvurlarning nisbiyligi g'oyasini ilgari surib, estetik va manfaatli belgilar o'rtasidagi yaqin aloqadorlik mavjudligini ko'rsatib berdi.

Aflotun (e.a. 427-347-yillar) qarashlarida estetika ham go'zallik falsafasi, ham san'at falsafasi sifatida ta'riflanadi. Aflotunidagi qarashlar va g'oyalar estetik tafakkur tarixida muhim o'rin tutadi. Uning fikricha, nafasat manbaini avvalo g'oyalar tashkil etadi. His-tuyg'u beradigan barcha narsalarni abadiy, o'zgarmas g'oya»yoritib turgan»dagina go'zallik kashf etiladi. Uning fikricha, go'zallik o'ta hissiyotli bo'lgani tufayli uning mohiyatini his-tuyg'u bilan emas, balki aql-idrok bilan anglash mumkin.

Qadim Yunon ilk afsonalariga asoslangan Homer eposlari san'atning, adabiyotning tub ma'nosini, obrazli tafakkurning buyuk vazifasini, badiiy so'zning qudrati va o'lmasligini eslatib, ta'kidlab, isbotlab kelmoqda. U davrlarda bu buyuk asarlar axloq, go'zallik va tarbiya muassasalarining ham, dorilfununlarda falsafa va tarix darsliklarining ham o'rnini bosgan va qadim dunyo qomusi deb atalgan.

Bu asarlarning boqiyliigi shundaki, u xalq afsonalari va tarixiy voqealarga asoslangan, dostonlarda qahramonlik va xiyonat, muhabbat va nafrat, ezgulik va yovuzlik, sadoqat va intiqom, hijron, vafo, taqdir, vijdon, gunoh kabi azaliy insoniy muammolar o'zining yuksak badiiy-epik ifodasini topgan.

Bu dostonlarning umrboqiyiligini ta'min etgan yana bir sabab, axloqiy va estetik idealning mustahkamligi, hayotbaxshligi, ezgulik va halollikka, jahoniy uyg'unlik va mangu go'zallikka intilishdir.

«Iliada» va «Odiseya» dostonlari kitobxonni hozirgacha hayratga soladigan minglab ruhiy kashfiyotlar, inson vujudini titratuvchi tasvirlar, kulfat va fojialar, muhabbat va oddiy insoniy quvonchlar bilan asrlardan-asrlarga o'tib keladi.

Chernishevskiy aytganidek, bu asarlar «kishilarni kurashga o'rgatadi, ozodlikka intiladigan qilib tarbiyalaydi, xalqqa sadoqat va unga xizmat qilish istagini yaratadi».

Gegelning aytishicha, Homerning obrazlar dunyosida qahramonlik holati hamisha ustun, bu asarlarda qahramonlar idealga yaqin turadi. Shu bilan birga xususiy va umumiy xususiyatlarning birligi tufayli ular hamma vaqt hayotiydir.

V.G.Belinskiyning aytishicha, insoniyat hozirgi ma'naviy balog'ati uchun Homerdan, «Iliada»dagi o'sha tong musaffolididan qarzdordir. «Iliada» asarini o'zbek tiliga H.Mirmuhamedov tarjima qilgan.

L.N.Tolstoy Homer eposlarini originalda o'qish uchun keksa yoshida atay qadim yunon tilini o'rgandi. Homer poemalari, Horatsiy, Ovidiy kitoblari A.S.Pushkin, N.V.Gogol, Oybek va Usmon Nosirning sevib o'qiydigan asarlari edi.

Savol. Qadimgi Xitoyda estetik taraqqiyot qanday shakllangan?

Javob: Xitoyda estetik tushunchalar, qarashlar, nazariyalar ma'lum ilm sifatida juda qadim zamonlardayoq vujudga kelgan va o'z taraqqiyot bosqichlarini bosib o'tgan. Bu qarashlarga ko'ra Osmon va Yer (In va Yan) ruhlari bir-biriga intiladi va shu bilan olam tartibga tushadi.

Buni biz «Shi Szin» («Qo'shiqlar kitobi»), «I Szin» («O'zgarishlar kitobi»), «Shu Szin» («Tarix kitobi»), «In fu szin» («Nurva zulmat garmoniyasi haqida kitob»), «Dio de szin» («Osmon va yer kitobi») kabi asarlarda ko'ramiz. Unda insonlarning ijtimoiy hayoti va xulq-atvoridagi real hodisalarning Osmon bilan aloqadorligi, o'zgaruvchanligi haqida fikr yuritiladi.

Bundan 2500 yil ilgari yashab o'tgan Xitoy donishmandi Konfutsiy qarashlarida ham insonlarning taqdiri Osmonga va yerdagi tabiatga bog'liq ekanligi aytiladi.

Konfutsiy ta'limoti qadimgi an'analarga va ajdodlarga hurmat bilan qarashga asoslangan, zero uning qat'iy ishonchiga ko'ra qadimgi hukmdorlar dono, amaldorlar beg'araz va ta'masiz bo'lib, xalq himmat va muruvvatli edi. Bu haqda «Qadimgi xitoy falsafasi» kitobida mufassal yozilgan.

U 6 ta yaxshi fazilatga ega bo'lgan komil inson, olijanob arbob (szyun szi) timsolini ko'rasatadi.

Bu fazilatlar: insonparvarlik (chi), burch (i), axloq-odob me'yorlari (li), bilim (chji), sodiqlik (sin), farzandlik hurmati(-syao)dan iboratdir.

Konfutsiy davlatni boshqarishni bunday tushuntiradi.

«Buyuk davlatni boshqarishda:

- siyosiy amallarga o'ta jiddiy e'tibor bergin;
- aytgan gaplaring vijdonan bajarilmog'i lozim;
- asosiy boyliklarni tejab-tergab sarf qilgin;
- odamlarni yaxshi ko'rgin;
- xalqdan zamonga qarab foydalan».

Konfutsiy: «Xalqqa rahmdillik bilan muomala qilinglar, shunda odamlar g'ayrat bilan mehnat qiladilar», «Agar o'zing to'g'ri bo'lsang, buyruqsiz ham barcha narsani bajaradilar. Agar o'zing to'g'ri bo'lmasang, hatto buyruq berilganda ham senga itoat qilmaydilar», deydi. Konfutsiy ta'limotlari hozirgi kunda ham Xitoy xalqining ma'naviy madaniyati xazinasidan mustahkam o'rin olgan bo'lib, inson xulqini go'zallashtirishga xizmat qilmoqda. Qadimgi Xitoy donishmandi Yan Chju falsafasi konfutsiychilikdan farqlanib, Epikur ta'limotiga yaqin turadi. Ayni vaqtda Yan Chju falsafasitasavvufga ham yaqindir. Uning fikricha, insonlar o'n ming yilyashasa ham, agar odamiy fazilatlari bo'lmasa, befoydadir.

Savol. Hindiston estetik qarashlari nimalardan iborat?

Javob: Hindiston Sharq mamlakatlari orasida eng ko'hna va qadimiy madaniyat maskanlaridan biridir.

Hindiston mutafakkirlarining estetik qarashlari jamiyat taraqqiyotida alohida

o‘rin tutadi. Hind xalqi badiiy ijodi taraqqiyoti alohida ta‘limotlar asosida rivojlangan. Hind poetikasi alankara, ras, dxvani haqidagi ta‘limotlar yo‘lidan borgan va taraqqiyot bosqichlarini bosib o‘tgan.

Alankara ta‘limoti — poetik nutqini tovush va ma‘nodor tasvir vositalari bilan bezash uslublarini ishlab chiqishdan iborat.

Ras ta‘limoti — san‘at va adabiyotning insondagi muayyan ruhiy kechinmalarini, kayfiyat va holatlarini tasvirlash va qo‘zg‘atish qobiliyatini ochib beradi.

Dxvani haqidagi ta‘limot — poeziyaning kishilarda qo‘shimcha obrazlarni paydo qiluvchi ajoyib qobiliyatini tahlil qilishga asoslanadi.

Dxvani uslubi hind poetikasida haqli ravishda badiiy mahoratning oliy shakli hisoblanadi.

«Alankara, ras, dxvani to‘g‘risidagi ta‘limot hind poetikasi tayangan uch ustundir. Uni poetik ijodning har qanday shakliga tatbiq etsa bo‘ladi», deb yozgan edi rus akademiki A.P.Barannikov.

Hindiston eng qadimiy madaniyat markazlaridan biridir. Unda miloddan uch ming yil avval yerni sun‘iy sug‘orish taraqqiy etgan, anhorlar qazilgan, to‘qimachilik, zargarlik rivojlangan, pishiq g‘ishtdan ikki va uch qavatli binolar qurilgan. Milodning birinchi asrlaridayoq tib, riyoziyot, ilmi nujum, kimyo, hikmat kabi fanlar rivojlangan, turli janrlarda badiiy adabiyotlar vujudga kelgan. «Rigveda», «Ramayana», «Mahobxorat», «Dashaku-macharita», «Xitopadesha», «Shakuntala», «Malyavikava Agnimtra», «Mudararakshasa» kabi mashhur asarlar shular jumlasidandir. Bular orasida dunyoga eng ko‘p tarqalgan va o‘zining hikmatli fikrlari bilan ajralib turadigani «Kalila va Dimna»dir. Bu asardagi hikmatlar hayvonlar tilidan olib borilsa-da, ijtimoiy hayot, odamlar orasidagi munosabatlar ko‘zda tutiladi.

Asarda voqelikdagi salbiy hodisalarga qarshi o‘t ochiladi, adolat, odamgarchilik tarannum etiladi. Unda o‘sha jamiyatdagi barcha nuqsonlar, xiyonat va jinoyat, pastkashlik, ig‘vo, fisq-fasod, zulm-daxshat fosh qilinadi. «Kalila va Dimna» asarida Shohlar saroyiga yaqin odamlarning ishi ig‘vo, hasad, adovat, chaqimchilik va bir-birini yomonlashdan iboratdir. Kecha-kunduzlar bir-birlarining payiga tushib, bir-birlarini g‘iybat qiladilar. Kim iste’dodli bo‘lsa, uning haqida shuncha ko‘p mish-mishlar to‘qiydilar», deb yozilgan edi. «Kalila va Dimna» asari boshdan-oyoq g‘oyat qiziqarli va ibratli, shaklan juda boy, badiiy, mazmunan hayratli hikmatlar, hikoyalar, masallar, naqlar, rivoyatlar, aforizmlar bilan to‘la bebaho xazinadir. Har biri o‘zicha mustaqil badiiy lavhalardan iborat, shu bilan birga asosiy qismi ma‘lum jihatlardan bir umumiy sujetga ega bo‘lgan yaxlit asardir. Unda, avvalo, hind xalqining nafis didi, boy hamda ko‘p qirrali estetik olami, kuchli zakovat dahosi o‘z ifodasini topgandir.

Bu asar shu xalqning uzoq moziydayoq insoniyatga baxsh etgan va asrlar davomida unga xizmat qilib kelayotgan ajoyib tortiqlardandir. «Kalila va Dimna» dunyoning juda ko‘p tillariga tarjima qilingan. O‘zbek tiliga birinchi marta VIII asrdayoq tarjima qilingan. Ikkinchi marta XIX asrda xorazmlik Mulla Muhammad Niyoz tomonidan tarjima qilingan, 1966-yilda bu asar uchinchi marta tarjima

qilindi.

Asarda «Soʻz tajribaga asoslanmagan boʻlsa, shakl mazmunsiz, davlat adolatsiz, doʻstlik sadoqatsiz, boylik saxovatsiz, ilm hikmatsiz, hayot osoyishtaliksiz boʻlsa, ular befoydadir. Saxovatli va adolatli shohning vaziri yomon niyatli, raiyatga zulmkor boʻlsa, fuqaro shoh adolatidan mahrum etiladi, marhamat eshiklari ular yuziga bekiladi», deb yoziladi. Shuni taʼkidlash lozimki, hind xalqi bilan boshqa Sharq xalqlari, shu jumladan, Oʻrta Osiyo xalqlari orasida qadim zamonlardan buyon juda yaqin madaniy aloqa boʻlgan. Ular bir-birlaridan oʻrganganlar, bir-birlarining anʼanalarini ijobiy tarzda oʻzlashtirganlar va davom ettirganlar.

Savol: Yevropa uygʻonish davri estetik taraqqiyoti qanday?

Javob: Yevroʻpo Uygʻonish davrida estetik tafakkur kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlarining bevosita taʼsiri ostida rivojlana boshladi. Taraqqiy etgan burjua insonparvarlik gʻoyalari va sanʼat buyuk muvaffaqiyatlarga erishib borgan sari estetik qarashlar va gʻoyalar ham shu qadar tez surʼatlar bilan rivojlanib bordi.

Yevroʻpo Uygʻonish davri estetikasining muhim xususiyati shundaki, uning mohiyati va mazmuni yuksak insonparvarlik ruhi bilan sugʻorilgan va u badiiy amaliyot bilan chambarchas bogʻlanibketgan edi.

Yevroʻpo Uygʻonish davrida yashagan buyuk ijodkorlar Leonardo da Vinchi, Rafael Santi, Mikelanjelo, A.Dyurer, M.Servantes, V.Shekspir va boshqalar estetik tafakkur rivojiga salmoqli hissa qoʻshdilar. Ayniqsa buyuk musavvir, isteʼdodli muhandis, atoqli tabiatshunos olim Leonardo da Vinchi oʻzining estetik qarashlarida oʻziga xos xususiyatlarini eʼtiboridan qochirmaslikka daʼvat etdi. Sanʼatning oʻziga xos xususiyatlaridan biri - narsalarning oʻziga xos sifatlarini, ularning goʻzalligini izlab topa bilish va ommalashtirishdir, deb taʼkidlaydi olim. Leonardo Davinchi sanʼatga voqelikning inʼikosi sifatiga qarab, bu inʼikos etish tomonidan tan olinishi va qonunlar bilan kafolatlanishi lozim.

TESTLAR

1. Dastlabki estetik gʻoyalar qaysi mamlakatlarda vujudga kelgan?

A) Yaponiya, Turkiya, Misr, Yunoniston, Avgʻoniston	C) Misr, Messopatamiya, Bobil, Xindiston, Xitoy, Eron, Turon
B) Germaniya, Rossiya, Turkiya, Hindiston, Xitoy	D) Xitoy, Turkiya, Italiya, Germaniya, AQSh

2. Goʻzallikni hamohanglikda, tomonlar mosligi (simmetriya)da deb bilgan qadimgi yunon faylasufi?

A) Demokrit	C) Pifagor
B) Suqrot	D) Afrotun

3. Estetika ham goʻzallik falsafasi, ham sanʼat falsafasi sifatida tariflagan qadimgi yunon faylasufi?

A) Arastu	C) Suqrot
B) Demokrit	D) Pifagor

4. "Nafosat asosini moddiy dunyodagi narsalar tashkil qiladi", deb fikr yuritgan qadimgi yunon faylasufi kim?
- A) Arastu
B) Suqrot
C) Demokrit
D) Aflotun
5. Qadimgi Rim estetikasining xususiyatlarini ochib beruvchi "Narsalar tabiati haqida"gi asarining muallifi kim?
- A) Gelvetsiy
B) Aflotun
C) Tit Lukretsiy Kar
D) Bualo
6. Estetik tafakkur rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shgan Yevropa uyg'onish davrining buyuk ijodkorlari qaysi qatorda to'liq berilgan?
- A) Leonardo da Vinchi, Rafael Santi, Mikelandjelo, Dyurer, Servantes, Shekspir
B) Jan Jak Russo, Gelvetsiy, Deni Dedro, Bualo, Shekspir
C) Volter, Jan Jak Russo, Bualo, Mikelandjelo, Petrarka
D) Servantes, Shekspir, Dante, Gyote, Dyurer, Bualo
7. Sharq uyg'onbosh davri estetik tafakkuri qaysi manbalar bilan chambarchas bog'langan?
- A) Sharq madaniyati
B) Islom dini shariati, Qur'oni Karim va Hadisi Sharif
C) Axloq – odob madaniyati
D) Sharq badiiy san'ati
8. Islom dinining estetik nuqtaiy nazariga asosan go'zallikning eng buyuk ifodasi?
- A) Alloh Taolo
B) Muhammad Payg'ambar (S.A.V)
C) Tabiat
D) Inson
9. Islom ana'nalariga ko'ra nimalarni tasvirlash man qilinadi?
- A) hayvonlarni
B) insonlarni
C) soyasi bor narsalarni
D) daraxt va o'simliklarni
10. Islom musavvirlari soyasiz san'atning qaysi turini gullatib yashnatdilar?
- A) Miniatyura
B) Me'morchilik
C) Musiqa
D) Naqqoshlik
11. XX asr ohirlarida ijod qilgan va musiqa janri xususidagi asarlari orqali Turkiy madaniyat taraqqiyoti, estetik tafakkuri rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan olim?
- A) Mahmud Qoshg'ariy
B) Yusuf Xos Hojib
C) Axmad Yassaviy
D) Faxriddin ar – Roziy
12. Sharq musiqa madaniyati rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan 12 maqomga asos solgan musiqashunos, bastakor nomini ko'rsating?
- A) Barbod Marvaziy
B) Abu Ali Ibn Sino
C) Faxriddin ar - Roziy
D) Mahmud Qoshg'ariy
13. "Baxt – saodatga erishuv haqida" risolasining muallifi kim?
- A) Yusuf Xos Hojib
B) Abu Ali Ibn Sino
C) Abu Nasr Farobiy
D) Mahmud Qoshg'ariy
14. O'zining estetik qarashlarida estetika bilan axloq muammolarini bir-biriga bog'lagan alloma?
- A) Abu Ali Ibn Sino
B) Abu Nasr Farobiy
C) Abu Rayhon Beruniy
D) Alisher Navoiy

15. “Qobusnoma” asarining muallifi kim?

A) Kaykovus

C) Abu Rayhon Beruniy

B) Abu Nasr Farobiy

D) Alisher Navoiy

16. IX-XII asr estetik tafakkuri taraqqiyotida qaysi Sharq mutafakkirlarining asarlari muhim o‘rin tutadi?

A) Mahmud Qoshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Firdavsiy

C) Mirzo Ulug‘bek, Ali Qushchi, Mavlono Lutfiy, Sakkokiy, Atoiy

B) Alisher Navoiy, Sulton Ali Mashhadiy, Ali Tabriziy, Abdurahmon Jomiy

D) Kamoliddin Bekzod, Jaloliddin Rumiy, Alisher Navoiy, Ali Qushchi

17. “Majolis un – nafois”, “Me‘zon ul-avzon”, “Mufradot” asarlarining muallifi kim?

A) Alisher Navoiy

C) Xondamir

B) Abdurahmon Jomiy

D) Kamoliddin Bekzod

18. Abdurahmon Jomiy “Risolayi musiqiy” asarida nimalar haqida keng ma‘lumot bergan?

A) adabiyot estetikasi

C) me‘morchilik san‘atining estetik

B) musiqa nazariyasi, uning turlari, ijro usullari

jiatlari

D) tabiat estetikasi

19. XIV-XV asrlarda nafis kitob va xattotlik san‘ati taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan olim?

A) Ali Tabriziy

C) Alisher Navoiy

B) Jaloliddin Rumiy

D) Abduraxmon Jomiy

20. XVI asr boshlarida Mavoraunnahr va Hurosondagi madaniy muhit, adabiyot va san‘at rivojlanishiga oid ma‘lumotlarni ifodalagan “Badoe – ul vaqoe” (Nodir voqealar) asarining muallifi kim?

A) Zayniddin Vosifiy

C) Abdurahmon Jomiy

B) Alisher Navoiy

D) Ali Tabriziy

21. Zahriddin Muhammad Boburning estetik qarashlarida nimalar muhim o‘rin tutadi?

A) Notqlik san‘ati, me‘morchilik, adabiyot san‘ati

C) Musavvirlik, me‘morchilik san‘ati

B) She‘riy san‘at, musavvirlik, shaharsozlik, musiqa

D) Tabiat estetikasi, notqlik va hattotlik san‘atlari

22. “Hattotlik va musavvirlar haqida risola” asarining muallifi kim?

A) Do‘st Muhammad

C) Kamoliddin Behzod

B) Ali Tabriziy

D) Alisher Navoiy

23. XVII-XVIII Markaziy Osiyo halqlari estetik tafakkuri taraqqiyotiga muhim hissa qo‘shgan allomalar:

A) Darvesh, Ali Changiy, Mutribiy, Mashxo Samarqandiy, Nasafiy

C) Mutribiy, Jomiy, Rumiy, Nasafiy

B) Navoiy, Nasafiy, Rumiy, Mutribiy

D) Mashxo Samarqandiy, Rodakkiy, Hisrav Dehlaviy

24. “Tashqi go‘zallik – bu shakldir, hodisadir. Ichki go‘zallik – mazmundir, mohiyatdir” – degan ta‘rif kimga tegishli?

A) Alisher Navoiy

B) Abu Ali Ibn Sino

C) Abu Nasr Farobiy

D) Abu Rayhon Beruniy

25. “Risolai falsafai siyohon” (Qarolar falsafasi risolasi) asarining muallifi kim?

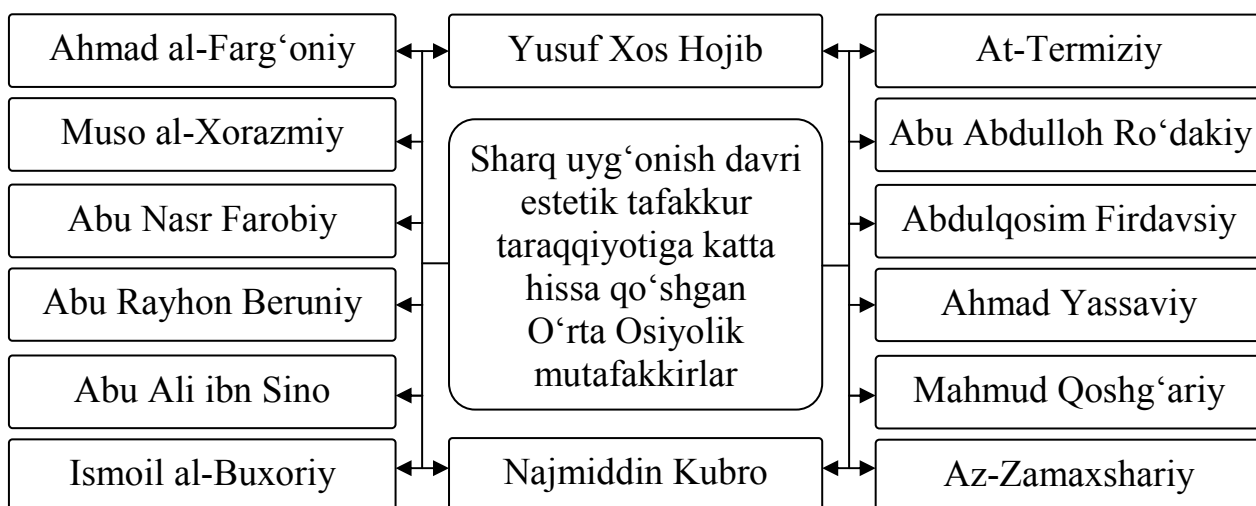
A) Nodira

C) Anbar Otin

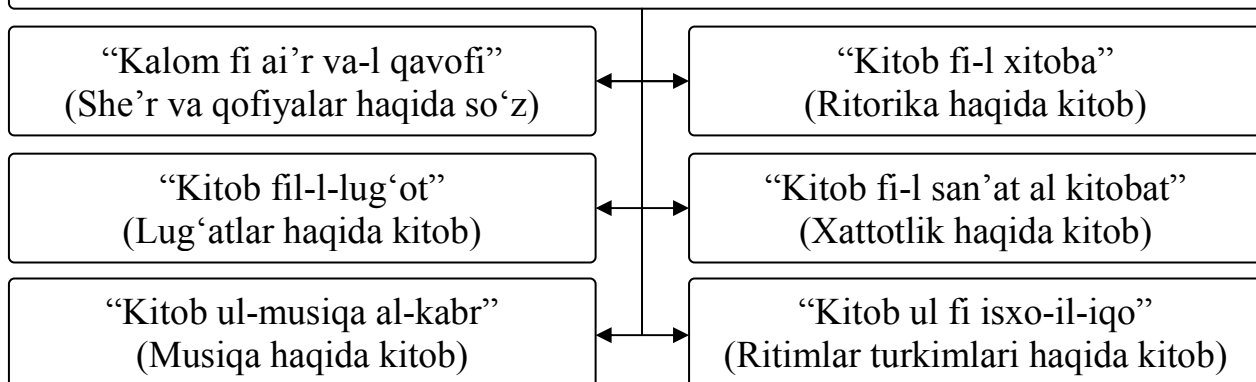
B) Abdurahmon Jomiy

D) Alisher Navoiy

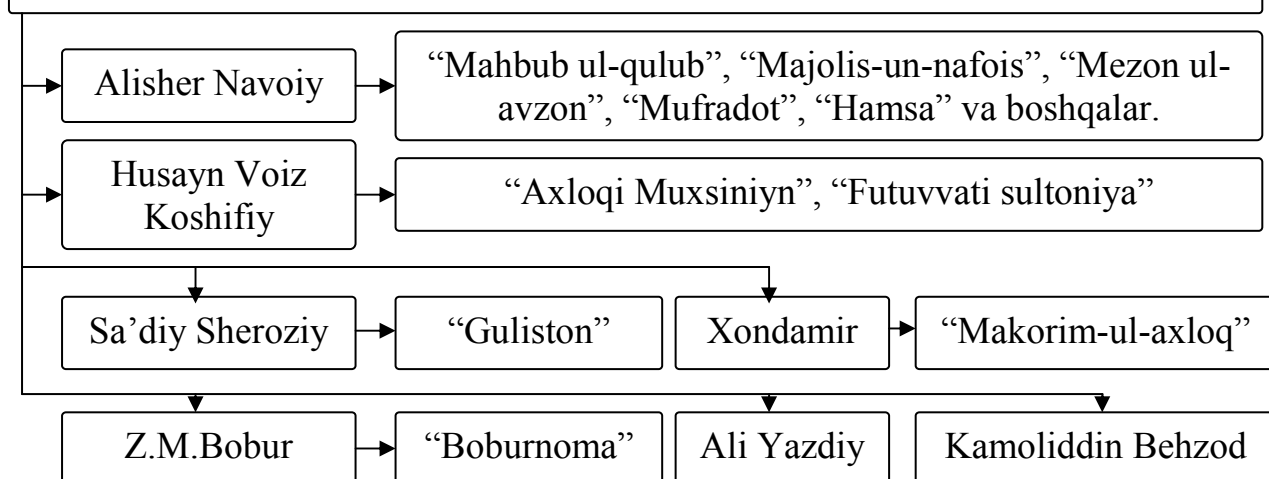
VIRZUAL MATERIALLAR

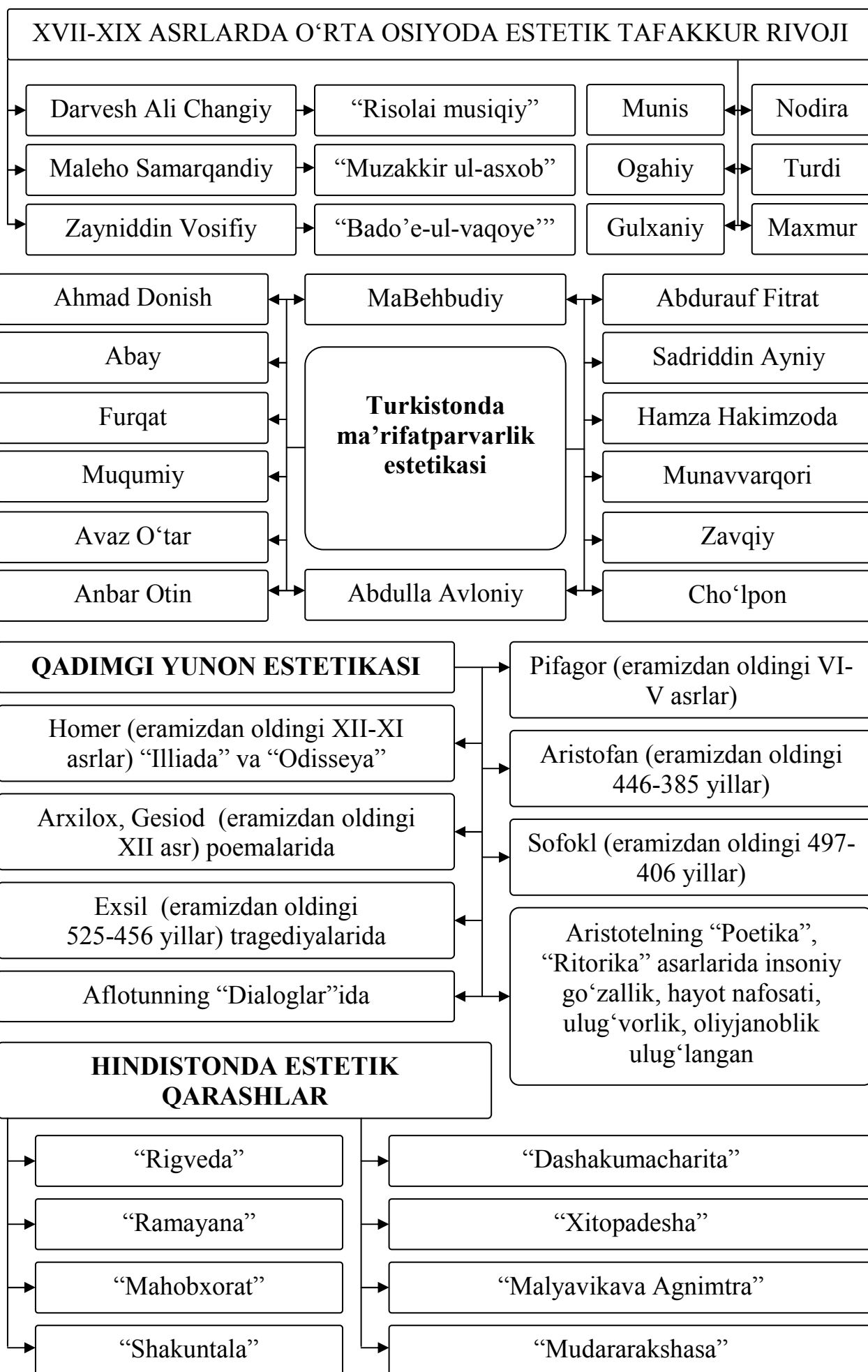

Abu Nasr Farobiy (873-950) – «Sharq Arastusi»ning estetika fani rivojiga qoʻshgan hissasi

Temuriylar davrida estetik tafakkur rivoji

OIMONIYA MA'RIFATPARVARLIK VA YANGI DAVR ESTETIKASI

→ ***Immanuil Kant (1724-1804)*** – “Sof aqlning tanqidi” (1778), “Amaliy aqliy tanqidi” (1788), “Mihokama qobiliyatining tanqidi” (1790) va boshqalar.

↓
G.F.Hegel – “Estetikadan ma’ruzalar”

↓
Deni Didro
(1713-1784)

↓
Fridrix Shiller
(1759-1805)

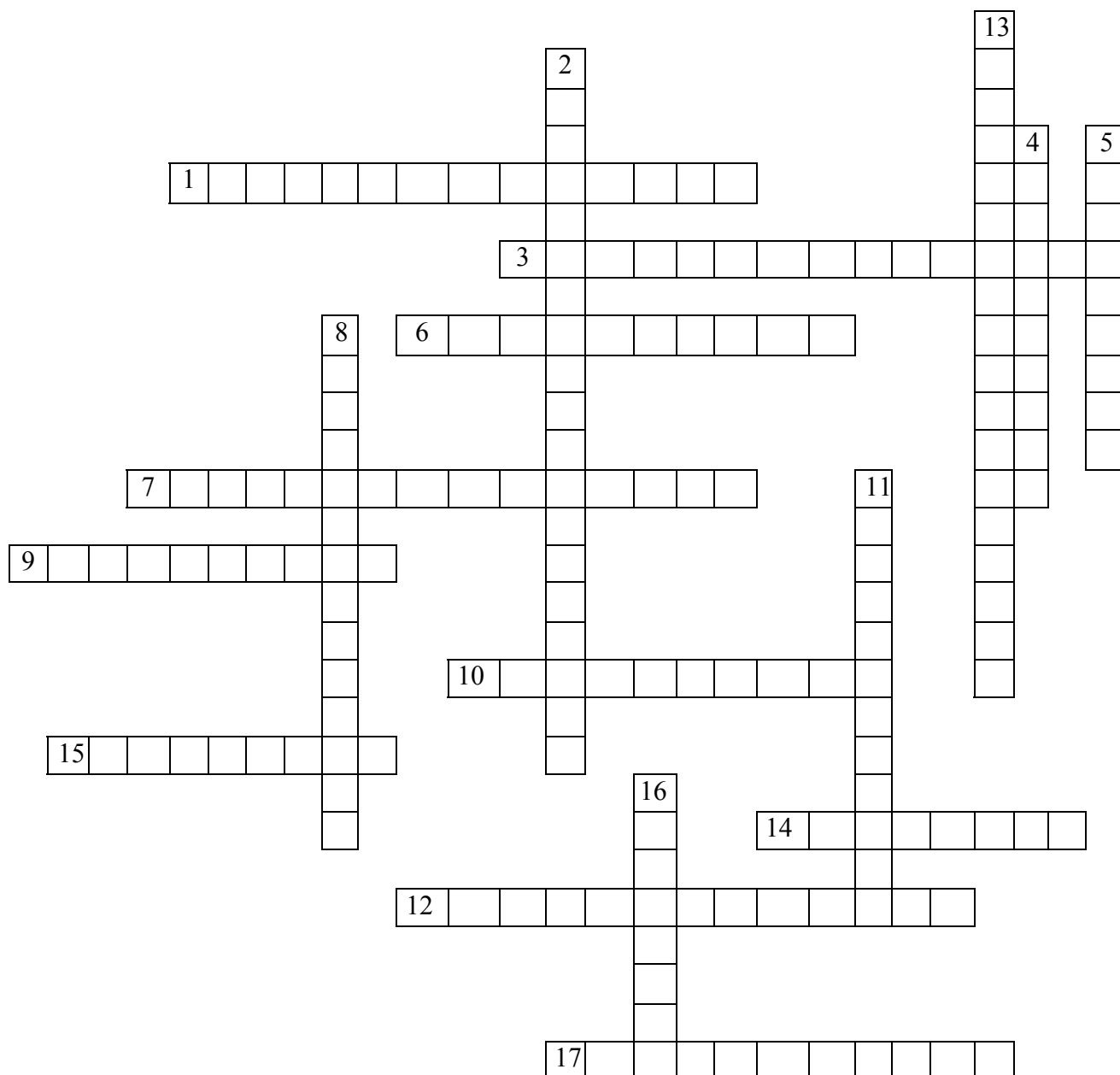
↓
Fridrix
Vilgelm
Yozef
Shelling
(1775-1854)

↓
Otto Libman
(1890-1914)

↓
G.Gelmgols
(1821-1894)

↓
Fridrix Albert Lange
(1828-1875)

KROSSVORD

1. “Saodatga eltuvchi bilim” asarining muallifi kim?
2. H.Homidiyning asarlaridan biri?
3. “Insoniy vujuddan maqsad – eng oliy baxt – saodatga erishuvdir: avvalo u baxs – saodatning nima va nimalardan iborat ekanligini bilishi, unga erushuvini o‘ziga g‘oya va eng oliy maqsad qilib olishi, butun vujudi bilan maftun bo‘lishi kerak. Keyin bu baxt – saodatga olib boradigan ish, amal va vositalarning nimalardan iboratligini bilib olish zarur. So‘ngra esa baxt – saodatga erishtiradigan ishlarni shaxsan bajarishga kirishish lozim bo‘ladi” degan fikrlar qaysi mutafakkirga tegishli?
4. Kaykovusning eng mashhur asari?
5. Estetikaning muhim tushunchasi go‘zallik va uning so‘zidagi ifodasi, ma’naviy merosiga o‘z munosabatini kim quyidagicha bildirgan: “Bilgilki, xalqning rasmi, odati shunday: yugurib-yelib, qidirib-axtarib, dunyodan biror narsa xosil qiladi va bu topgan narsasini o‘zining eng yaxshi ko‘rgan kishisiga qoldirib ketadi. Men dunyoda manashu so‘zlarni xosil qildim, sen esa mening uchun eng qimmatbaholisan”?
6. Estetika fani rivojiga xissa qo‘shgan buyuk sharq mutafakkirlaridan biri?
7. Nafsingni teyib, sen unga shox bo‘l, mardsan,
Kimsasi yo‘qlarga panox bo‘l, mardsan.
Nomardlar oyoqi osti qilar miskinni,
Miskin va g‘aribga poygoh bo‘l, mardsan. Ushbu ruboiy muallifini toping?
8. Tashqi go‘zallik – bu shakldir, hodisadir. Ishki go‘zallik – mazmundir, mohiyatdir. Ushbu tarifni muallifi kim?
9. “Al-adab al-mufrat” (odob durdonalari) asarining muallifi kim?
10. Temur va Temuriylar davrida mug‘illar bosqini tufayli butunlay vayron bo‘lgan qaysi shahar qayta tiklangan?
11. Amir Temur qurdirgan bog‘lardan birini nomini toping?
12. Kim go‘zallikni, nafis san’atni yuksak qadrlab, nafis san’at inson ma’naviy olami, kamoli uchun kalit ekanini ta’kidlaydi?
13. Muzakkir ul – asxob asarining muallifi kim?
14. Furqat qaysi asarida teatrning estetik imkoniyatlarini yuqori baxolab “Teatr tamoshasi bizning masqaraboz va qiziqchilarimizga o‘xshab kulgu uchun xizmat qilmaydi, - deydi u, uning vazifasi nasihat berishdan iborat”?
15. Jadid mutafakkirlaridan birini toping?
16. Aristotelning insoniy go‘zallik, hayot nafosati, ulugvorlik, oliyanoblik ulug‘langan asarini toping?
17. Qadimgi Hind dostonlaridan birini toping?

MAVZUNI MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. O‘rta Osiyoda estetik qarashlarning xarakterli xususiyatlari nimalardan iborat?
2. Alisher Navoiyning badiiy estetik qarashlari haqida so‘zlab bering?
3. Amir Temur davridagi estetik taraqqiyot haqida nimalarni bilib oldingiz?
4. Sharq xalqlari estetik tafakkuri haqida nimalarni bilasiz?

5. Antik dunyo estetik qarashlari nimalarda ifodalanadi?
6. Xitoyda estetik qarashlar rivoji haqida nimalarni bilasiz?
7. Konfutsiy ta'limotining asosi nimada?
8. Yan Chju ta'limoti haqida nimani bilasiz?
9. Hind xalq estetik tafakkuri nimalarda ifodalangan?
10. Qadimgi Hind estetikasida taraqqiyotida "Mahobxorat" dostonining ahamiyati?
11. Olmon klassik estetikasining o'ziga xosligi nimada?
12. Gegel ta'limotida estetik qarashlar qanday ifodalangan?
13. Evropa uyg'onish davri estetikasi haqida nimalarni bilasiz?
14. Yangi davr estetikasidagi asosiy oqimlar va yo'nalishlar?

“ESTETIK ONG VA ESTETIK FAOLIYAT” MAVZUSINI NOAN’ANAVIY USULDA «SIZ VA BIZ» ORQALI DARS ISHLANMANMASI

Dars maqsadi.

Ta’limiy maqsad: “Estetik ong va estetik faoliyat” haqida tushuncha berish.

Tarbiyaviy maqsad: o‘quvchilarga, Estetik ong va estetik faoliyat va uning tuzilishini o‘rgatish.

Rivojlantiruvchi maqsad: Estetik ong va estetik faoliyat haqidagi bilim va ko‘nikmalarni mustahkamlash.

Dars turi: Noan’anaviy usul.

Dars jihozi: Darslik, o‘quv qo‘llanma, tarqatma materiallar.

Darsning borishi.

A) Salomlashish.

B) Davomat.

V) Siyosiy habar bilan tanishtirish.

O‘tilgan darsni takrorlash mustahkamlash.

Yangi mavzu bayoni

REJA:

1. Estetik ong va estetik faoliyat o‘zaro bog‘liqligi.
2. Estetik his-tuyg‘u - bu chuqur ma’naviy tuyg‘udir.
3. Estetik did insonning fikr-mulohazalari.

“Siz va biz” usuli, o‘quv xonasida o‘quvchilar kichik ikkita guruhga quydagicha joylashadi.

Avditoriya o‘quvchilar 12 yoki 13 ta (o‘quvchi sonidan kelib chiqib) guruhlariga ajratiladi. Birinchi komanda “siz”, ikkinchi komanda “biz” deb

nomlanadi.

“Siz va biz” o‘yinini o‘qituvchi boshlab ma’ruzani qisqa bayon qila boshlaydi.

O‘qituvchi: O‘yin qoidalari bilan o‘quvchilarni tanishtiradi va rollarni taqsimlaydi.

Birinchi guruh savoli: Estetik ong va estetik faoliyat o‘zaro bog‘liqligi nimalardan iborat?

Ikkinchi guruhni javobi - Estetik ong va estetik faoliyat o‘zaro bog‘liq bo‘lib, estetik faoliyat estetik ong asosida vujudga keladi, shakllanadi, ya’ni estetik faoliyat ongning amalga oshirilishi va moddiy lashtirishdir. Agar muayyan talab-ehtiyojlar bo‘lmasa, inson faoliyatining muayyan shakli ham vujudga kelmaydi.

Faoliyat esa yangi talab va ehtiyojlarni keltirib chiqaradi. Estetik faoliyat moddiy ishlab chiqarishning barcha sohalarini mehnat sharoitlarini ham, mehnat samaralarini ham qamrab oladi. Estetik faoliyat san’atda eng sof holda ko‘rinadi. Chunki mehnat va san’at go‘zallik qonunlariga rioya qilgan holda yaratiladi.

Olimlarning salohiyati, ijodiy mehnati natijalari va samaralari ularning estetik madaniyati darajasiga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Faraz estetik his-tuyg‘u bilan birgalikda kechadigan jarayondir. Fahm-farosat - bu haqiqatni bevosita mushohada etishdir.

Fahm-farosatsiz ijodiy faoliyat bo‘lishi mumkin emas. Ilmiy ijodning estetik mazmuni quvonch, shodlik hissini qondirishdagina emas, balki ilmiy izlanishlar natijalari va ularga erishish usullarida ham ifodalanadi. Bular estetik his-tuyg‘u bilan bevosita aloqada va bog‘liqlikda amalga oshadi.

Insonning har qanday faoliyatida estetik manba manbai mavjud bo‘lib, u o‘z faoliyati davomida moddiyat bilan birga ma’naviyatga, ya’ni shodlik, sevinch, orzu-umid, erk-ozodlik tuyg‘ulariga suyanib yashaydi, voqea-hodisalarni ijtimoiy baholashga harakat qiladi.

Ikkinchi guruh savoli: Estetik ong deganda nimani tushunasiz?

Birinchi guruhni javobi: Estetik ong (go‘zallik, xunuklik haqidagi tasavvurlar) hamda san’atning voqelikka munosabati to‘g‘risidagi masala estetika va san’atshunoslikning tub masalalaridan biri bo‘lib qoldi. Bu ma-salani faylasuflar, san’at nazariyotchilari, rassomlar turlicha hal qilib kelganlar.

Estetik ong kishining tabiat va jamiyat bilan o‘zaro aloqasi jarayonida, mehnat jarayonida paydo bo‘ladi va rivojlanadi. Masalan, dastlabki davrda stixiyali, keyin ongli ravishda ehtiyojni qondirish uchun san’atkorona ish bajarish orqali rivojlangan. Hayotning o‘zi go‘zallik manbaidir. Ong esa uni aks ettiradi.

Estetik ong hayotning hamma sohalarini - tabiatni ham, kishining olamni o‘zlashtirishga qaratilgan faoliyatini ham qamrab oladi.

Estetik ong bir necha turlarga bo‘linadi:

- Estetik his-tuyg‘u.
- Estetik did.
- Estetik baho.
- Estetik ideal yoki estetik orzu.
- Estetik nazariya (konsepsiyalar va boshqalar).

Birinchi guruhni savoli: Estetik his-tuyg‘u deganda nimani tushunasiz?

Ikkinchi guruhni javobi. Estetik his-tuyg‘u - insonning voqelikka, kishilarga, o‘z faoliyatiga nisbatan munosabatdir. Bu tuyg‘u bizni o‘rab turgan voqelikni estetik jihatdan his etish qobiliyatidir, uning go‘zalligini, uyg‘unligini sezishdir.

Estetik tuyg‘u ijtimoiy va tabiat hodisalarining go‘zalligidan, inson go‘zalligidan, inson mehnati, ijtimoiy faoliyat va san‘at go‘zalligidan zavq olishda namoyon bo‘ladi.

Estetik his-tuyg‘u - bu chuqur ma‘naviy tuyg‘udir. O‘z ishini vijdonan bajaradigan kishida mehnatdan faxrlanish, hayotidan mamnunlik tuyg‘usi kuchli bo‘ladi, shunday tuyg‘u bilan yashash insonga estetik zavq beradi.

Estetik his-tuyg‘u haqida Belinskiy shunday deydi: «Ularda (bolalarda) estetik tuyg‘uni ham tarbiyalang. Bu barcha go‘zallik va olijanoblik manbaidir».

Umar Xayyom estetik tuyg‘u haqida shunday deydi: «Asosiy tuyg‘ular beshta: eshitish, ko‘rish, hid bilish, ta‘m bilish, his etish va bu badandagi jonga o‘xshagan barcha besh tuyg‘uning o‘rni boshdadir. Shuning uchun ular toj yasadilar va uni boshga kiygizdilar, sirg‘a yasab quloqqa taqdilar, bilak uzuk yasab qo‘lga taqdilar, uzuk yasadilar va barmoqqa taqdilar va dedilarki, qilich qo‘lning fazilati va kuchi bilan harakat qiladi. Qalam bo‘lsa, barmoqning kuchi va iste‘dodi bilan harakat qiladi».

Estetik his-tuyg‘ular murakkab ijtimoiy hodisa sifatida nafosat, hamohanglik, ohang, shakllar, uyg‘unlik, moslik kabi tushunchalar bilan birga shodlik, hayratlanish, ajablanish, rohatlanish, lazzatlanish, ehtirom, zavq-shavq, nafrat kabi tushunchalarni ham qamrab oladi.

Kaykovusning «Qobusnoma» asarida his-tuyg‘u a‘zolarining ahamiyati to‘g‘risida: «Qachonki, sezgilaring ishdan chiqib eshitmoq, ko‘rmoq, mazani bilmoq, qattiq va yumshoqni ushlab bilish lazzatidan mahrum bo‘lsang, bunday yashashdan o‘zing hamshod bo‘la olmaysan, boshqalarni ham shod qila olmaysan, boshqalarni bo‘yniga tushgan og‘ir yuk bo‘lasan, bu xilda yashashdan o‘lim yaxshiroqdir», deyilgan.

Ikkinchi guruh savoli: Sharq allomalari estetik his-tuyg‘u haqida qanday fikrlarni bildirgan?

Birinchi guruhning javobi - Ulug‘ Sharq mutafakkirlaridan biri Abu Rayhon Beruniy tuyg‘u a‘zolari haqida shunday deydi: «Ko‘z ko‘rishiga kelsak, mahluqotdagi hikmat izlarini kuzatib, undan xulosa chiqarish va yaratilgan narsalarning yaratuvchisi haqida fikrga kelish uchun xizmat qiladi. Eshitishga kelsak, quloq - Tangri so‘zi va uning «qilgin» va «qilmagin» degan amr va qaytariqlarini eshitish uchundir. So‘ngra quloq bunga qattiq bo‘ysunib, Xudoga yaqinlashish va chinakam eminlikka yetishish uchun yaratilgan. Bu narsa donolardan ham, avomlardan ham yashirin emas».

Kaykovus «Qobusnoma» asarida: «Bilgilkim, hamma hunardan so‘z hunari yaxshi, chunki boshqa jonivorlardan odam o‘n daraja ortiqdir va bu afzallik odamning badanida bordir: beshi odam tanasining tashqi tomonida zohir bo‘ladi va beshi ichida yashiringandir».

- Bir narsani yod qilmoq.

- Hamisha esda saqlamoq.
- Xayol qilish.
- Farq qila bilish.
- Nutq.

Beshtasi odam tanasining sezgi a'zolari bilan bog'liq:

- Eshituv.
- Ko'ruv.
- Hid bilish.
- Ta'm bilish.
- Sezish.

«Bular boshqa jonivorlarda ham bor, ammo odamdagidek emas. Shunga ko'ra odamzod boshqa jonivorlar ustidan hukmronlik qiluvchi podshodir», deb ta'kidlanadi.

Birinchi guruhni savoli: Estetik did qanday shakllanadi?

Ikkinchi guruhni javobi: Estetik did murakkab va ko'p qirralidir. Estetik did insonning fikr-mulohazalari, xulq-atvori, xatti-harakatlari, moddiy va ma'naviy ijodkorligi orqali namoyon bo'ladi. Estetik did voqea-hodisalarning estetik sifatlarini inson tomonidan idrok etmoq va baholamoq jarayonida olinadigan qoniqish yoki qoniqmaslik tuyg'usi orqali ifoda topadi. Estetik did zaminida go'zallikni xunuklikdan ajrata bilish va undan beg'araz shodlanish, lazzatlanish qobiliyati yotadi. Estetik did his-tuyg'ular bilan ish ko'radi, ya'ni hayot go'zalliklari va voqealarni his eta bilish, voqeali to'qnashuvlarda farqlay olish qobiliyati orqali namoyon bo'ladi.

Estetik did odamlarning dunyoqarashi, ayniqsa, estetik qarashlari orqali yorqinroq ko'rinadi. Lekin estetik qarashlar va bilimlar hamma vaqt ham estetik didni ifodalamaydi. Ba'zan inson muayyan estetik qarashlar va estetik bilimlarga ega bo'la turib ham past yoki rivojlanmagan estetik did egasi bo'lib qolishi mumkin.

Musika eshita olish qobiliyati va bu jihatdan estetik didni tarbiyalash masalasi sharq allomalaridan Forobiyning mulohazalaridan chetda qolmaydi.

Estetik did go'zallik yoki xunuklik to'g'risida hukm chiqarish qobiliyatimizdir. U bir o'rinda estetik baholash hamdir, masalan, biron tomoshadan so'ng kishilar «yoqdi», «yoqmadi», «maroqli», «zerikarli» deb hukm chiqaradilar. Bu hukm didning sof bahosi hisoblanadi. Insonning ibtidosida, avvalo, «oziqlantiruvchi quvvat» paydo bo'lib, uning yordamida inson oziqlanadi. Shundan so'ng «tashqi va ichki quvvatlar» yuzaga keladi. Tashqi «quvvat», ya'ni bevosita tashqi ta'sir natijasida sezgi a'zolari orqali vujudga keladi. Tashqi quvvatlar 5 turlidir:

- Teri-badan sezgisi.
- Ta'm bilish sezgisi.
- Hid bilish sezgisi.
- Eshitish sezgisi.
- Ko'rish sezgisi.

Bularning hammasi hissiyot quvvati deb ataladi. Ichki quvvatlarga: Esda olib qolish.

- Xayol (xotira, tasavvur).
- His-tuyg‘u.
- Nutq (fikrlash) quvvatlari kiradi.
- Bunda u aqliy bilish nazariyasining bosqichini nazarda tutadi.

Abu Rayhon Beruniy his-tuyg‘u a‘zolari haqida quyidagicha ta’rif keltiradi: «Ularni pancha modali, ya’ni besh ona deb ataydilar va sezish orqali bilinadigan beshta narsalar»:

- Sodda unsur bo‘lgan osmon - shabada, ya’ni eshitilib bilinadigan.
- Shamol - sparma, ya’ni tegib bilinadigan.
- Olov - ro‘pa, ya’ni ko‘rib bilinadigan.
- Suv - rasa, ya’ni tatilib bilinadigan.
- Tuproq - gandha, ya’ni hidlanib bilinadigan narsalardir.

Ikkinchi guruh savoli: Estetik did bilan estetik baholash o‘rtasida qanday farq mavjud?

Birinchi guruhni javobi - Estetik baho predmet yoki hodisaning qiymati va kamchilik - nuqsoni haqida hukm chiqara olishdir. Biz voqelikka estetik bahoberar ekanmiz, emotsional jihatdan o‘sha narsa bizda uyg‘otgan tuyg‘uni ifodalaymiz. Masalan, nurafshon ko‘cha, sershovqin shahar, ajoyib inson va hokazo.

Estetik baho umuman voqelikka, jumladan, istagan bir aniq buyumga bo‘lgan nuqtai nazarimizning ajralmas bir qismidir.

Estetik baho - bu go‘zallikning hodisa va faktlarning estetik qimmatini bevosita emas, balki ma’nosiga to‘la tushungan holda bilishdir. Estetik baho - bu oddiy sevgi, kechinma (ba‘zan chuqur, lekin stixiyali kechinma) emas, balki ma’lum estetik tamoyillarga, estetika sohasining mohiyatini chuqur tushunishga asoslangan baho berishdir. Bunday baho berish - tahlil etish, isbotlash, asoslash mumkinligini nazarda tutadi.

Estetik did bilan estetik baholash o‘rtasida farqli va umumiy tomonlar mavjud. Estetik baholash - didning aynan o‘zi emas, balki uning fikr-mulohazalari og‘zaki ifodasidir. Uning fikr-mulohazalarida aqliy tomon ko‘proq o‘rin egallaydi. Did fikr-mulohazalari (aqliy) doimo baholanayotgan narsaning, voqea-hodisaning anglab o‘zlashtirilishi bilan bog‘liq bo‘lib, boshqalarga mo‘ljallangan holda dalillarning mantiqiy isbotlanishini taqozo etadi. Xulosa qilib aytganda, estetik baho jamiyat va tabiat hodisalari, inson mehnatining, san’at asarlarining mahsuli haqida asosli estetik muhokamaning natijasidir.

“Siz va biz” metodini ikkinchi bosqichi

TEST OLAMIGA SAYOXAT

Birinchi guruh o‘quvchilari, ikkinchi guruh o‘quvchilariga, ikkinchi guruh o‘quvchilari, birinchi guruh o‘quvchilariga test topshiriqlarini beradi.

BIRINCHI GURUH TESTI:

1. Estetika soʻzining tub maʼnosi?
 - A) “His qilish qobiliyati”, “sezish”
 - B) “Goʻzallik”, “nafosat”
 - C) “Axloq-odob”, “tarbiya”
 - D) “Nafosatshunoslik”, “yaxshilik”
 - E) “his-tuygʻu”, “intilish”
2. “Estetika” atamasini fanga kiritgan olim kim?
 - A) A.Baumgarten.
 - B) Demakri
 - C) Abu Rayhon Beruniy
 - D) Gegel
 - E) Suqrot
3. Kishilarning goʻzal va xunuk. Fojiyali va kulguli voqeyalarni idrok etish va baholash qobiliyati?
 - A) Estetik ehtiyojdir
 - B) Estetik faoliyat
 - C) Estetik his-tuygʻu
 - D) Kategoriya
 - E) Goʻzallikka intilish
4. Zardushtiylikning muqaddas kitobi?
 - A) “Injil”
 - B) “Avesto”
 - C) “Bahoriston”
 - D) Qurʼoni karim
 - E) Xamsa
5. “Ustodi soniy” - “ikkinchi ustos” nomi bilan mashhur alloma kim?
 - A) Abu Rayhon Beruniy.
 - B) Ibn Sino.
 - C) Abu Nasr Farobiy.
 - D) Al-Xorazmiy
 - E) Umar Xayyom
6. G.Belinskiyning estetikaga bergan taʼrifi qaysi javobda?
 - A) Estetika predmeti – ijtimoiy jihatdan faol sanʼat
 - B) Estetika – voqelikka, hayotga sanʼatkorona munosabat.
 - C) Estetika falsafiy fandir.
 - D) Ezgulikka intilish – kishilarning estetik ehtiyojidir.
 - E) Estetik his-tuygʻu- insonni qurshab turgan muhitdagi ruhiy tuygʻu
7. Estetika nazaryasining asosiy tushinchasi?
 - A) Ezgulikdir.
 - B) Goʻzallikdir
 - C) Maʼnaviy komillikdir
 - D) Goʻzallik
 - E) Axloqshunoslik
8. Oʻrta Osiyo talim dargohlari-madrasalarida daholarning falsafiy-estetik qarashlarini oʻrgatuvchi taʼlimot qanday nomlangan?
 - A) Ilmi aruz falakiyot handasa tibbiyot.
 - B) Adabiyot mantiq riyoziyot falakiyot
 - C) Ahli dil, ilmi hayrat, ilmi hol, ilmi adab
 - D) Maʼnaviyat olami, sanʼat, etika
 - E) Ijtimoiyot, falsafa, falakiyot
9. “Fozil odamlar shahri” asarining muallifi kim?
 - A) Beruniy
 - B) Borbod
 - C) Farobiy
 - D) Ibn Sino
 - E) Zamaxshariy
10. “Agar goʻzal yuz yana yaxshi xulqi bilan uygʻunlashsa baht-saodatning eng yuqori darajasi boʻladi”–degan fikr kimning qaysi asaridan olingan?
 - A) Kaykovusning “Qobusnoma” asaridan.

- B) Umar Hayyomning “Navruz-noma” asaridan.
 C) Alisher Navoiyning “Xamsa” asaridan
11. Islom dinining muqaddas kitobi?
 A) Qur’oni karim
 B) Avesto
 C) Hadislar
12. “Rasululloh: Sizlarning yaxshilaringiz – axloqi yoqimli bo‘lganlaringizdir” der edilar” qaysi asarda keltirilgan?
 A) Buxoriyning “Al-adab al-mufrad” asaridan
 B) Amir Temur tuzuklaridan
 C) Kaykovusning “Qobusnoma” asaridan
13. Aristotelning qaysi asarlarida insoniy go‘zallik hayot nafosati ulug‘vorlik oliyjanoblik ulug‘langan?
 A) “Dialog “, “Harbiy hiylalar”.
 B) “Iliada”, “Odisseya”.
 C) “Poetika”, “Ritorika”
14. Olmon ma’rifatparvarlari kimlar?
 A) G.Hegel, I.Kant.
 B) Aristotel, Pifagor, Suqrot.
 C) Chernishevskiy, Belinskiy
15. Estetik ongning asosiy unsurlari qaysi?
 A) His –tuyg‘u, did, baho, ideal yoki orzu, nazariya.
 B) Tasavvur, axloq, hayol, nutq.
16. Estetikaning asosiy kategoriya (tushuncha)lari qaysi?
 A) Estetik faoliyat, estetik ideal, estetik baho.
 B) Ijtimoi ideal, axloqiy ideal, estetik ideal.
 C) Go‘zallik xunuklik, fojiaiylik,
17. Turkistonda ma’rifatparvarlik g‘oyalarini ilgari surgan jadidchilik oqimi vakillari kimlar?
 A) A.Navoiy, Bedil, Ogahiy, Ibn Sino.
 B) P.Mahmud, N.Kubro, Farobiy, Beruniy.
 C) Hamza, Avloniy, Behbudiy,
18. Bedilning fikricha insonda 3 xil kuch bor?
 A) Jismoniy kuch, aqliy kuch, ruhiy kuch
 B) Tam bilish, eshitish, his qilish.
- D) Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘atit turk” asaridan.
 E) Ahmad Yassaviyning “Hikmatlar” asaridan
- D) Injil
 E) Xamsa
- D) Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘atit turk” asaridan.
 E) Ahmad Yassaviyning “Hikmatlar” asaridan
- D) “Qobusnoma”, “Hikmatlar”
 E) “Mufradot”, “Qadimgi Xitoy falsafasi”
- D) Konfutsiy, Gomer
 E) Tolstoy, Gogol
- C) Go‘zallik, fojiaiylik, ulug‘vorlik.
 D) Kulgulilik, nasihat va nafosat
 E) his-tuyg‘u, insoniylik, nazariyalar
- kulgulilik, ulug‘vorlik, tubanlik.
 D) His –tuyg‘u, did, baho, ideal yoki orzu, nazariya.
 E) Tasavvur, axloq, hayol, nutq.
- Cholpon, Furqat.
 D) Chernishevskiy, Belinskiy
 E) Konfutsiy, Gomer
- C) Harakat, bilim, faoliyat.
 D) His –tuyg‘u, did, baho
 E) Ijtimoi ideal, axloqiy ideal, estetik

ideal.

19. Inson uchun tabiiy ehtiyoj--.....?

- A) Estetik faoliyatdir
- B) Estetik baholashdir.
- C) Go‘zallikka intilishdir.
- D) Ijtimoiy idealdir
- E) Jismoniy kuchdir

20. Sportning estetik turlari qaysilar?

- A) Kurash, boks, ot sporti, suzish
- B) Sinxron suzish, figurali uchish, ot sporti, badiiy gimnastika.
- C) Armrestling, futbol, engil atletika,
- D) Futbol, chang‘ida uchish, boks
- E) Atletika, sambo, velosport

21. Vaqt va makonda rivojlanishiga ko‘ra san‘at qanday tasniflanadi?

- A) Makon san‘ati, vaqt san‘ati, vaqt-makon san‘ati.
- B) Naqqoshlik, haykaltaroshlik, musiqa
- C) Badiiy adabiyot, kino, rassomlik.
- D) Raqs, kulochilik, teatr
- E) Badiiy san‘at, amaliy san‘at, hunarmandlik

22. “Agar kishini turmush ustozini dono qilmasa, hech dono unga o‘rgatmoq uchun ovor bo‘lmasinki, mehnati zoe ketadi” - degan fikrni kim aytgan?

- A) Beruniy
- B) Ibn Sino
- C) Kaykovus
- D) Alisher Navoiy
- E) Umar Xayyom

23. Mehnat unumdorligi, samaradorligi va sifatini oshirishning muhim omili bu?

- A) Estetik mazmundir
- B) Estetik bahodir
- C) Estetik ong
- D) Uyg‘unlik va umrboqiylik
- E) Axloqiy-estetik kamolot

24. Estetikaning maqsadi --.....?

- A) Insonda hayotdagi, san‘atdagi go‘zallikni umumjahon qadriyatlari nuqtayi nazaridan idrok etish va baho berish qobiliyatini tarbiyalash va o‘stirishdan iborat.
- B) Estetik fikr va idrok qilishni rivojlantirish.
- C) Kishida har tomonlama va keng estetik did va manfaatlarni rivojlantirish.
- D) Olamni konkret-hissiy shaklda aks ettirishga asoslanadi
- E) Barcha javoblar to‘g‘ri

25. Nafosat tarbiyasining vositalari qaysilar?

- A) Ashula, raqs, teatr, kino.
- B) San‘at, tabiat, sport, oila, jamiyat va boshqalar.
- C) Kuy, manzarali sur‘atlar,
- D) Estetik g‘oyalar, ekologik tarbiya
- E) Sport va jismoniy tarbiya

26. Go‘zallik qanday manbada aks etishi mumkin?

- A) Tasviriy san‘at, raqs, haykaltaroshlik
- B) Amaliy san‘at asarlarida
- C) Kino asarlarida, teatr san‘atida
- D) Go‘zallikka estetik munosabatda
- E) Barcha javoblar to‘g‘ri

27. “Ilm egallang! Ilm-sahroda do‘st, hayot yo‘llarida - tayanch, baxtiyor daqiqalarda – rahbar, qayg‘uli onlarda – madadkor, odamlar orasida – zebu-ziynat, dushmanlarga qarshi kurashda – quroldir”. Bu satrlar qaysi manbadan olingan?

- A) Qur‘oni Karimdan
- B) “Qobusnoma”dan

C) “Xamsa”dan

E) “Temur tuzuklari”dan

D) Hadislardan

28. Estetika fanining vazifasi qanday?

A) Go‘zallik va xunuklik haqida qarashlar, tasavvurlar, baholarni xolis baholash

B) Ma’naviy komillikni targ‘ib qilish

C) Mutafakkirlarning nazariyalarini o‘rganish

D) Olamni anglashga o‘rgatish

E) Go‘zal ma’naviy boyliklarni o‘zlashtirish

29. Estetika fani qanday mavzularda ish olib boradi?

A) Estetik fikr va idrok qilishni rivojlantirish

B) Go‘zallik, ulug‘vorlik, olijanoblik, kulgulilik, pastkashlik va boshqalar

C) Kuch, bilim, idrok, tasavvur

D) Lazzat, tuyg‘u, fazilatlar, mushohada

E) Tabiat, ekologiya, siyosat va mafkura

30. “Al-adab al-mufrad” (Odob durdonalari) asarining muallifi kim?

A) Beruniy

B) Jaloliddin Rumiy

C) Alisher Navoiy

D) Al-Xorazmiy

E) Ismoil al-Buxoriy

IKKINCHI GURUH TESTI:

1. Uyg‘onish davrining mashhur Italiyan olimi, me’mori va rassomi?

A) Kamoliddin Behzod

D) Leonardo da Vinchi

B) Immanuil Kant

E) Betxoven

C) Rafael

2. Inson ulug‘vorligi nimada?

A) Kuch-qudratida

D) Mol-davlati va boyligida

B) Bilimida, iqtidorida

E) Uzoq umr ko‘rishida, sog‘-

C) Yaxshi insoniy fazilatlarida

salomatligida

3. Nima deb o‘ylaysiz, narsa, voqea, jarayonlar insonni hayratga solishi uchun ular da ulug‘vorligi sifati bilan birga go‘zallik sifati ham bo‘lishi shartmi?

A) Shart emas

D) Bilmadim

B) Unchalik ahamiyati yo‘q

E) Ular umuman boshqa-boshqa

C) Shart, albatta

tushunchalar

4. Inson tomonidan yaratilgan san’at turlariga misol keltiring?

A) Kavushdo‘zlik, sartaroshlik, chavandozlik, miroblik

badiiy adabiyot

B) Tikuvchilik, sartaroshlik, qassoblik, ganchkorlik

D) Sirk, kino, murabbiylik, qilichbozlik

C) Raqs, teatr, tasviriy san’at, musiqa,

E) Tomosha san’ati, hattotlik, arxitektura, dizayn

5. Tabiatdagi ulug‘vorliklarga misol keltiring?

A) Shamol, qor, yomg‘ir, quyosh, sayyoralar

B) Ekologiya, dengiz, oy va yulduzlar

C) Gullar ochilishi, shudring, qor

- ko'chishi
- D) Hayvonot va o'simliklar olami, materiklar va qit'alar
- E) Vulqon, tog'lar, dengiz va okeanlar to'liqini, fasllar almashinuvi
6. Me'morchilik, haykaltaroshlik, rassomlik vaqt va makonda rivojlanishiga qarab sa'atning qaysi turiga kiradi?
- A) Aralash san'at turiga
- B) Makon san'atiga
- C) Vaqt san'atiga
- D) Vaqt-makon san'atiga
- E) Hech qaysi turga kirmaydi
7. Badiiy adabiyot san'atida asosan fojaviylik aks ettiriladigan janrni belgilang?
- A) Lirik
- B) Dramaturgiya
- C) Komediya
- D) Kino
- E) Tragediya
8. Ma'no-mazmunini anglash uchun tarjimon kerakmaydigan san'at turi?
- A) Kino
- B) Klassik raqs
- C) Teatr
- D) Musiqa
- E) Badiiy adabiyot
9. Rangda hamohanglik deganda nima tushuniladi?
- A) Ranglar qorishmasi
- B) Tasvir va ranglar, aks ettirilgan mazmunning o'zaro mosligi
- C) Manzaraning yorqin ranglarda aks
- D) Tasvirda aks etgan ranglar tiniqligi
- E) Mazmunning zarur ranglar bilan ifodalanishi
10. Tovushda nafislik, hamohanglik, uyg'unlashuv qaysi san'at turi bilan bog'liq?
- A) Raqs
- B) Teatr
- C) Kino
- D) Musiqa
- E) Sirk
11. Nafosat haqida fikr yuritgan G'arb mutafakkir olimlari qaysi javobda berilgan?
- A) Demokrit, Suqrot, Pifagor, Geraklit, Aflotun, Arastu
- B) Konfusiy, Yan Chju, Epikur
- C) Hisrav Dehlaviy, Abduqodir Bedil, Beruniy, Zamaxshariy
- D) Leonardo da Vinchi, Mikielanjelo, Servantes, Shekspir
- E) Navoiy, Jomiy, Pahlavon Mahmud, Farididdin Attor
12. Sharqda dastlabki estetik ta'limotlar qaysi davrlarda vujudga kela boshlagan?
- A) X-XI asrlarda
- B) VII-VIII asrlarda
- C) XIV- XVII asrlarda
- D) Ilk Uyg'onish davrlarida
- E) Eng qadimgi odamlar yashagan davrlarda
13. Qadimgi Yunon estetik ta'limoti ibtidosi qaysi olim nomi bilan bog'liq?
- A) Pifagor
- B) Leonardo da Vinchi
- C) Lukresiy Kar
- D) Mikelanjelo
- E) Konfusiy
14. O'rta Osiyo estetik ta'limotlari rivoji qaysi olimlar nomi bilan bog'liq?
- A) Demokrit, Suqrot, Pifagor, Geraklit, Aflotun, Arastu
- B) Konfusiy, Yan Chju, Epikur
- C) Abduqodir Bedil, Beruniy, Zamaxshariy, Ibn Sino, Umar Xayyom, Ahmad Yassaviy

- D) Leonardo da Vinchi, Mikielanjelo, Servantes, Shekspir
 E) Navoiy, Jomiy, Pahlavon Mahmud, Farididdin Attor
15. Yevropa Uygʻonish davrida ijod qilgan buyuk ijodkorlarni belgilang?
 A) Demokrit, Suqrot, Pifagor, D) Leonardo da Vinchi, Mikielanjelo, Servantes, Shekspir
 Geraklit, Aflotun, Arastu
 B) Konfusi, Yan Chju, Epikur E) Navoiy, Jomiy, Pahlavon Mahmud, Farididdin Attor
 C) Hisrav Dehlaviy, Abduqodir Bedil, Beruniy, Zamaxshariy
16. Alisher Navoiyning adabiy-estetik qarashlari yorqin aks etgan asarni belgilang?
 A) “Qobusnoma” D) “Boburnoma”
 B) “Al-jabr” E) “Mahbubul-qulub”
 C) “Guliston”
17. Sharq miniatyurasini rivojini taʼminlagan ijodkor nomi qaysi javobda berilgan?
 A) Borbad D) Kamoliddin Behzod
 B) Zamaxshariy E) Mahmud Koshgʻariy
 C) Ahmad Donish
18. Xattotlik qanday sanʼat?
 A) Husnixat va qoʻlyozma kitob D) Harakat va imo-ishoralar orqali bezash sanʼati
 B) Boʻyoq va tasvir ifodasi E) Niqoblar ortidagi teatr tomoshasi
 C) Bino va inshootlar barpo qilish
19. “Turkiy guliston yohud axloq” asarining muallifi kim?
 A) Zamaxshariy D) Mahmud Koshgʻariy
 B) Ahmad Donish E) Ahmad Yassaviy
 C) Abdulla Avloniy
20. Turkistonda teatr sanʼati va maorifning rivojiga hissa qoʻshgan jadidchilar qaysi javobda berilgan?
 A) Pahlavon Mahmud, A.Qodiriy, Alisher Navoiy
 B) M.M.Behbudiy, A.Avloniy, Hamza, A.Fitrat
 C) Navoiy, Jomiy, Pahlavon Mahmud, Farididdin Attor
 D) Usmon Nosir, Elbek, Abay, Muqimiy
 E) Choʻlpon, Abay, Furqat, Anbar Otin

Test tuzishda foydalanilgan manba:

1. F.Umarov, R.Karimov, M.Mirsaidova, Gʻ.Oyxovjayeve - “Estetika asoslari” – kasb-hunar kollejlari uchun oʻquv qoʻllanma, - Toshkent – 2006 y.

TEST JAVOBLARI:

1-A	2-A	3-B	4-B	5-C	6-A	7-B	8-C	9-C	10-B
11-A	12-A	13-D	14-A	15-A	16-C	17-C	18-A	19-A	20-B
21-A	22-B	23-B	24-E	25-B	26-E	27-D	28-A	29-B	30-E

1-D	2-C	3-C	4-C	5-E	6-B	7-E	8-D	9-B	10-D
11-A	12-E	13-A	14-C	15-D	16-E	17-D	18-A	19-C	20-B

“Siz va biz” metodini uchinchi bosqichi tarqatma materiallar tayyorlash metodi.

Birinchi ya’ni “siz” komandasi quyidagicha tarqatma materiallarni “biz” ya’ni ikkinchi guruhga tarqatadi.

TARQATMA MATERIALLAR

ESTETIK IDEAL

Dars yakuni: O‘qituvchi komandadagi o‘quvchilarni baholab uyga vazifa beradi va xayrlashadi.

Estetik ideal — bu grekcha «tasavvur» yoki «orzu» demakdir.

Idealni, asosan, ijtimoiy ideal, axloqiy ideal va estetik idealga bo‘lish mumkin.

Ijtimoiy ideal - biron-bir ijtimoiy guruhning intilishlari va faoliyatining oliy maqsadi manfaatlariga muvofiq keladigan tasavvur.

Axloqiy ideal - axloqiy kamolot haqidagi tasavvurlardir, ya’ni o‘rtoqlarcha o‘zaro yordam, adolatparvarlik, ijtimoiy burchni yuksak darajada bajarish, haqqoniylik, kamtarlik va shu kabi xislatlarni nazarda tutadi.

Estetik ideal - subyekt bilan ob’jekt, inson bilan ijtimoiy butunlikning tarixan eng to‘liq uzviy birligi bo‘lib, bu birlik tub maqsadlar sifatidagi inson ijodiy kuchlarining erkin va har tomonlama rivojlanishida o‘z ifodasini topadi.

Idealsiz, ya’ni ma’lum darajada qandaydir ezgulikka intilish siz hech qachon hech qanday yaxshi jamiyat bo‘lishi mumkin emas.

Inson go‘zalligining har tomonlama mukammalligi kishi go‘zalligining estetik ideali hisoblanadi.

Ideal tushunchasi to‘g‘risida Lev Tolstoy o‘zbek ziyolisi marhum (1938-yilda qatl etilgan) Ubaydullaxo‘ja Asadulloxo‘ja o‘g‘liga yozgan xatida (1909-yil) shunday deydi: «Idealni taomilning oddiy qoidasi deb bilish katta xato yoki o‘z-o‘zini aldashdir. Bu hayotda hech qachon to‘la erishib bo‘lmaydigan, yetuk kamolotni talab etuvchi idealgina ideal bo‘la oladi. U hayotda Rahnamo sifatida zarurdir, hayotda erishib bo‘lmaydigan ana shu kamolotdan dalolat bergandagina zarurdir. Mehr-muhabbat ideali haqida ham shuni aytish mumkin».

Ideal — jamiyatning yuksak va olijanob maqsadi, kelajakdan ko‘zlangan g‘oyasi, orzusi. Ijtimoiy ideal misoli mayoq bo‘lib, jamiyat qayoqqa va qanday maqsadda qadam tashlashida g‘oyaviy-mafkuraviy va ma’naviy-ruhiy yo‘l ko‘rsatib turishi lozim. Ijtimoiy ideal zaruriyati shunda. Estetik orzu muayyan shaxsga taalluqli xususiyat bo‘lib, shaxs ma’naviy dunyosining tabiiy qismidir.

Barcha ulug‘ ijodkorlar avvalgi davrlarning ijtimoiy ideallaridan ham kuch-

quvvat olganiga tarix guvoh.

Ijtimoiy ideal aniq bo'lsagina jamiyatda badiiy adabiyotga sog'lom ehtiyoj paydo bo'ladi. Millatning butun ma'naviy-ruhiy quvvati ijtimoiy idealda jamlanadi va aniq maqsadga yo'naltiradi. Ayni shunday sog'lom ehtiyoj katta adabiyotni vujudga keltiradi. Bu hol badiiy adabiyotning erkinligiga rahna solmaydi. Chunki erkinlik boshboshdoqlik bo'lmay, ko'zlangan oliy maqsad sari sobit qadam bilan yurishdir. Aks holda adabiyot yo'lini yo'qotgan odam kabi to'rt tarafga alanglab, joyida depsinib qolishi mumkin.

Buyuk adabiyot kuchli va barqaror davlat hamda kuchli jamiyatga xos hodisadir. Bir so'z bilan aytganda, estetik ideal bu mukammallik to'g'risidagi orzu. Inson mavjud ekan, beixtiyor mukammallikka - tobora yuksaklikka intilaveradi. O'zbek xalq ertaklarida xalq o'zining go'zallik idealini parilar timsolida ko'radi. Parilar go'zallik idealigina bo'lib qolmay, adolatparvarlik, insonparvarlik orzusi hamdir. Go'zallik esa g'oyat nafis. Uni avaylab-asrash lozim.

Mirzo Bedilning dunyoni bilish, estetik ong haqidagi qarashlari quyidagilardan iborat:

Faylasuf bilishning birinchi bosqichi tashqi, moddiy borliq ta'siri bilan hosil bo'luvchi hislar, tuyg'ular bilan bog'liq ekanligini yozadi va hidlash (shoma), ko'rish (binoi), ta'm tuyg'usi maza (zoika), eshitish (shunidani) va teri, sezish, paypaslash(lomiso)ning xizmatlari haqida birma-bir gapiradi.

Ana shu sezgi a'zolariga tashqi dunyoning ta'siri natijasida insonda sezish, his etish boshlanadi, so'ngra esa tasavvur, shuur, idrok fikr (xayol) paydo bo'ladi.

Bedilning fikricha, sezgi, tasavvur va fikrning manbai insondan tashqaridagi mavjud ob'yektdadir.

Nazarda, ko'zgu oldida boshqa ob'yekt bo'lmasa, hech kimda tasavvur hosil bo'lmaydi. Demak, inson his, tasavvur, o'ylash, tushuncha hosil qilmog'i uchun uning oldida biror boshqa ob'yekt bo'lmog'i lozim. Bu boshqa narsa — ob'yekt inson bilishining manbai hisoblanadi.

Hidlash - isni, ko'z - rangni, tanglay va lab - ta'mni, quloq - tovushni tanlab oladi. Bulardan boshqa nimaiki xayol-fikr ko'rmoqchi bo'lsang behuda uringan bo'lasan. Chanqoq har joyda ham suvni, nurga muhtoj - quyoshni xohlaydi. Bedilning nuqtayi nazarida, hislar orqali ob'yektdan olingan sezgilar zehnda saqlanib, ong (aql) oynasida jilvalanadi.

Bedil aqlni, ongni xuddi oynaga o'xshatadi: unda tashqi ashyolar o'z izlarini qoldiradilar, o'z suratlarini, obrazlarini yasaydilar, shu tufayli miyamizda fikrlar tug'iladi.

1. Ma'lum bir rol olgan o'quvchilar belgilangan stollar oldiga kelib o'tiradilar.

2. Berilgan rol bo'yicha o'z fikr-mulohazalarni qog'ozga ifodalashlari taklif etiladi.

3. Har bir guruhdan bir vakil saylanib yozilgan fikrlar o'qib berishlari kerakligi tushuntiriladi.

4. Vazifa bajarilgach savol-javob jarayoni yuzaga keltiriladi.

5. Bu harakat belgilangan vaqt nihoyasiga yetguncha amalga oshiriladi.

6. Trening so'ngida hamma fikrlar tahlil etiladi, kerakli bo'lgan to'xtamga kelinadi.

O'quvchi: O'yin qoidalari bilan tanishadi va o'z rolni tanlab oladi.

1. Rol olgan o'quvchilar belgilangan stollar oldiga kelib o'tiradilar.
2. Berilgan rol bo'yicha o'z fikr-mulohazalarni qog'ozga ifoda etadilar.
3. Har bir guruhdan bir vakil yozilgan fikrlarni o'qib beradi.
4. Vazifa bajarilgach savol-javob jarayonini boshlaydilar.
5. Bu harakat belgilangan vaqt nihoyasiga yetguncha amalga oshiriladi.
6. Trening so'ngida hamma fikrlar tahlil etiladi, kerakli bo'lgan hulosani chiqarib oladilar.

Kutiladigan natija: O'quvchilar ushbu pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq etishni o'rganadilar.

Darsning mavzusi: Shaxs va narsa nomini bildirgan so'zlar

Darsning maqsadi:

A) O'quvchilarga D.T.S asosida bilim berish.

B) O'quvchilarda so'zlarni so'roqlar yordamida, ma'nolari asosida narsa yo shaxsga ajratish, so'z turlaridan o'rinli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish, o'quvchilarni chiroyli va xatosiz yozishga o'rgatish.

S) O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, o'quvchilarning o'z ona tiliga bo'lgan mehr muhabbatlarini oshirish, tozalik va ozodalik sog'liq garovi ekanligi haqida eslatmoqlik.

Darsning uslubi: Suhbat, savol-javob, ko'rsatmalilik, tushuntirish.

Darsning jihozi: Ko'rgazmali qurol, tarqatma materiallar, test savollari mavzuga oid jadval.

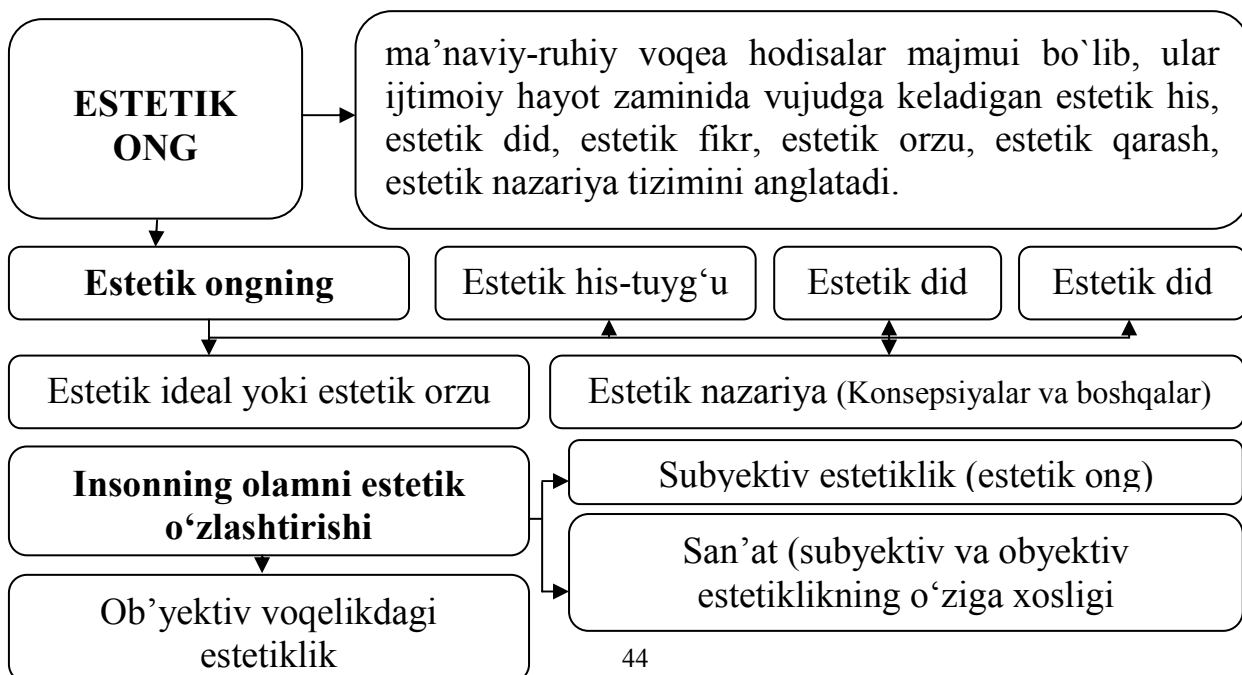
Darsning borishi: Tashkiliy qism.

a) navbatchini so'rab va davomatini aniqlash.

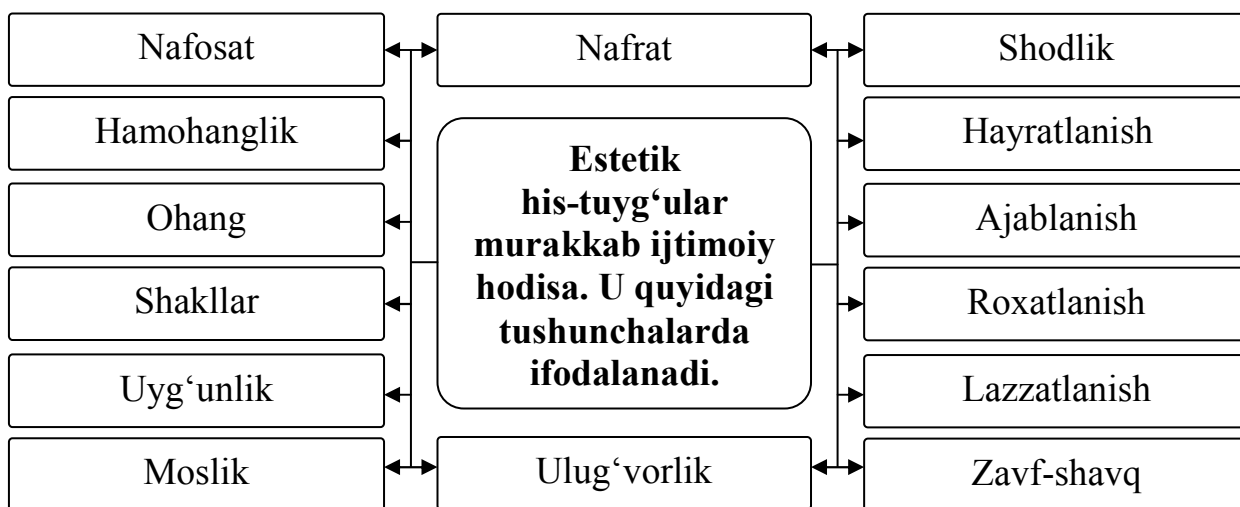
b) o'quvchilarning darsga tayyorgarliklarini kuzatish.

s) tarbiyaviy, ma'naviy daqiqa o'tkazish.

VIRZUAL MATERIALLAR

ESTETIK HIS-TUYG‘U – inson ongining ajralmas qismi bo‘lib, estetik ongning poydevori hisoblanadi. Estetik his-tuyg‘ular yakuni – bu estetik ta’sirlanish va lazzatlanishdir.

ESTETIK DID – voqea-hodisalarning, narsalarning estetik sifatlarini inson tomonidan idrok etmoq va baholamoq jarayonida olinadigan qoniqish yoki qoniqmaslik tuyg‘usi orqali ifodalanadi. Estetik did zaminida go‘zallikni hunuklikdan ajrata bilish va undan beg‘araz shodlanish, lazzatlanish qobiliyati yotadi.

Immanuil Kant → *Did – bu yakka odamga xos bo‘lgan tug‘ma qobiliyatdir.*

Abu Rayhon Beruniy his-tuyg‘u a’zolari haqida

Ularni pancha modali, ya’ni besh ona deb ataydilar va sezish orqali bilinadigan beshta narsadir.

Sodda unsur bo‘lgan osmon – shabada, ya’ni eshitilib bilanadigan.

Shamol – sparma, ya’ni tegib bilinadigan.

Olov – ro‘pa, ya’ni ko‘rib bilinadigan.

Suv – rasa, ya’ni ta’tilib bilinadigan.

Tuproq – gandha, ya’ni hidlanib bilinadigan narsalardir.

Estetik did – go‘zallik yoki xunuklik to‘g‘risida hukm chiqarish qobiliyatimizdir.

“Yoqdi”

“Yoqmadi”

“Maroqli”

“Zerikarli”

ESTETIK BAHO – predmet va hodisaning qiymati va kamchilik-nuqsoni haqida hukm chiqara olishdir. Estetik baho – bu go‘zallikning hodisa va faktlarning estetik qimmatini bevosita emas, balki ma’nosiga to‘la tushungan holda bilishdir.

IDEALNI, ASOSAN QUYIDAGI TURLARINI FARQLASH MUMKIN:

Ijtimoiy ideal – biron-bir ijtimoiy guruhning intilishlari va faoliyatining oily maqsadi manfaatlariga muvofiq keladigan tasavvur.

Axloqiy ideal – axloqiy kamolot haqidagi tasavvurlardir, ya'ni o'rtoqlarcha o'zaro yordam, adolatparvarlik, ijtimoiy burchni yuksak darajada bajarish, haqqoniylik, kamtarlik va shu kabi xislatlarni nazarda tutadi.

Estetik ideal – sub'yek va ob'yekt, inson bilan ijtimoiy butunlikning tarixan eng to'liq uzviy birligi bo'lib bu birlik tub maqsadlar sifatidagi inson ijodiy kuchlarining erkin va har tomonlama rivojlanishida o'z ifodasini topadi.

Bedilning fikricha, insonda uch xil kuch mavjud. Bular:

Jismoniy kuch

Inson harakati, mehnat qilishi.

Aqliy kuch

Insonning bilim olishi.

Ruhiy kuch

Insonning yolg'iz Xudoni tanishga va unga e'tiqod dilishga urinishidir.

ESTETIK NAZARIYA – bu estetik ob'yektni butunligicha qamrab oladigan tamoyillar, qarashlar, tushunchalar, qoidalar, aqidalar, bilimlar tizimidir.

KROSSVORD

1. “Ongni, tafakkurni o'zgartimasdan turib biz ko'zlagan oliy maqsad – ozod va obod jamiyatni barpo etib bo'lmaydi”. Ushbu hikmatli so'z muallifini toping?
2. Estetik ong bir necha turlarga bo'linadi. Shulardan birini toping?
3. Kim estetik tuyg'u haqida shunday degan edi. “Asosiy tuyg'ular beshta: eshitish, ko'rish, xid bilish, tam bilish, his etish va bu badandagi jongga uxshagan barcha besh tuyg'uning o'rni boshdadir. Shuning uchun ular toj yasadilar va uni boshga kiygizdilar, sirg'a yasab quloqqa taqdilar, bilak uzuk yasab qo'lga taqdilar, uzuk yasadilar va barmoqqa taqdilar va dedilarki, qilich qo'lning fazilati va kuchi bilan harakat qiladi. Qalam bo'lsa, barmoqning kuchi va iste'dodi bilan harakat qiladi”.
4. Qaysi sharq mutafakkiri tuyg'u a'zolari haqida shunday deydi: “Ko'z ko'rishga kelsak mahluqotdagi hikmat izlarini ko'zatib, undan hulosa chiqarish va yaratilgan narsalarning yaratuvchisi haqida fikrga kelish uchun xizmat qiladi. Eshitishga kelsak quloq – Tangri so'zi va uning “Qilgin” va “Qilmagin” degan amr va qaytariqlarni eshitish uchundir. So'ngra quloq bunga qattiq bo'y sunib, Xudoga

yaqinlashish va chinakam eimlikka etishish uchun yaratilgan. Bu narsa donolardan ham, Avomlardan ham yashirin emas”.

5. Predmet yoki hodisaning qiymati va kamchilik – nuqsoni haqida hukm chiqara olish nima deb yuritiladi?

6. Go‘zallikni xuniklikdan ajrata bilish va undan beg‘araz shodlanish, lazzatlanish qobiliyatimiz qanday atama bilan ataladi?

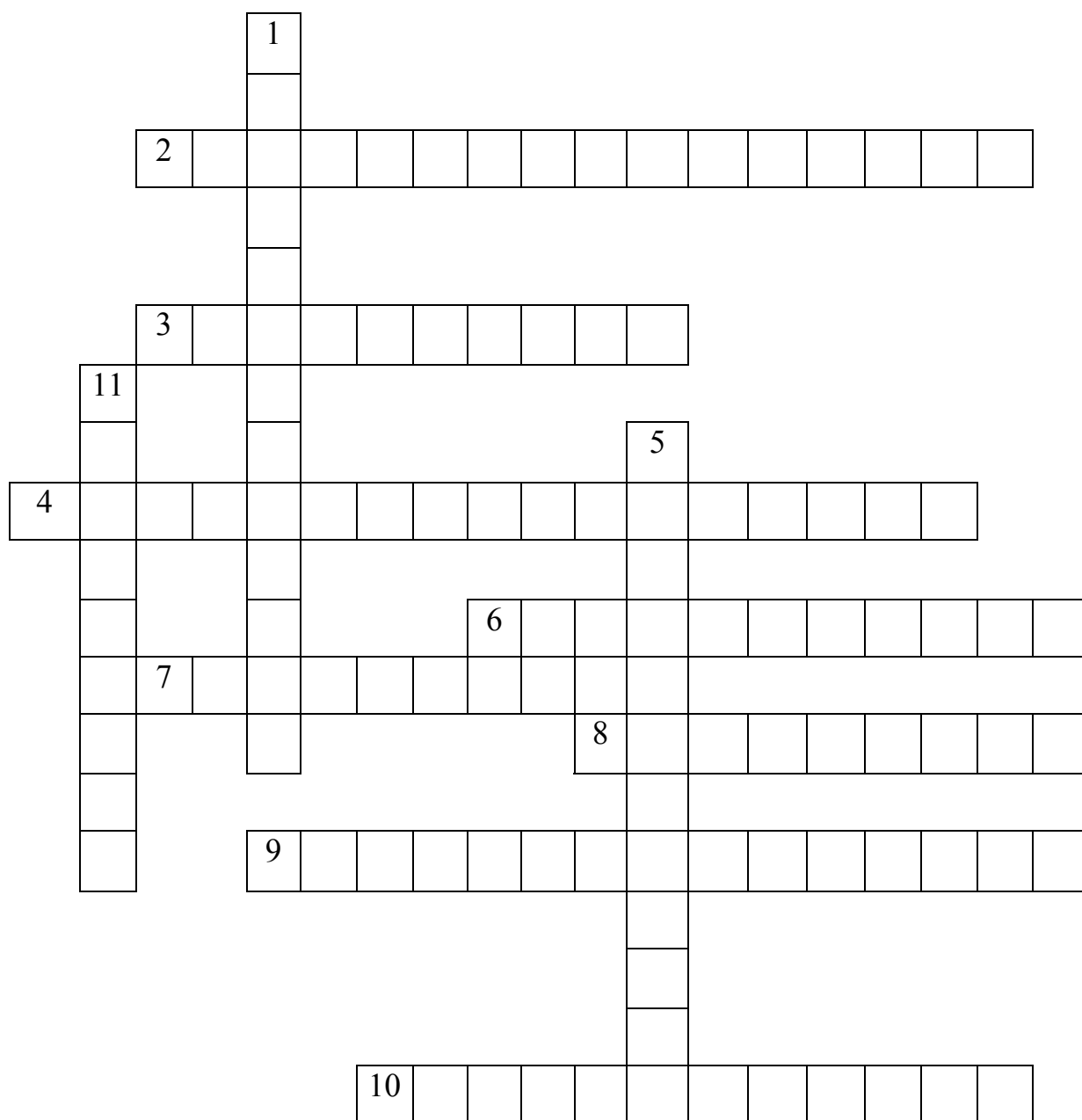
7. “Ideal – yo‘lchi yulduzdir. U siz aniq yo‘lni topish qiyin, aniq yo‘l bo‘lmasa – hayot ham yo‘q” ushbu hikmatning muallifi kim?

8. Estetik ideal grekchada qanday ma’no anglatadi?

9. Estetik ob’yektni butunligicha qamrab oladigan tamoyillar, qarashlar, tushunchalar, qoidalar, aqidalar, bilimlar tizimi qanday atama bilan yuritiladi?

10. Bedil fikricha insonda uch hil kuch bor, shulardan birini toping?

11. Dizayn nimadan baxra oladi?

MAVZUNI MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Estetik ong ijtimoiy ong shakli sifatida qanday amal qiladi?
2. Estetik ong qanday tarkibiy qismlardan iborat?
3. Estetik ong va estetik faoliyat o'rtasidagi aloqadorlik nimada?
4. Estetik his-tuyg'ularga nimalar kiradi?
5. Estetik did qanday husiyatlarga ega?
6. Estetik baho nima?
7. Estetik ideal nima?
8. Estetik orzu o'zida nimalarni aks ettiradi?
9. Estetik qarashlar va nazariyalar aks ettirilgan asarlardan qaysilarini bilasiz?
10. Estetik faoliyat qanday hususiyatlarga ega?
11. Estetik madaniyat nima uchun zarur?

“DIZAYN - ESTETIK FAOLIYATNING O‘ZIGA XOS TURI SIFATIDA” MAVZUSINING DARS ISHLANMASI (“LOYIHA” METODI ORQALI)

Dars maqsadi: O‘quvchilarga dizayn – estetik faoliyatning o‘ziga xos turi to‘g‘risida bilim va malaka xosil qilish.

Ta’limiy maqsadi: O‘quvchilarga dizayn – estetik faoliyat haqida ma’naviy bilimlarni shakllantirib borish.

Tarbiyaviy maqsadi: O‘quvchilarga estetik madaniyatni shakllantirish.

Rivojlantiruvchi maqsad: O‘quvchilarga dizayn–estetik faoliyatning kateqoriyalarni yuksaltirish.

Darsning turi: Noa’anaviy «loyiha» metodi orqali amaliy dars ishlanmasi.

Darsning borishi:

1. Tashkil qilish.
 - A) Salomlashish.
 - B) Davomat.
 - V) Siyosiy xabarlar bilan tanishtirish.
2. O‘tilgan darsni takrorlash, mustahkamlash va baholash.
3. Yangi mavzu bayoni.

REJA:

1. Dizayn nazariyasi — umumiy estetikaning bir qismi sifatida.
2. Loyiha faoliyati tizimida dizaynning tutgan o‘rni.
3. Badiiy madaniyat tizimida dizaynning tutgan o‘rni.

O‘qituvchi: Texnologiyani o‘tkazish yo‘llarini tushuntiradi va tarqatma materiallar tarqatadi.

Birinchi guruhga beriladigan tarqatma material: Dizayn zamonaviy

madaniyatning eng yosh va tez rivojlanayotgan sohalaridan biridir. Shu munosabat bilan uning nazariyasini ishlab chiqishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin oshib bormoqda. Bu o'z-o'zidan tushunarlidir, chunki shunday qilinganda uningoldiga zamonaviy amaliyot tomonidan qo'yilgan dolzarb muammolarni shunchalik tez hal etish mumkindir. Shu haqiqatni ochiqaytish lozim: bizning mamlakatimizda dizayn imkoniyatlaridan to'la ravishda foydalanilayotgani yo'q. Bu borada vujudga kelgan muammoni tushunish mumkin; chunki birinchidan, dizaynerlik faoliyatining nihoyatda murakkabligi bo'lsa, ikkinchidan, uningfan-texnika, muhandislik-konstruktorlik, iqtisodiy faoliyati bilan bog'liqligidir, uchinchidan, jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayotibilan chambarchas bog'lanib ketganligidir.

Shu boisdan dizaynning nazariy muammolari ko'p qirrali bo'lib, u turli nazariy bosqichlarda o'zining o'rganib chiqilishini talab etadi. Modomiki, dizayn ommaviy sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishda foydalanilar ekan, uni moddiy ishlab chiqarish va iste'mol tizimida ro'y beradigan jarayonlar munosabati bilan ko'rib chiqish lozim bo'ladi.

Ikkinchi guruhga beriladigan tarqatma material: Dizaynning maqsadi — inson bilan uni qurshab turgan mehnatga, turmushga, madaniyatga jalb etuvchi predmetli muhit bilan maksimum darajadagi uyg'unlikni vujudga keltirishdan iborat. Xo'sh, dizayn bu maqsadni qanday qilib amalga oshiradi? Ko'p hollarda biz dizaynerning ishi ilmiy-tadqiqot, muhandislik-texnika va badiiy faoliyat sifatida baholanishiga o'rganib qolganmiz. Haqiqatan ham, dizaynerning mazkur sohalar bo'yicha faoliyati nisbatini o'rganar ekanmiz, ular o'rtasida juda ko'p umumiy jihatlar ko'zga tashlanadi. Biroq uni faoliyatning u yoki bu sohasidagi o'ziga xos xususiyatlar olami bilan qorishtirib yuborish yoki ikki qo'shiluvchi umumiy so'mmasi sifatida namoyish etish yaramaydi. Afsuski, bunday amaliyot hayotda tez-tez uchrab turadi.

Dizaynerdan professional sifatida «iste'dodning turli qirralariga ega bo'lishi talab qilinadiki, bu iste'dod birgina rassomning iste'dodi bilan yoxud mutaxassis sifatida faqatgina loyihalash tafakkuri bilan chegaralanishni tan olmaydi, uning uchun yuksak darajada rivojlangan keng tafakkurni, jismoniy o'ziga xos xususiyatlarni, materialning tabiiy go'zalligini nozik fahmlovchi, yuqori darajada rivojlangan didni, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish texnologiyasini yaxshi biluvchi sifatlar ham xos bo'lmog'i lozim. Dizaynerlik kasbi maqomi yuqori ixtisos, o'z mehnatining ijtimoiy ahamiyati uchun mas'uliyatni his etish, sanoat mahsulotlari assortimentini optimallashtirish orqali xalq turmush darajasini oshirish natijasida shakllanadi. Dizayner kasbiga bo'lgan talab maxsus o'quv adabiyotida ana shu tartibda qo'yilgan. Haqiqatan ham dizayner u yoxud bu ishlab chiqarish jamoasida muhandis, konstruktor, texnolog, ergonomik, muhandislik psixologiyasi bo'yicha ma'lum bir tushunchaga ega bo'lishi lozim. Bu uning faoliyatidagi zarur, ammo yetarli darajada bo'lmagan shart-sharoitdir. Bu sifatlarsiz uning turli soha mutaxassislari bilan muloqotga kirishishi mumkin emas. Faoliyatning ana shu turlaridan har biri maxsus va uzoq tayyorgarlik ko'rishni talab qiladi. Shu boisdan dizayner ushbu bilimlar borasida hech qachon ular bilan bir bosqichga ko'tarila olmaydi.

Rassom-konstruktor sanoat mahsulotlarini umumiy loyihalashda ishtirok etuvchi mutaxassislardan biri sanaladi. Shuni qayd etish o'rinli bo'lur ediki, moddiy ishlab chiqarish rivojlangan hozirgi davrda loyihalash faoliyatning mustaqil sohasi sifatida ajralib chiqdi, bu esa sanoatning differensiatsiyasi va serebralizatsiyasida oqibat hamda zarur bosqich sifatida ahamiyat kasb etdi. Texnik loyihalashning industriyadan ajralib chiqishi bu sohada qo'yilgan muhim odim bo'ldiki, bundan keyin bizning davrimizga kelib, dizaynning texnik loyihalashdan ajralib chiqishiga navbat keladi.

Shunday qilib, dizayn moddiy ishlab chiqarish ustidan keyingi o'rinda turuvchi ustqurilmadir. U sanoatning hamma jabhasida ham loyihalashning alohida turi sifatida ajralib chiqmagan. Ko'p hollarda dizayner fan-texnika jamoasi bilan birga ishlaydi. Qisqacha ifodalaganimizda, mazkur jamoaning faoliyatini, asosan, quyidagicha ifodalash mumkin:

Ixtirochilik, ya'ni yangi ish qurollari, asboblari, mashinalar va hokazo; hamisha yagona, inventariantlilikni ixtiro etish; ob'yektlar o'rtasidagi yoki ob'yektlar qismi o'rtasidagi yangialoqalarni o'rnatish bilan joylashtirish; bu faoliyat o'zining mohiyatiga ko'ra ko'p variantlidir; konstruksiyalash, ya'ni mavjud texnikani takomillashtirish uchun ma'lum dastur bo'yicha konstruksiyalash.

Konstruktorlarni bejiz texnik taraqqiyotning askarlari demaydilar. Axir domna pechlarini, seriyali tayyorlarni, nabor mashinalarini va hokazolarni shular loyihalaydilar?! Xuddi shu yerda o'tmishda hunarmand sifatida maydonga chiqqan dizayner ichki mehnatning turlari — sanoat yoki muhandislik dizayni bilan yaqindan tanishadi.

Dizaynning mehnat faoliyatini to'rt bo'lakka bo'lish mumkin:

1) asos qilib olingan maqsadning mavjud bo'lishi; 2) asos qilib olingan maqsad yoxud prototipning mavjud bo'lishi; 3) asos qilib olingan topshiriqlarni kompanovka metodi ostida bajarish; 4) asos qilib olingan ob'jekt ishida yangi sifatga ega bo'lish yoxud yangi ob'yektlarni barpo etish.

Shuni ta'kidlash kerakki, texnika taraqqiyoti dizaynning ayrim na'munalari umrini qisqartiradi, joylashtirishning ba'zi tamoyillari esa goho asrlar, hatto ming yillar davomida foydalaniladi. Dizayn tomonidan qo'yilgan maqsad ikki xil tabiatga ega bo'lib, u ham konkret-utilitar, ham ijtimoiy xarakterga molikdir. Stixiyali dizaynerlik faoliyati XIX asrning oxiriga kelib o'z oldiga tanho utilitar maqsadlarni qo'ydi. Faqat XX asr boshiga kelib dizayn stixiyali faoliyat maqomiga ega bo'la olgach, uning komplekslarga bo'lgan munosabati aniqlashdi. Buyumlar guruhining ijtimoiy oqibatlari ham aniq ajralib chiqdi. Buyumlar ishlab chiqaruvchilar bilan dizaynerlar o'rtasida aloqa mustahkamlandi. Keyinchalik dizayn maqsadi ham progressiv, ham konservativ, ham reaksiyon bo'lishi mumkinligini dizaynerlar birinchi bo'lib belgilab berdilar. Keyinchalik amaliyot ularning dunyoqarashi to'g'ri ekanligini isbotladi.

Dizaynning kundalik loyihadan farqi shundaki, dizayn ishtirok etishi bilan biz sifat jihatdangina emas, samara jihatidan ham yangi bosqichga ega bo'lamiz. Texnik loyihalash u yoxud bu buyumga yangi funktsiya bag'ishlay olmaydi yoxud o'sha buyumni faqat bitta, ixtisoslashgan funktsiyasiga moslashtiradi. Hali bu

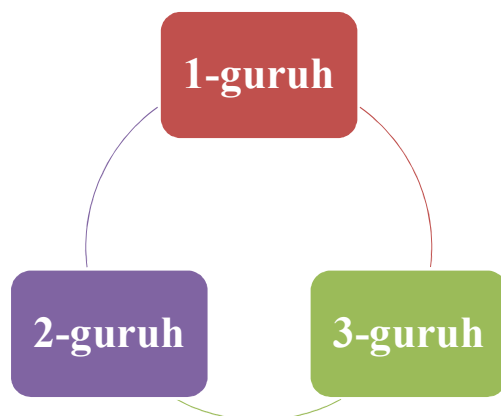
fikrlarning hammasi ham dizayn haqida hamma fikrlarni anglata olmaydi. «Sanoat mohiyatida, — deb yozgan edi K.M.Kantor, — dizaynyetakchi o‘rin tutadi. Dizayn orqali sanoat loyihalashi ijtimoiy-madaniy impulslar kasb etadi, dizayn orqali madaniyat va texnikaning hukmronlik qiluvchi aloqasi hukm suradi». Rassom-konstruktor loyihalash va ishlab chiqarishning hamma ishtirokchilari bilan birgalikda chiqarilgan mahsulot uchun baravar javobgar bo‘lsa-da, dizaynerlik loyihalashi bari bir loyihalash faoliyatining bir turidan boshqa narsaga da’vo qilolmaydi. Dizaynerni mahsulotlarni loyihalash faoliyatining sohasi bo‘yicha vakili deb atashadi. Xuddi ana shu yerdan uning muhandislik faoliyati farq qilib turuvchi topshiriqlar ajralib chiqadi. Vazifalar bunday sinfining turli ob’yektlarni loyihalash chog‘ida ularning konkret funksiyasiga umumiy jihatlari bo‘lmasligi mumkin. Bu vazifalar sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonida «inson omili» bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Agar vazifa texnika talablarining hamma shartlariga javob bersa, u holda ish muvaffaqiyatli bajarilgan deb hisoblanadi.

Biroq bunda mahsulot bilan insonning optimal o‘zaro aloqasi muhandislarning e’tiboridan tashqarida qoladi.

Uchinchi guruhga beriladigan tarqatma material: Mazkur ixtisosning asosiy vazifasi muhandislik yo‘li bilan ishlab chiqilgan u yoki bu texnik qurilma o‘rtasida va ana shunday qurilmani boshqarishi lozim bo‘lgan operator o‘rtasida kelishuvga erishishdan iborat bo‘ladi. Shunday qilib, dizaynerning oldiga qo‘yilgan inson-operator, inson-haydovchi (qisqasi, iste’molchi) bevosita qaddi-qomati bilan aloqaga kirishadi, uni — ob’yektni bevosita his etadi). Xullas, dizaynerni loyihalash bo‘yicha muhandislik konstruksiyalari bilan inson-iste’molchi o‘rtasidagi kelishtiruvchi halqa deb atash mumkin ekan.

Rassom-konstruktor yuqorida nomlari keltirilgan fanlar chiqarib berishga qodir bo‘lmagan fanlarga hukm chiqarib berishga jalb etilgandir.

O‘quvchilardan kichik guruhlarga bo‘linishlarini taklif etadi.

Guruhlar kelishgan holda o‘z fikrlarini yozma ravishda bayon etishlari uqtiriladi.

Faoliyat doimiy ravishda kuzatib boriladi.

Bahs munozaraga kirishlari ta’minlanib boriladi.

Birinchi guruh o‘quvchisi: Ayni zamonda dizayn muammosini nazariy jihatdan ishlab chiqishni uning zamonaviy madaniy hayottizimida yetakchi o‘rin

tutishidan ayriqcha holatda hisobga olmasdan turib, hal etish mumkin emas, zero dizayn moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishda, texnika va san'at o'rtasida o'ziga xos ko'priq vazifasini bajaradi.

Shu sababli texnik estetika masalani ishlab chiqarish va iste'molning texnika, ijtimoiy-iqtisodiy, ergonomik hamda estetika speklari bilan bog'liq holda sanoat mahsulotlarining shaklini vujudga keltirish, badiiy konstruksiyalashning asosiy tamoyillariva metodlari bilan bog'liq holda ko'p muammolar nuqtai nazaridan turib o'rganadi.

Siz bilan biz yashayotgan hozirgi kunlarda texnik estetika oyoqqa turish bosqichini boshdan kechirmoqda. Bu sohada mehnat qilayotgan mutaxassislar favqulodda faollik ko'rsatayotganliklariga qaramasdan, dizayn muammolarini tushunishda hamon biron-bir to'la va qat'iy nazariya vujudga kelmagan. Dizaynning umumiy nazariyasi roliga da'vo qilayotgan bir qator taniqli konsepsiyalar amalda uning mazmuni bilan bog'liq u yoxud bu jihatni aks ettirishdan o'zga narsa emas.

Hozirgi zamonga kelib, dizaynning bir necha ishchi definitsiyalaridan foydalanilmoqda. Ayrim mualliflar «industrial dizayn», «sanoat san'ati», «sanoat estetikasi» tushunchalarini bir-biridan farqlasalar, boshqa mualliflar esa ularni sinonimlar deb da'vo qiladilar.

Ikkinchi guruh o'quvchisi: Masalaning bunday turli-tuman shaklda qo'yilishi estetik va badiiy faoliyatning nisbati to'g'risidagi masala, jumladan, yarim-yorti yoritilgani, dizayn nazariyasi uning amaliyotidan orqada qolayotganligi bilan izohlanadi. Biroq dizayn nazariyasi oldida terminologiyani tartibga keltirishdan ham muhimroq vazifalar turibdiki, bularning qay darajada hal etilishiga qarab badiiy konstruksiyalash amaliyoti rivojlanadi. Sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish va ularni iste'mol qilish o'rtasidagi garmonizatsiyalash muammosi ularning iste'mol qilinishini prognozlashtirish maqsadida ijtimoiy iste'mollar dinamikasini o'rganishni taqozo etadi. Bu muammolarni chuqur va har tomonlama o'rganmasdan turib, dizaynning ongli ravishda o'zlashtirilgan hamda ma'lum maqsadga yo'naltirilgan faoliyatini ta'minlash mumkin emas. Ushbu ulkan muammoni hal etish uchun, avvalo, estetik ijtimoiy iste'molning predmeti va mohiyati to'g'risida qo'shimcha ravishda qoniqarli javob topish lozim bo'ladi, chunki estetik iste'mol, umuman, qadriyat nima, degan savolga javob topishni talab qiladi. Bu savollarga qoniqarli javob berish — butun boshli estetik konsepsiyani qurish demak. Bu amalni birgina texnik estetik vositasida hal etib bo'lmaydi. Bunday konsepsiyani qurish yuqori darajadagi texnik abstraktlashuvning yanada yuqori bosqichga ega bo'lishini talab qiladi. Bunday qiyinchiliklarga barham berish uchun texnik estetika, umumiy estetika, san'at sotsiologiyasi, aksiologiya, semiotika va boshqa fanlar bilan yaqin hamkorlikda faoliyat yurgizishi lozim bo'ladi. Shunisi maqtovga sazovorki, so'nggi yillarda umumiy estetik va texnik estetik sohasida ish olib borayotgan tadqiqotchilar o'rtasida yaqin munosabat o'rnatildi. Shuni ham alohida ta'kidlash lozimki, boshqa fanlar tomonidan ko'rsatiladigan bunday yordamga birgina estetika fani ehtiyoj sezayotgani yo'q. Biroq texnik estetika ko'pgina dolzarb muammolarni kun tartibiga qo'yishi bilanoq

umumiy estetikaning olg'a siljishiga katta yordam bermoqda. Ko'pgina munozarali masalalar (estetik va badiiy faoliyat hamda uning mahsulot nisbati, estetik qadriyatlar tabiati va ularni baholash, notasviriy san'atda badiiy obraz muammosi, buyumda shakllar va funksiyalar nisbati va hokazo) umumiy estetika fani qarshisida o'zlarining yangi qirralari bilan namoyon bo'ldi. Gap shundaki, dizaynni vujudga keltiruvchi ko'rgazmali muhit san'atga nisbatan ma'lum ma'noda ishonchliroq estetik xarakteristika bera oladi. O'z vaqtida taniqli rus san'atshunosi V.V.Stasovshunday deb yozgandi: «Haqiqiy, xayoliy bo'lmagan xalq san'ati faqat mening zinapoyam ham, xonam ham, stakanim ham, qoshig'im ham, stolim ham, shkafim ham, pechkam ham, shamdonim ham, shu qabilda eng so'nggi buyumimgacha go'zal bo'lgan joydagina mavjuddir... u yerda yashashga zarur bo'lgan mayda buyumlar badiiy bo'lmog'i uchun ehtiyoj yo'qdir, u yerda san'at hali qumda o'smoqda, haqiqiy ildiz otishga ulgurmagan... Estetik buyum (ommaviy sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish) va subyekt (ommaviy iste'molchi) o'rtasidagi o'zaro aloqa ob'yektiv tadqiqot uchun ancha qulaydir, bu esa turli-tuman, jumladan, tahlilning statistik metodidan foydalanish imkonini beradiki, bularning hammasi estetik sir-asror olami sari dadil qadam qo'yishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida bayon etilgan mulohazalar umumiy va texnik estetika sohasida mutaxassislarning o'zaro bir-birlarini tushunishlari yuqori darajada bo'lishligiga erishmoq har ikki sohaning nazariyasi rivojlanishiga ko'maklashadi.

Uchinchi guruh o'quvchisi: Mashinalarning xarakteristikasi o'zgargan chog'da, inson omili, qat'iy qilib gapirganimizda, antropometriya, ergonomika, psixofiziologiya va hokazo bilan chegaralanadi.

Biroq u haqiqat ham e'tibordan tashqarida qolmasinki, inson badanining eng yaqin antropometrik parametrlari ifodalanishi ham stereometriya na'munalarida yoki differensial tenglamalar tizimida qo'pol qurilmalarning vujudga kelishiga olib kelgan bo'lur ediki, buning natijasida bunday qurilmalardan bugungi kunda amalda foydalanish mumkin emasdir.

O'quvchilarni himoyaga chiqishlari tashkillashtiriladi.

Birinchi guruh o'quvchisini himoyasi:

Ikkinchi guruh o'quvchisini himoyasi:

Uchinchi guruh o'quvchisini himoyasi:

O'qituvchi fikr mulohazalarni tahlil etadi, natijani belgilaydi.

O'qituvchi, Darsni yakunlab xulosa qiladi. Insonning mushak faoliyati haqida shuni aytish mumkin: eng oddiy xatti-harakatlarda bunday mushak juda katta erkinlikka ega. Zamonaviy matematik apparat esa bunday murakkab tizimni moddalashtira olmaydi.

Demak, muhandis inson to'g'risidagi tabiiy fanlarni o'z faoliyatiga jalb etish bilan birga insonning ob'yekt bilan o'zaro aloqasini ifodalaydigan muhim parametrlarni va xarakteristikalarini ochib bera olmaydi.

Uyga vazifa: O'tilgan mavzuni o'qib kelish. Yuqorida berilgan savollarga javob yozib kelish.

TESTLAR

1. Zamonaviy madaniyatning eng yosh va tez rivojlanayotgan sohalaridan biri?
A) Me'morchilik
B) Tibbiyot
C) Dizayn
D) Arxitektura
2. Bizning mamlakatimizda dizayn imkoniyatlaridan to'la ravishda foydalanilayotgani yo'q. bu borada vujudga kelgan qanday muammolarni tushunish kerak?
A) Dizaynerlik faoliyatining nihoyatda murakkabligini
B) Uning fan - texnika, muhandislik – konstruktorlik, iqtisodiy faoliyati bilan bog'liqligi
C) Jamiyatning ijtimoiy – madaniy hayoti bilan chambarchas bog'lanib ketganligi
D) Barcha javoblar to'g'ri
3. Dizaynerlik sohasidagi qiyinchiliklarga barham berish uchun u qaysi fanlar bilan yaqindan hamkorlikda faoliyat yurgizishi lozim bo'ladi?
A) Texnik estetika, umumiy estetika, pedagogika
B) Aksiologiya, semiotika, san'at sotsiologiyasi, biologiya
C) kimyo, arxitektura, texnik estetika
D) Texnik estetika, umumiy estetika, aksiologiya, semiotika, san'at sotsiologiyasi.
4. "Haqiqiy, hayoliy bo'lmagan xalq san'ati faqat mening zinapoyam ham, xonam ham, stakanim ham, qoshig'im ham, stolim ham, shkafim ham, pechkam ham, shamdonim ham shu qabilida eng so'nggi buyumimgacha go'zal bo'lgan joydagina mavjuddir" ushbu so'zlarnin muallifi kim?
A) Abu Rahyon Beruniy
B) Lev Tolstoy
C) V. Stansov
D) Abdulla Avloniy
5. Dizaynerning mehnat faoliyatini 4 bo'lakka bo'lish mumkin. Bular qaysilar?
A) Asos qilib olingan maqsadning bo'lishi
B) Asos qilib olingan maqsad yohud prototibning mavjud bo'lishi, asos qilib olingan topshiriqlarni kompanovka metodi asosida bajarish
C) Asos qilib olingan ob'yekt ishida yangi sifatga ega bo'lish yohud yangi ob'yektlarni barpo etish
D) barcha javoblar to'g'ri
6. Sanoat mohiyatida – dizayn yetakchi o'rin tutadi degan fikr kimga tegishli?
A) M. Kantor
B) V. Stansov
C) Gegel
D) I. Kant
7. Qaysi kasb vakilini loyihalash bo'yicha muhandislik konstruksiyalari bilan inson – iste'molchi o'rtasidagi kelishtiruvchi halqa hisoblanadi?
A) Arxitektor
B) Loyihachi
C) Dizayner
D) Muhandislik
8. Dizayn so'zi qaysi tildan olingan?
A) Inglizcha
B) Fransuzcha
C) Lotincha
D) Ruscha
9. Dizayn bu...?
A) Ob'yektlarni shunday loyihalashtirishki, bunda shakl ob'yektning nimaga

mo'ljallanayotganiga, insonning gavda tuzilishiga mos keldi va shu bilan birgalikda ham qulay, ham tejimli, ham go'zallik qonuniyatlariga javob bera oladigan sohadir.

B) Bu bizni qurshab turgan narsalar dunyosini estetik jihatlariga qarab badiiy loyihalash va konstruktirlashtirishdir.

C) Foydalilik va go'zallikning tabiiy birligidir, amalda va shaklda bir butunlikka ega bo'lgan narsalar dunyosidir.

D) Yuqoridagi javoblarni barchasi to'g'ri

10. Inson hayoti uchun zarur bo'lga asbob – uskunalarini, transport vositalarini, maishiy turmush buyumlarini, kiyim – kechaklarni zamonga mos tarzda yaratish uchun tinmay mehnat qiladigan soha vakillari qanday nomlanadi?

A) Arxitektor

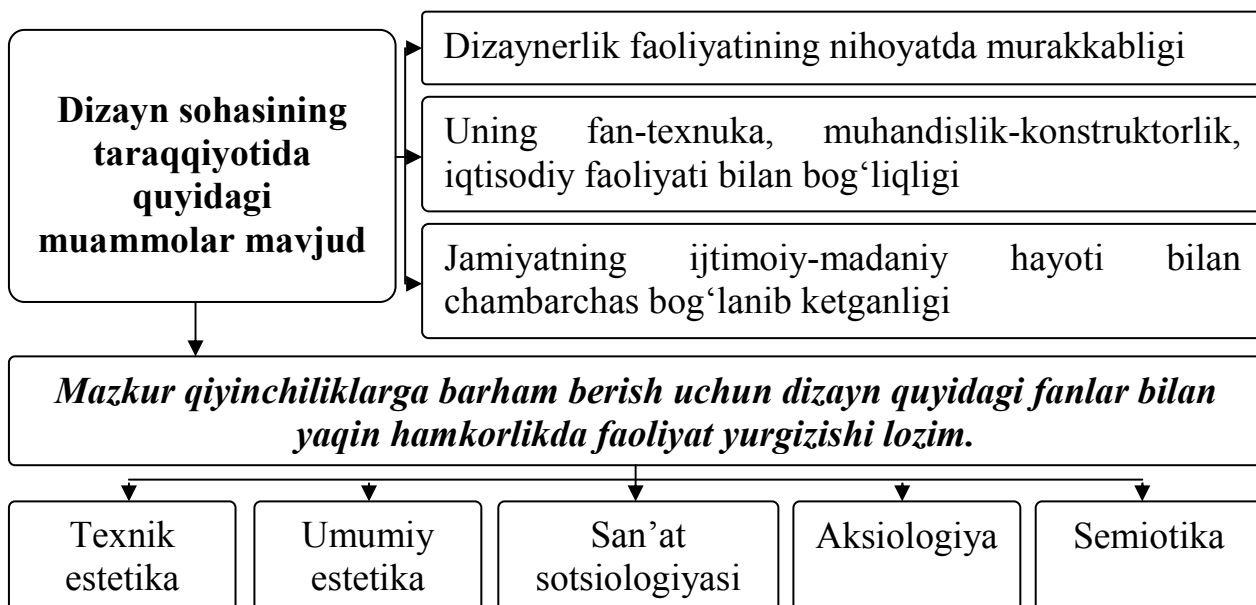
C) Dizayner

B) Loyihachi

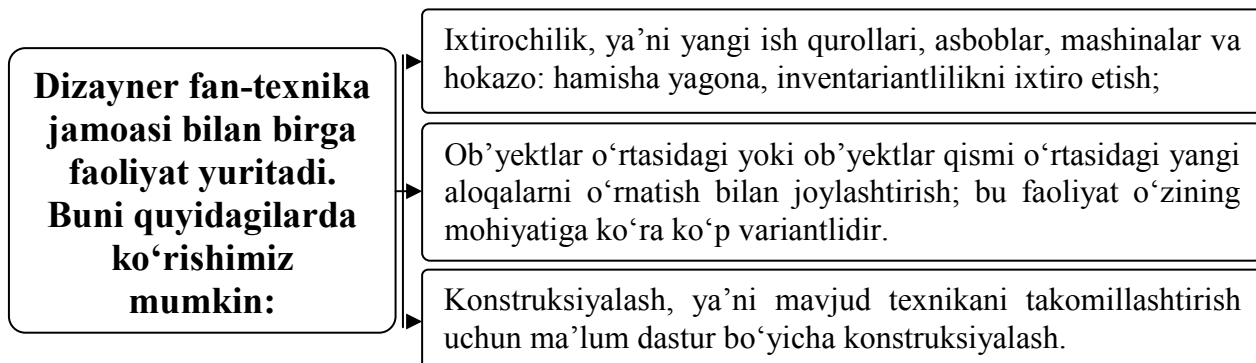
D) Muhandislik

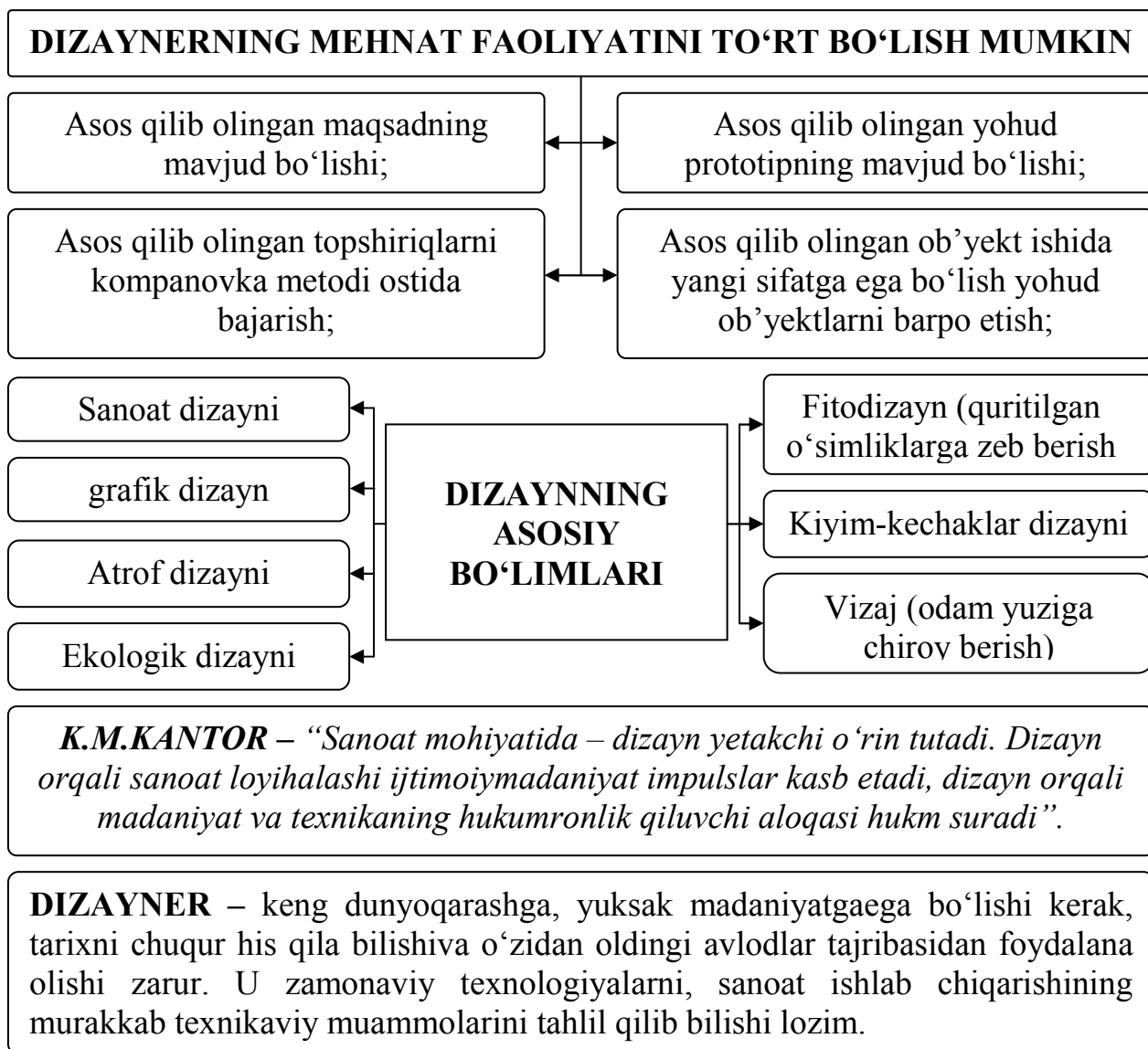
VIRZUAL MATERIALLAR

DIZAYN - (ingilizchadan design – loyiha, chizma) – predmet buyumlarni shakllantirishga qaratilgan badiiy-texnik faoliyatning loyihalash turi.

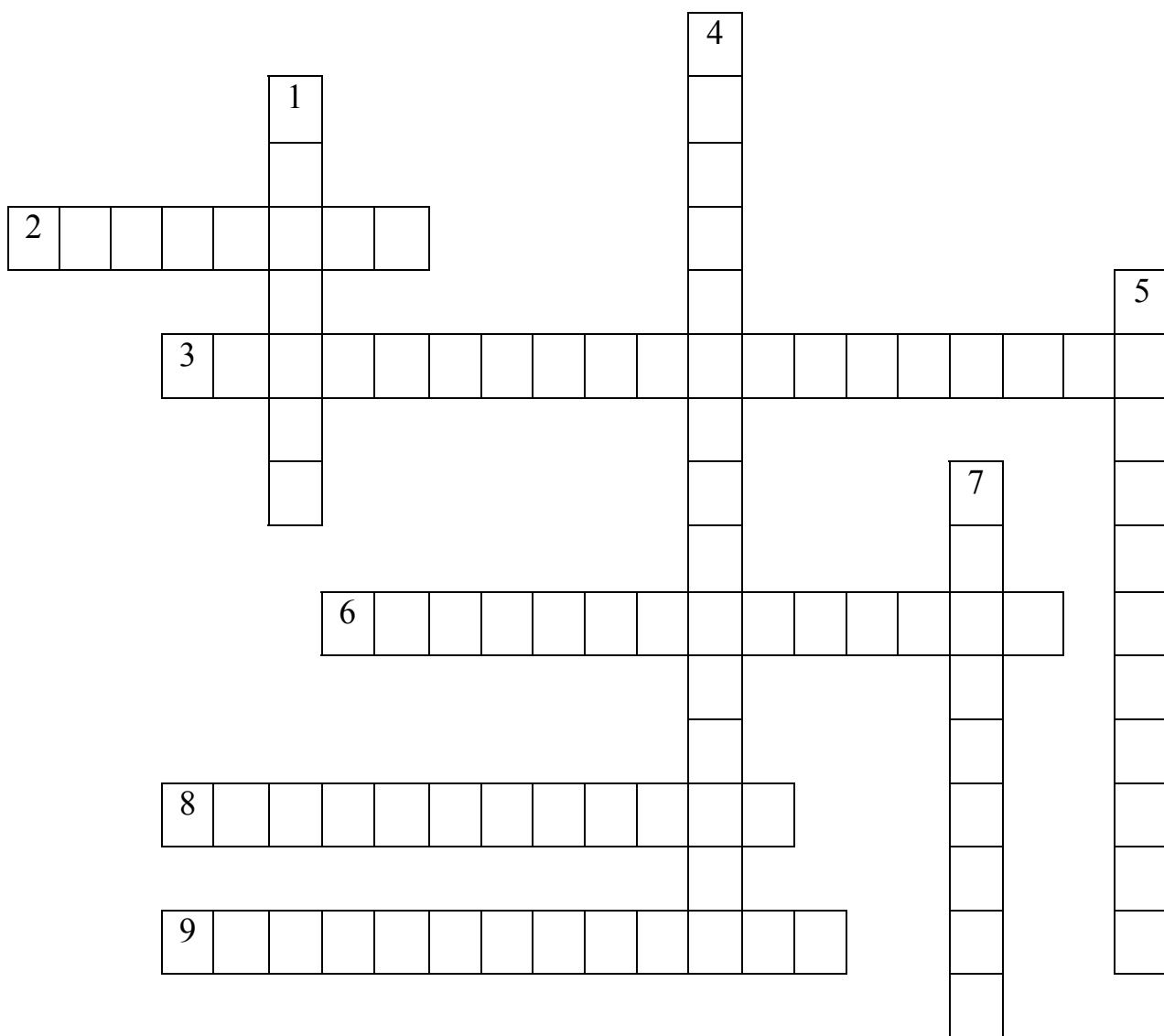
DIZAYNNING MAQSADI – inson bilan uni qurshab turgan mehnatga, turmushga, madaniyatga jalb etuvchi predmetli muhitbilam maksimum darajadagi uyg'unlikni vujudga keltirishdan iborat.

KROSSVORD

1. Zamonaviy madaniyatning eng yosh va tez rivojlanayotgan sohalardan biri?
2. Dizayn moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishda, san'at va qaysi soha o'rtasida ko'prik vazifasini bajaradi?
3. Dizaynning yaqin hamkorlikda faoliyat yurgizishi lozim bo'lgan fanlardan birini aniqlang?
4. Texnikadagi badiiy prinsiplar va ishchiga ishlab chiqarishda qulaylik tug'dirish masalalari to'g'risidagi fan qanday nomlanadi?
5. Dizaynning muhim xususiyatlaridan birini toping?
6. Har bir narsadan foyda olishga qaratilgan, dizayn ob'yektlarining yana bir muhim belgisini aniqlang?
7. Inson hayoti uchun zarur bo'lga asbob – uskunalarni, transport vositalarini, maishiy turmush buyumlarini, kiyim – kechaklarni zamonga mos tarzda yaratish uchun tinmay mehnat qiladigan soha vakillari qanday nomlanadi?
8. Dizaynda keng qo'llaniladigan proporsiya qanday nomlanadi?
9. Dizaynning bir nechat asosiy bo'limlari mavjud. Ulardan birini aniqlang?

MAVZUNI MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. “Dizayn” tushunchasini izohlab bering?
2. Yosh fanning maqsadi va vazifalari nimalardan iborat?
3. Dizaynning muhim hususiyatlari nimalarda aks etadi?
4. Dizayn va amaliy san’at o’rtasida qanday aloqadorlik mavjud?
5. Rassom va dizaynerning o’rtasidagi farq nimada?
6. Dizaynerlik kasbiga qo’yiladigan asosiy talablar nimalar?
7. Rassomchilik kasbiga qo’yiladigan asosiy talablar nimalar?
8. Rassom – konstruktorlik haqida nimalarni bilasiz?

ESTETIK MADANIYATNING BUYUK NAMOYANDALARI

*«Ilm - sahroda do'st, hayot chorrahalarida -
tayanch, yolg'iz damlarda - yo'ldosh, baxtiyor
daqiqalarda - rahbar, qayg'uli onlarda-
madadkor, odamlar orasida zeb-u ziynat,
dushmanlarga qarshi kurashda - quroldir».*

Hadisi sharifdan

Jamiyatimizni ma'naviy-axloqiy jihatdan mustahkamlash va taraqqiy ettirishda xalqimizning boy madaniy tarixini chuqur o'zlashtirish, jahon madaniyati tarixida munosib o'rin egallagan allomalarimizning merosini har tomonlama o'rganish katta ahamiyatga egadir.

Madaniyat yutuqlari ma'naviy jarayonda voyaga yetgan va uni o'z faoliyatida gavdalandirgan, asarlarida moddiylashtirgan donishmandlar, olimlar, adiblar, din va ma'rifat arboblari qoldirgan tarixiy merosning mazmunini tashkil etadi. Shu sababli ular yaratgan qadriyatlar, ulkan asarlar haqida muayyan bilimga ega bo'lish o'zligimizni anglashda, milliy istiqlol g'oyasining tarixiy asoslarini egallashda muhim ma'naviy omil bo'lib xizmat qiladi. Quyida mavjud adabiyotlardan foydalangan holda Vatanimiz madaniyati tarixida o'chmas iz qoldirgan buyuk siymolar haqida qisqacha hikoya qilinadi. O'ylaymizki, bu ma'lumotlar bilan tanishish talabalar tomonidan madaniyatshunoslik ilmidan olingan nazariy bilimlarni chuqurlashtirishda foydadan holi bo'lmaydi.

Borbad. (589-yil Marvda tug'ilgan, VII asrning o'rtalarida Marvda vafot etgan). Uning nomini Rudakiy, Firdavsiy, Ibn Sino, Nizomiy, Jomiy, Navoiylar o'z asarlarida «Surudi Barbad», «Barbad ohangi», «Barbad usuli», «Barbadona tarona» kabi nomlar bilan ulug'laganlar. Sharqning mashhur sozandalari Nekiso Changiy, Ozodvor Changiy, Gesun Novagard, Sarkash va Sarkoblar bevosita yoki bilvosita Barbadning shogirdlari hisoblanadi. Bastakor tadqiqotchilar uning «Gulzor», «Sabz bahor», «Rohi gul», «Oromim xur shod-u shoh», «Abhari Kuhan», «Ravshan Charax», «Polizbon», «Dilangizon» singari asarlarida bevosita tabiat go'zalligi aks etganligini uqtiradilar. U haftaning yetti kuniga nisbat berib, «Xusrovoniy» ohanglar to'plamini, o'yning 30 kuniga qiyoslab «30 lash» (kuy, maqom yo'li), yilning 360 kuniga bag'ishlab shuncha tarona yaratgan.

Uning «Zeravkand», «Nuhufiy», «Gulpush», «Oromi ish jon», «Darkam» kabi kuy-qo'shiqlarini arab, turk sozandalari hamda mashshoqlari to'hanuz ijro etadilar. Borbadni arab mamlakatlarida Bahlbad, Borid, Pahlapaz va Fahabaz taxalluslari bilan e'zozlaganlar. Aziz Sha'boniy o'zining «Eron musiqasi bilan tanishish» kitobida «Barbod Sharq musiqasi tarixida yorqin siymolardandir». U bu serzolik xalqlari musiqiy ilmi, notasi, soz- u-ovozining asoschisidir», deb yozadi. Borbad o'zi she'r yozib, o'zi kuy bastalar, tabiat in'om qilgan noyob ovoz bilan ijro etar edi. Shuningdek, Borbad ijodiga Forobiy, Ibn Sino va Jomiylar musiqaga doir kitoblarida uning musiqiy iste'dodini e'zozlab unga yuksak baho berganlar.

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (783-850). Xorazmlik buyuk olim

boshlang'ich ta'limni o'z yurtida xususiy muallimlardan oladi, so'ngra Marvdagi madrasada o'qiydi, keyinchalik Bag'doddagi «Bayt-ul hikma» («Donishmandlar uyi»)ga taklif qilinadi. Bu ilm maskanida O'rta Osiyolik Ahmad al-Farg'oniy, Hamid ibn Abdumalik Marvarrudiy, Abbos Javhariy kabilar bilan hamkorlikda ishlaydi.

Asarlari: «Al-jabr va al-muqobala hisobi haqida qisqacha kitob». «Al-jabr»dan bizga ma'lum bo'lgan «algebra», «algoritm» kabi atamalar kelib chiqqan. «Hind hisobi bo'yicha kitob». «Astronomik zij». Asarda astronomiyaga oid muammolar haqida so'z yuritiladi. Oylar, shamsiy va qamariy hijriy hisoblar tavsifi, sayyoralarning harakatlari, oy kenglamasi va uning harakati, sinusni yoyga ko'ra aniqlash, teskari sinuslar jadvali, soyalar jadvali beriladi. «Yer surati haqida kitob».

Bu yerda 2400 ta shahar, dengiz, orol va boshqa ob'yektlarning joylanishi, koordinatalari va holatlari haqida ma'lumot beriladi. Nil daryosi, Azov, Kaspiy va Orol dengizlarining jug'rofiy xaritalari manzaralari chizib berilgan. «Usturlob bilan ishlash haqida kitob», «Quyosh soatlari haqida kitob», «Yahudiylar eralari va bayramlarini aniqlash haqida risola», «Kitob at-tarix», «Kitob ar-ruhnoma».

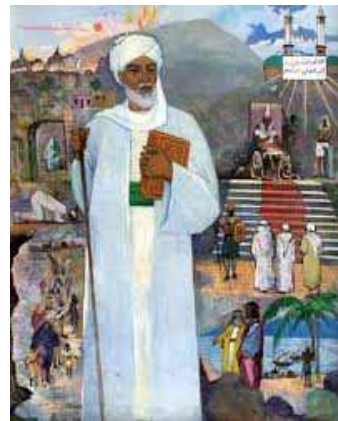
Abul Abbos Ahmad ibn Muhammad ibn Kasir al-Farg'oniy (taxminan 797-865-yillarda yashagan). Manbalarda aytilishicha, u boshlang'ich ta'limni olgach, o'sha davrning ma'muriy markazi va yirik ilm dargohi Marv shahriga borgan. Xalifa al-Ma'mun Bag'dodda taxtga o'tirganda, Marvda tashkil etilgan ilmiy jamoani ham o'zi bilan birga o'sha yerga olib ketgan. Ahmad al-Farg'oniy Bag'dodda tashkil etilgan «Bayt ul-hikma»da faoliyat ko'rsatgan. Tadqiqotchilar uning sakkizta asarini qayd etadilar.

Asarlari: «Kitob fiy harakat as-samoviya va javomi' ilm an-nujum» («Samoviy harakatlar va umumiy astronomiya kitobi»), «Kitob al-komil fiy san'a al-asturlob» («Asturlob yasash haqida kitob»), «Kitob amal bil asturlob» («Asturlob bilan ishlash kitobi»), «Jadval al-Farg'oniy» («Al-Farg'oniy jadvallari»), «Risola fiy ma'rifa al-avqot allatiy yakun al-qamar fiyho favq al-arz av tahtho» («Oyning Yer ostida va ustida bo'lish vaqtlarini aniqlash haqida risola»), «Hisob al-aqolim as-sab'a» («Yetti iqlimni hisoblash»), «Kitob amal ar-ruhomat» («Quyosh soatini yasash kitobi»), «Ta'lil li zij al-Xorazmiy» (Al-Xorazmiy «Zij»ining nazariy qarashlarini asoslash).

Al-Farg'oniy o'z kashfiyotlarida geliosentrizmga o'tish uchun ilmiy zamin yaratdi; Ekvator va ekliptika tekisliklaridagi doimiy burchakni 23 daraja-yu 35 minut deb aniq o'lchadi; sferalar radiusini birinchi marta belgilab berdi; Oy va Quyosh tutilishlarini tadqiq etdi; Yer yoyining qaysi uzunligi 1° ga to'g'ri kelishini o'lchab, bu miqdorni aniqladi, uni 360 ga ko'paytirib, 40800 km ni hosil qilishini qayd etgan.

Yer shari meridianining uzunligini aytib berdi; Nil daryosi gidrometeorologik tabiatini aniqlaydigan asbob — «Miqyosi Nil»ni yasadi. Suv uchun to‘lanadigan soliq shunga asoslandi, xalq uni «adolat tarozisi» deb atadi; inson yashaydigan maydonni yetti iqlimga bo‘ldi; vaqt o‘lchamini, osmonning kelajak manzarasini ifodalaydigan usturlob nazariyasini yaratdi va h. k.

Imom al-Buxoriy (810-870). Asl ismi Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy yoshligidanoq arab tili va hadis kitoblarini sevib o‘rgangan, ularni yod olgan. 16 yoshida Imom Buxoriy onasi va akasi Ahmad bilan haj safariga o‘tlanadi. Uning xotirasi har qanday kitobni bir marta mutolaa qilishda yod olish qobiliyatiga ega bo‘lgan. U yuz ming sahih va ikki yuz ming g‘ayri sahih hadisni yoddan bilgan.

Asarlari: «Al-Jome’ as-sahih» («Ishonchli to‘plam»), «At-Tarix al-kabir» («Katta tarix»), «Al-Adab al-mufrad» («Adab durdonalari»), «At-tarix al-avsoṭ» («O‘rtacha tarix»), «Al-Jome’ al-kabir» («Katta hadislar to‘plami»), «Kitob al-ilal» («Nuqsonli hadislar kitobi»), «Barr-al-volidayn» («Ota-onani hurmat qilish»), «Kitob al-ashriba» («Ichimliklar kitobi»), «Kitob az-zuhfo» («Zaiflar kitobi»), «Asomius-sahoba» («Sahobalarning ismlari»), «Kitob al-Kuna» («Hadis roviylarining taxalluslari haqida»).

Imom Buxoriy Xartang qishlog‘i (Hozirgi Chelak tumani)da 870-yili vafot etgan. Bu yerda unga atab me‘moriy majmua qurilgan (1998).

Abu Iso Muhammad at-Termiziy (824—892). Jahon e’tirof etgan buyuk alloma, mashhur muhaddis Abu Iso Muhammad at-Termiziy Termizda olamga kelgan. Ko‘p yillar dunyoning turli shaharlarida bo‘lib, o‘z bilimni oshirgan. U hadis ilmini chuqur o‘rgangan, ko‘plab shogirdlar yetishtirgan. 892- yili Termiz yaqinidagi Bug‘ qishlog‘ida vafot yetgan.

Asarlari: «Al-jomi’» («Jamlovchi»), «Ash-shamoil an-nasavia» («Payg‘ambarning alohida fazilatlarini»), «Al-ilal fi-l-hadis» («Hadislardagi og‘ishishlar»), «Risola fi-l-xilof val-jadal» («Hadislardagi ixtilof va bahslar haqida risola»); «At-Tarix» («Tarix»), «Kitob ul-asmo val-kuna» («Ismlar va laqablar haqida kitob»).

At-Termiziy asarlari ichida eng mashhuri «Al-jomi’» bo‘lib, u payg‘ambar alayhissalom hayoti va faoliyatiga doir muhim va ishonarli manbalardan biri hisoblanadi.

Xolloy Xusayn ibn-Mansur. (858-yilda Tus shahrida tug‘iladi va 922-yil Bag‘dodda vafot etadi) Uni xudoga shak keltirganlikda ayblab, avval 8 oy zindonda qiynaydilar, o‘z ahdidan qaytmagach, qo‘l-oyog‘ini kesadilar. Yana tavba qilmagach, dorga osib o‘ldiradilar, jasadini kuydiradilar, kallasini esa tarafdorlarini qo‘rqitish uchun Xurosonga yuboradilar. Bu mudhish voqea Bag‘dod shahrida 922-yil 26-martida sodir bo‘lgan.

Xolloj Husayn ibn-Mansur «Xudo insonda namoyon bo'ladi, inson va umuman moddiy olam xudoning jonlanishi», «Men Haq (xudo)man», («Anal haq»), «Mening o'zligim xudoning o'zligidir», degan fikrni ilgari suradi. Shuning uchun bu mudhish voqea sodir bo'lgan edi. Uning «Kitobut-tavosin» («Qaysarlik kitobi») risolasi bizgacha yetib kelgan. U Samarqand, Buxoro, Termiz shaharlarida ham bo'lib, madrasalarda dars aytib kishilarni Alloh yo'liga chorlagan iymonli, e'tiqodli insondir.

Abu Nasr Forobiy (873-950). Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uslug' Forobiy Sirdaryo bo'yidagi Forob-O'tror degan joyda dunyoga kelgan. U Toshkent, Samarqand va Buxoro, shuningdek, Bag'dod shaharlarida o'z bilimni oshirgan. Forobiy umrining so'nggi yillarini Halab, Damashq shaharlarida o'tkazgan. U 160 ga yaqin asar yozgan.

Asarlari: «Ihso al-ulum», «Hikmat asoslari», «Aristotel logikasiga talqinlar», «Katta muzika kitobi», «Fuqoralik siyosati», «Fozil shahar aholilarining raylari», «Mantiqqa kirish», «Vakuum haqida», «Metafizika tezlari» va boshqalar.

Forobiy dunyoqarashining asosini panteistik g'oya tashkil etadi. Uning fikricha, mavjudot emanatsiya yordamida ibtidodan bosqichma-bosqich paydo bo'lgan. Forobiy o'zining ijtimoiy qarashlarida ma'naviy hayotga oid ko'pgina qimmatli fikrlarni olg'a surgan. U insoniyat jamiyati vujudga kelishi va rivojlanishining muayyan tabiiy sabablarini ko'rsatib bergan. Jamiyat axloqining vujudga kelishi, inson va jamiyatning o'zaro munosabatini tekshirgan. Shuningdek, u insoniylik, adolat, yetuk jamoa, komil inson muammosini o'rta qo'ygan va ularni nazariy jihatdan asoslab bergan. Firdavsiy «Shohnoma» asarining bosh g'oyasi - Vatanni ulug'lash, xalq qudratini ko'z-ko'z qilish, xalq bahodirlarini ko'rsatishdir.

Uning yana asosiy g'oyasi yaxshilik va yomonlik orasidagi azaliy va abadiy kurash g'oyasidir. «Shohnoma» muvaffaqiyatining asosiy sababi uning xalqchilligida, xalq orzu umidlarga tarannum etilganligidadir. Shoir podsholarni o'z xalqi holidan ogoh bo'lishga, unga mehribonlik ko'rsatishga chaqiradi, xalqni ortiqcha soliqlardan ozod etish, zolimlar zulmidan himoya etish lozimligini uqtiradi.

Abu Mansur al-Moturidiy (vafoti — 945). Asli ismi Abu Mansur ibn Muhammad ibn Mahmud al-Hanafi al-Moturidiy-as-Samarqandiy bo'lib, sunniy mazhabiga tegishli moturidiya oqimining asoschisidir. U Samarqandning Moturid (Jomboy) qishlog'ida tug'ilgan. Boshlang'ich ma'lumotni o'z qishlog'ida olgach, o'qishni Samarqandda davom ettirgan. Manbalarda qayd etishlaricha, Moturidiy fiqh va kalom bilimlarini chuqur egallagan, hanafiya mazhabi mudarrislaridan saboq olib, o'z tasavvurlarini chuqurlashtirgan. Keyinchalik shu

e'tiqodni ilmiy asoslab bergan.

Asarlari: «Kitabi Tavhid», «Kitab Maqomat», «Kitab Ta'vilot al-Qur'on», «Mahazi ash-shari'a» («Shariat asoslari sarasi»), «Kitab al-jadal» («Dialektika haqida kitob»), «Kitab al-usul» («Diniy ta'lim usuli kitobi»). Uning eng nodir hisoblangan «Kitabi Tavhid» asari hozirgacha saqlanib qolgan. Al-Moturidiy islom olamida «Imom al-Xuda» va «Imom al-mutakallimin» («Hidoyat yo'li imomi va mutakallimlar imomi») nomi bilan mashhur bo'lgan.

Abu Abdulloh al-Xorazmiy (vafoti - 997). Abu Abdulloh Muhammad ibn Ahmad ibn Yusuf al-Xorazmiyning yoshligi Xorazmning Xiva, Zamaxshar va Qiyot shaharlarida o'tgan. Olim hayotining muayyan davri Xurosonda kechgan.

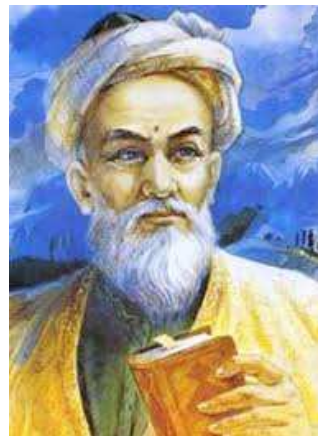
Asarlari: «Mafotih al-ulum» («Ilmlar kalitlari»). Bu qomusiy asar falsafa, mantiq, tib, ilmi nujum, musiqa va boshqa sohalarni qamrab olgan.

Abu Abdulloh Xorazmiy ilmlar tasnifini yaratdi. U quyidagilardan iborat:

«Shariat» ilmlari: Fiqh - ya'ni, islom huquqshunosligi, Kalom - ya'ni, islom asoslari; Grammatika (Sarf va nahv), Ish yuritish; She'riyat va aruz; Tarix. Nazariy falsafa: Tabiiyot ilmlari va fizika (tib, ob-havoni aniqlash, mineralogiya, kimyo, mexanika kabilar); Ilohiyot, ya'ni metafizika - oliy ilm; Mantiq.

Amaliy falsafa: Etika (insonning o'zini-o'zi boshqarishi); Uyni boshqarish; Siyosat - shahar-davlatni boshqarish.

Abu Ali ibn Sino (980-1037). Ibn Sino asl ismi Husain, otasining ismi Abdulloh - mashhur qomusiy olim: tabiatshunos, faylasuf, astronom, matematik, musiqashunos, huquqshunos, tilshunos, yozuvchi va shoir Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida dunyoga kelgan. Ibn Sino «Shayx-ur-ra'is» («Olimlar boshlig'i») deb nom qozongan. U 450 dan ortiq asar yozib qoldirdi. Shulardan 190 ga yaqini falsafa, mantiq, ruhshunoslik, axloqshunoslik va ijtimoiy-siyosiy masalalarga bag'ishlangan. Ibn Sino asarlarining 100 tasi bizgacha yetib kelgan. Asarlari: «Al-qonun fit tibb»

(«Tib ilmlari qonuni»), «Kitob ash-shifo». U mantiq, fizika, matematika, metafizikani o'z ichiga oladi, «Kitob ul-insof» (20 tomlik), «Kitob lison ul-arab» (10 jildidan iborat «Arab tili bo'yicha kitob»), «Donishnoma» (4 qismdan iborat), «Risola at-Tayr» («Qush tili»), «Salomon va Ibsol», «Hay ibn Yakson», «Kitob al ishorat», «Yusuf qissasi», «Urjuzalar — tibbiy dostonlar» va h.k. Ibn Sino o'z asarlarida ijtimoiy-falsafiy, ma'rifiy, ma'naviy masalalarga, ta'lim-tarbiyaga katta e'tibor bergan. Tarbiyani aqliy tarbiya; jismoniy tarbiya; axloqiy tarbiya; nafosat tarbiyasi; yoshlarga hunar o'rgatish bilan bog'liq bo'lgan tarbiyadan iborat, deb hisoblagan.

Abu Rayhon Beruniy (973-1048). Abu Rayhon Beruniy Xorazmning qadimiy poytaxti Kat shahrida dunyoga kelgan, Raznada vafot etgan.

Asarlari: «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar», «Mas'ud qonuni», «Hindiston», «Geodeziya»,

«Mineralogiya», «Saydana».

Beruniy ma'naviyat va madaniyat sohasida quyidagi fikrlarni ilgari suradi: Fanning sofliqi; Dunyoni dealistik tushunadi: xudo dunyoni yaratib, uning ishlariga aralashmaydi degan diniy-falsafiy yo'nalishga moyil bo'lsa-da, dunyo yaratganligini tan olsa-da, tabiatni mustaqil deb hisoblaydi; Ibn Sino bilan qilgan ilmiy munozarada o'ziga xos atomistik nazariyani himoya qiladi; geosentrik va geliosentrik nazariyalar tengligi haqidagi farazlarni ilgari suradi; inson hayvondan o'z aqli bilan farq qilishini ta'kidlaydi.

Xalqning rang va til farqlari, urf-odatlaridagi tafovut geografik muhitga bog'liq, deb hisoblaydi; jamiyat yuzaga kelishida kishilarning moddiy ehtiyojiga alohida etibor beradi; inson boshqa odamlarning baxt-saodati haqida doim g'amxo'rlik qilishi, o'ylashi kerak, degan qoidani olg'a suradi; insonning qadr-qimmatini o'z vazifasini a'lo darajada bajarishida, deb hisoblaydi; uning e'tirof etishicha, mamlakat ravnaqi fan taraqqiyotida, insonning eng katta baxti esa bilishdadir.

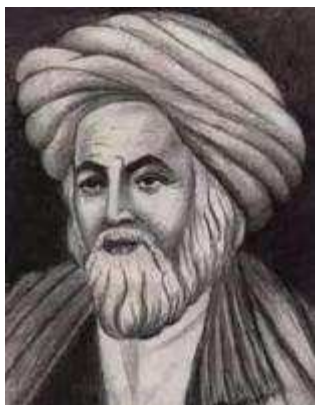
Abdimuiniddin Nosir Xisraf (1004-1088). Hozirgi Tojikistonning Kabodiyot shahrida tug'ilgan.

«Haqiqat izlovchi» degan nom bilan mashhur bo'lgan. Shahar qozisi shoirni shariatga shak keltirganlikda, dahriylikda ayblab, Xo'jai A'lamzor tog'idan tashlab o'ldirish haqida hukm chiqaradi. Hukmni ijro etishni 2 jallodga topshiradi. Tog' juda baland bo'lganligi sababli, yuz mashaqqatlar bilan tepaga intiladilar. Shu orada qanday bo'lib mahbus jallodlar qo'ldan chiqib ketishga erishadi. Fursatdan foydalanib balandroqqa chiqib olgan. Nosir Xisraf qochib ketadi. U qochib yurib umrining 15 yilini Badaxshondagi Yumxon qishlog'i g'orida darbadarlikda yurib, tahqirlanib quvg'inda 1088- yil vafot etadi.

Ismoil Jurjoniy (1042-1136). Zayniddin Abul Fazoyil Ismoil ibn Husayn al-Jurjoni al-Xorazmiy ulug' olim va eng mashhur tabib hisoblangan. Ismoil Jurjon shahri (Eron shimoli)da tug'ilgan bo'lsa ham umrining ko'p qismini Xorazmda o'tkazgan va al- Jurjoni al-Xorazmiy taxallusi bilan mashhur bo'lgan.

Jurjoni Xorazmshoh Qutbiddin Muhammad ibn Anushtagin (1097-1127) va uning o'g'li Alouddavla Otsiz (1127-1156) saroyida xizmat qilgan.

Asarlari: «Al-Xuffayi al-a'loiy» («Poyalarning yuqori qismi»), «At-Tibb al-mulukiyy», «Kitob az-zahiraye Xorazmshohiy», «Kitob al-ahrod» («Hasad tufayli kelib chiqadigan kasalliklar»), «Kitob yodgor» («Esdalik kitobi»), «Kitob fi rad alal-falosafa» («Faylasuflarga qarshi raddiya kitobi»), «Kitob vasiyatnoma» va boshqalar.

Jurjoni fikricha, haqiqiy lazzat to'kin-sochin hayot kechirishda emas, balki aqliy va ma'naviy kamolotga erishuvdadir **Abul Qosim az-Zamaxshariy** (1075-1144). Abul Qosim Mahmud ibn Umar ibn Ahmad Xorazmning Zamaxshar qishlog'ida tug'ilgan. U dastlabki ma'lumotni o'qimishli otasidan olgan, 17 yoshga to'lganda Buxoroga borgan, shuningdek, bilimni oshirish yo'lida dunyoning ko'pgina shaharlarida bo'lgan.

U Shosh, Bag‘dod, Hijozda, ikki marta Makka shahrida bo‘lib, besh yilcha yashab Jorulloh («Ollohning qo‘shnisi») degan sharaflı nomga ega bo‘lgan. U grammatika, lug‘atshunoslik, aruz ilmi, jug‘rofiya, tafsir, hadis va fiqhga oid ellikdan ortiq asarlar yozdi. Az-Zamaxshariy o‘z ilmiy va ijodiy faoliyatida arab tili va adabiyotiga chuqur hurmat bilan qaragan, o‘z asarlarini faqat arab tilida yaratgan.

Asarlari: «Al-Mufasssal» (arab tili grammatikasiga oid asar), «Muqaddimat ul-adab» («Adab ilmiga muqaddima»), «Asos ul-balog‘at» («Notiqlik asoslari» - lug‘atshunoslikka bag‘ishlangan, arab tili fasohati va mukammalligi haqida fikr yuritadi), «Rabiy‘ul-abror va nusus axyar» («Ezgular bahori va yaxshilar bayoni» - asarda adabiyot va tarixga oid latifalar beriladi), «Al-Qustos fil-laruz» («Aruzda o‘lchov»), «Al-Kashshof» (asar Qur‘on haqiqatlariga bag‘ishlangan), «Maqomat» («Maqomlar» asari ellik maqomdan iborat). Unga «Xorazm faxri», «Arab ustozı» kabi unvonlar berilgan.

Burhoniddin al-Marg‘inoniy (1123-1197). Jahon tan olgan faqih Ali ibn Abu Bakr ibn Abd ul-Jalil al-Farg‘oniy ar-Rishtonıy al-Marg‘inoniy Qur‘on, hadis ilmlarini mukammal egallab, fiqh - islom huquqshunosligi borasida benihoya chuqur ilmga ega bo‘lgan mutafakkirdir. U Burhonuddin va-lmilla (Islom dalili) va Burhoniddin al-Marg‘inoniy nomlari bilan mashhur bo‘lgan.

Olim boshlang‘ich ta‘limni Marg‘ilonda olgan, keyin Samarqandga ko‘chib borgan va butun umrini shu yerda o‘tkazgan, 1149-yili olim haj safariga yo‘l olgan.

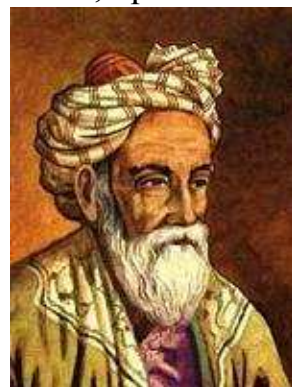
Asarlari: «Bidoyat al-muntahiy» («Boshlovchilar uchun dastlabki ta‘lim»), «Kifoyat al-muntahiy» («Yakunlovchilar uchun tugal ta‘lim»), «Nashr ul-mazhab» («Mazhabning yoyilishi»), «Kitob ul-mazid» («Ilmni ziyoda qiluvchi kitob»), «Manosik ul-haj» («Haj marosimlari»), «Majma ul-navozil» («Nozil bo‘lgan narsalar to‘plami»), «Kitob ul-faroiz» («Farzlar kitobi»), «Hidoya».

«Hidoya» yuqoridagi asarlarining eng ixchami, izchil va mukammal shaklidir. U xanafiya mazhabidagi asosiy qo‘llanmadir.

«Hidoya» to‘rt juzdan iborat: birinchi juzga ibodat masalalari kiritilgan, bular - namoz, ro‘za, zakot va haj kitoblaridir. Ikkinchi juzdan nikoh, emizish, taloq, qullarni ozod qilish, topib olingan bolaning nasabini aniqlash, topib olingan narsa, qochib ketgan qullar, bedarak yo‘qolganlar, sherikchilik, vaqf mulki singari masalalar o‘rin olgan. Uchinchi juzda esa oldi-sotdi, pul muammolari, kafolat, pulni birovga o‘tkazish, qozilarning vazifalari, guvohlik, berilgan guvohlikka qaytish, vakolat, da‘vo, iqror bo‘lish, sulh, pulni saqlashga berish, qarz berish, sovg‘a, ijara, homiylik, qullar va bosqinchilik masalalariga oid muammolar haqida so‘z boradi.

To‘rtinchi juzda shafolat, meros taqsimlash, dehqonchilik hamda bog‘dorchilik xususida, shartnoma, qurbonlik qilish haqida, taqiqlangan ichimliklar haqida, ovchilik, garovga berish, jinoyatlar xususida, xun haqi to‘lash, vasiyat kabi masalalar haqida fikr yuritiladi.

«Hidoya» bir necha asrlardan buyon Sharqda, shu jumladan, Markaziy Osiyoda ham huquqshunoslik bo‘yicha

eng asosiy qo'llanma bo'lib kelmoqda. **Umar Xayyom** (1040-1123). G'iyosiddin Abdulfath Umar ibn Ibrohim Xayyom Nishopur shahrida tug'ilgan, g'aznaviylar hokimiyati yemirilib, saljuqiylar davlati hukmronligi davrida yashab ijod etgan.

U Forobiy, Beruniy va Ibn Sinoning ilmiy, falsafiy-ma'naviy merosini yanada rivojlantirgan. U olim sifatida falsafa, riyoziyot, falakiyot va fizikaga oid bir qancha asarlar yozgan. Uning ruboiylari keng shuhrat qozongan («Ruboiyot»).

Asarlari: «Borliq va burchlanmoq to'g'risida risola», «Uch savolga javob», «Aql olami butun umumiy fanning predmeti to'g'risida», «Borliq to'g'risida risola», «Talab bo'yicha kitob» (Hamma mavjudot to'g'risida), «Ruboiyot», «Jaloliddin taqvimi», «Navro'znoma» va h. k.

Umar Xayyom fikricha, narsalarda «umumiy aql» saxovat va himmat ko'rsatuvchi, «ijodchi aql» mavjud. Undan «umumiy jon», «umumiy buyum» kelib chiqadi. «Yaratuvchi aql»dan paydo bo'lgan olam harakat va o'sish jarayonini boshidan kechirib turadi.

«Umumiy buyumlar» tabiatga bo'ysunadi. Tabiat to'rt unsur: havo, suv, o't, yer (tuproq)dan tashkil topgan.

Inson hayvonlardan o'zining so'zlashish qobiliyati bilan farq qiladi, olam ob'yektiv qonunlar bilan rivojlanadi. «Sen, mendan oldin ham tun-kun bor edi», degan qoidaga asoslanadi Umar Xayyom.

Hoja Ahmad Yassaviy (1041 - 1167). Ahmad Yassaviy Sayramda Shayx Ibrohim oilasida dunyoga kelgan. U Buxoroda ta'lim olgan. «Yassaviya» tariqatining qoidalari Hoja Ahmad Yassaviyning «Hikmat» degan asarida bayon etilgan. Bu talablarga ko'ra, inson mehr-shafqat, halol-pok, o'z qo'l kuchi, halol mehnati bilan kun kechirish orqali Olloh visoliga yetishi mumkin.

Ahmad Yassaviy o'z she'rlarida mashhur mutasavvuf olim Mansur Halloj (858 - 922) nomini chuqur hurmat bilan tilga oladi.

Yassaviy mol-u dunyo to'plashga harakat qilmagan, bechorahol umrguzaronlik qilgan. U mol-dunyo va davlat orttirishga mukkasidan ketgan, xasis va oxiratni o'ylamaydigan kishilarni ogohlantirib, shunday deb yozgan edi:

Beshak biling, bu dunyo barcha xalqdan o'taro, Ishonmag'il molingga, bir kun qo'ldan ketaro, Ota, ona, qarindosh, qayon ketdi, fikr qil, To'rt oyoqli cho'bin ot, bir kun sango yetaro.

Ahmad Yassaviy butun turkiyzabon xalqlarning madaniy hayotida muhim rol o'ynagan buyuk mutasavvuf olim, donishmand ulamo va ustoz sifatida shuhrat qozongan.

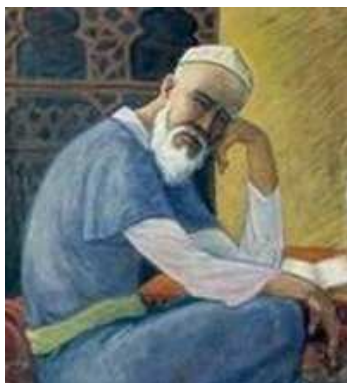
Mahmud Qoshg'ariy (XI asr). Mahmud Qoshg'ariy Markaziy Osiyoda ilk o'rta asr madaniyatining buyuk namoyandalaridan biridir. U turkiy tillarni o'rganish sohasida keng shuhrat topgan. U XI asrda Movarounnaxrda somoniylar o'rnini qoraxoniylar sulolasi

egallagan, turkiy adabiy til keng urf bo'la boshlagan davrda yashagan. Mahmud Qoshg'ariy Qashg'arda tug'ilib o'sgan bo'lsa-da, turkiy o'lkalarning ko'pgina shaharlarida bo'lib, til sohasida boy material to'pladi.

Asari: «Devoni lug'atit turk». «Devon»da 7500 dan oshiq turkiy so'z va iboralar izohlangan. Qoshg'ariy kishilarni ilm o'rganishga da'vat etgan, jaholat, kibr-u havoni, mol-u dunyoga hirs qo'yish, bahillik va ochko'zlikni qoralagan. Saxovat va himmat ko'rsatishni, ota-onani hurmat qilishni ulug'lagan.

Mahmud Qoshg'ariyning ma'naviy merosi jahon ilmiy jamoatchiligi tomonidan yuksak qadrlangan va u qiyosiy tilshunoslikning asoschisi deb tan olingan. Olimlar yozishicha, «Devon»da dunyo xaritasi doira shaklida chizib ko'rsatilgan. Uning markazida Markaziy Osiyo joylashgan.

Yusuf Xos Hojib (XI asr). Yusuf Xos Hojib XI asrning ko'zga ko'ringan shoiri va mutafakkiri, u Boloso'g'un (Qirg'izistondagi To'qmoq) shahri yaqinida tug'ilgan.

Asari: «Qutadg'u bilig» («Baxtga elguvchi bilim»). Doston Qashqar hokimi Sulaymon Arslon Qoraxonga bag'ishlangan (1069). Unga Xos Hojib, ya'ni buyuk xonning maxsus maslahatchisi degan unvon berilgan. Yusuf Xos Hojib inson kamoloti yo'llarini izlaydi. Uning fikricha, foydali mehnatda chinakam kamolotga etishadi. «Insonga foyda keltirmaydigan inson - o'likdir», deb hisoblaydi.

Xos Hojib hokimlarga davlatni boshqarishda adolatli bo'lishni maslahat bergan, ularni qonunsizlikka yo'l qo'ymaslikka chaqirgan, aks holda zulm kuchayishi, norozilik kelib chiqishi mumkin, degan fikrni bergan. Hokim dono bo'lsa, boshqaruvning negizini aql va adolat tashkil

qiladi Odam kimligidan qat'iy nazar, inson bo'lishi lozim, chunki dunyoda faqat insoniylikkina abadul-abad qoladi. Shunga ko'ra inson faqat yaxshilik qilishi kerak.

Yusuf Xos Hojib inson kamoloti ustida qayg'urar ekan, unga yaxshilik va ilm orqali erishish mumkin, deydi. Yusuf Xos Hojib ilm-fan, ma'rifat orqali jamiyatning axloqiy muhitini sog'lomlashtirish g'oyasini targ'ib qilgan.

Turonliklar - «Qutadgu bilig». Eronliklar - «Shohnomai Turkiy». Chinlilar - «Adabul Muluk». Mochinliklar - «Oyinul mamlakat». Sharqlilar - «Ziynatul umaro».

Yana boshqalar - «Pandnomai muluk» deb ta'riflagan va ataganlar.

Abdulxoliq ibn Abdujamil G'ijduvoni (1103-1179) Buxoro yaqinidagi G'ijduvon qishlog'ida tug'ilgan. G'ijduvoni o'z ustoz Hoja Yusuf Hamadoniya bag'ishlab ko'plab asarlar yozgan.

Asarlari: «Maqomoti Hoja Yusuf Hamadoni» («Hoja Yusuf Hamadoniylarining fazilatlarini»), «Risoi shayx ush-shuyuk hazrati Hoja Abu Yusuf Hamadoniylarini».

Abdulxoliq G'ijduvoni Yusuf Hamadoniylarining Buxorodagi to'rtinchi shogirdi (xalifasi) hisoblangan. G'ijduvoni XIV asrda paydo bo'lgan

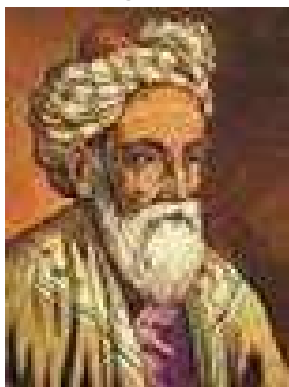
«Naqshbandiya» tariqatining ma'naviy otasi va asoschisidir.

G'ijduvoniylar Yassaviydan so'ng Hamadoniylar o'rniga o'tirib, ko'plab shogirdlarni tarbiyalab yetishtirgan. G'ijduvoniylar o'z tariqatining qonun-qoidalarini mezonini ishlab chiqqan. Bu qoidalar «Rashxalar», ya'ni qatra («Tomchi»)lar deb ataladi.

Ahmad Yugnakiy (XII asr oxiri - XIII asr boshlari). Mahmud o'g'li Ahmad Yugnakiy Samarqand yaqinidagi Yugnak shahrida dunyoga kelgan.

Asari: Uning turkiy tilda yozilgan «Hibat ul-haqoyiq» («Haqiqatlar tuhfasini»). Asar axloqiy-didaktik yo'nalishga ega bo'lib, kishilarga «yaxshilik urug'ini sepish» uchun yashashni maslahat beradi. Dunyo bevafo, o'tkinchi, rohat-farog'atga intilish befoyda. Shuning uchun yaxshilik haqida o'ylash kerak. Inson taqdiri yaratuvchiga bog'liq. Lekin Oллоh dunyoviy hayotning ma'nosi va go'zalligini inkor etmaydi. Izzat va hurmat mehnat, bilim va aql kil qiladi. Bu esa yalpi baxt-saodatga va farovonlikka olib keladi. yordamida qo'lga kiritiladi. Kamtarlik insonni ulug'laydi, kalondimog'lik uni yerga uradi.

Yugnakiy, kishilarni saxovat va mehribonlik ko'rsatishga, sabr-toqatli bo'lishiga, do'stni ehtiyot qilishga undagan.

Najmiddin Kubro (1145-1221). Ahmad ibn Umar Abul Jannob Najmiddin al-Kubro al-Xivaqiy al-Xorazmiy Xivaq shahrida dunyoga kelgan. U yoshlik paytidayoq ilm istab Misrga borgan.

Musulmonlar sharqida keng shuhrat topgan mutafakkir va mutasavvuf olimlardan bin - Majiddin Bag'dodiy (Farididdin Attorning otasi) va Bahoviddin Valad (Jaloliddin Rumiyning otasi) kabi yirik mutasavvuf olimlar Najmiddin Kubroning shogirdlaridandir. Shayx Najmiddin Kubro mo'g'ul lashkarlariga qarshi Urganch qal'asini himoya qilishda bosh-qosh bo'lgan. 1221-yili u mo'g'ul bosqinchilari tomonidan vahshiyona o'ldiriladi.

Kubroviya tariqati musulmon sharqida keng tarqalgan. Undan quyidagi kichik tariqatlar kelib chiqqan: Firdavsiya (Hindiston); Nuriya tariqati (Bag'dod); Rukniya tariqati (Xuroson); Hamadoniya tariqati (Kashmir); Ig'tishoshiya tariqati (Xuroson); **Nurbaxshiya Farididdin Attor** - (1136 yoki 119 yoki 1145-yillar tug'ilgan degan taxminlar bor. Asli ismi Muhammad. U 114 yoshga kirib shahid bo'ladi).

Muhammadni - «Farididdin» (dinning yagonasi), «Shayx», «Sultonda fifin», ya'ni fiftlar sultoni, ilohiy ishq kuychisi, tahvid ilmini she'riy yo'l ila etgan zod, dunyoni ilohiy so'z bilan to'ldirgan, ma'nolar koshifi, ulug' shayx deb ulug'lagan. Davlatshoh Samarqandiy aytadi: «U shariat-u tariqatda, yagona shavq va niyozmandlik, o'rtanish-yonishda shamhi zamoni, irfon dengiziga cho'mgan va haqiqat daryosiga sho'ng'ib, durlar tergan kishi, deb ulug'lagan edilar. Kishilar uni Muhammad Farididdin ibn Ibrohim Shayx Attori Nishopuriy deb ataganlar.

Mo'g'ullar balo-qazoday Eron yerlarini talaydilar, shaharlarini yondiradilar, kitoblarni kuydiradilar, ulamolarni qator qilib so'yadilar. Har bir mo'g'ul askari qo'liga tushgan narsasini o'marib ketar, istagan odamni asir qilib, qul sifatida sotar yoki qilich bilan chopib tashlar edi. Rivoyat qiladilarkim, bir mo'g'ul askari Attorni asir qilib, bog'lab, sudrab borardi. Cho'lda shoirni taniydigan bir odam uchrab qoladi. U shoirga rahmi kelib mo'g'ulga qarab: qulingni menga sotgil ming dinor beraman, deydi. Mo'g'ul rozi bo'lib turganda Attor: bu kam, sotma, men qimmatman, deb aytadi. Mo'g'ul ming dinorga bermay, yana sudrab ketadi. Yo'lda boshqa bir odam uchrab qoladi.

U odam: mayli, roziman bir qop somon beraman deydi. Shunda Attor mo'g'ulga qarab, tezda rozi bo'lgini, men bundan ortiqqa arzimayman, deydi. Jahli chiqqan mo'g'ul shoirni shu zahotiyiq qilich bilan chopib tashlaydi. U 114 yoshda edi.

A.Navoiy «Mahbub-ul qulub» asarida shoirlarni martabalariga qarab tasnif etar ekan, Shayx Attorni payg'ambarona valiylik va vahiylik ne'matidan bahramand «maqsadlari nazmdan asrori ilohiy adosi va ma'rifat nomutanohiy (tuganmas) imlosidan o'zga bo'lmagan sharif zotlarining sardaftari sifatida tilga oladi .

Ijodi. Uning she'riy asarlari 250000 baytga yaqin: «Ilohiynoma», «Asrornoma», «Musibatnoma», «Haydarnoma», «Mazxarul ajoyib», «Javharuz zot», «Xaylaj», «Muxtornoma», «Xusravnoma», «Sharhul qalb», «Mantiqut tayr», «Bulbulnoma», nomli dostonlaridan tashqari shayxlar hayotiga oid «Tazniratul avliyo» nomli nasriy asar hamda g'azallardan, iborat katta meros qoldirgan.

Mahmud Chag'miniy (XII-XIII). Mahmud ibn Muhammad ibn Umar al-Chag'miniy Xorazmda tug'ilgan.

Chag'miniy o'qishni davom ettirish maqsadida Samarqandga kelgan. Chag'miniy Abu Rayhon Beruniydan keyingi Xorazm ilmiy maktabining eng yirik olimi deb tan olingan. U astronomiya, riyoziyot, tabobat, jo'g'rofiya va boshqa sohalarida ham shug'ullangan. Shuning uchun uni qomus tuzgan alloma deb taniganlar.

Asarlari: «Mulaxxas fi-l-xay'a», «Saylanma», «To'qqiz sonining riyoziyotdagi o'rni haqida risola», «Merosni bo'lish masalalarida riyoziyot usullariga sharh» va boshqalar.

Chag'miniy aytadiki, «Quyoshni o'zidan nur tarqatuvchi sayyoralarning markazi deb hisoblash mumkin». «Oy o'z nuriga ega bo'lmasdan uni quyoshdan oladi». Uning tabiatga bergan ta'rifi diqqatga sazovor: «Tabiat har qanday harakat va sokinlikning manbai». Chag'miniy o'sha davr astronomiyasini yangi pog'onaga ko'tardi.

Bahovuddin Naqshband (1318-1389). Markaziy Osiyoda XIV asrda vujudga kelgan tasavvuf tariqatlaridan biri «Naqshbandiya» Hoja Muhammad Bahovuddin Naqshband nomi bilan bog'langan. Naqshband Buxoro yonidagi Qasri Orifon qishlog'ida tug'ilgan.

Naqshband Muhammad Boboi Samosi qo'lida tarbiya topgan, keyinchalik unga Sayid Mir Kulol rahnamolik qilgan. Bu inson atoqli mutasavvuf olim bo'lib, Bahovuddinni har tomonlama kamol toptiradi.

Naqshband ta'limotining asosida ixtiyoriy ravishdagi faqirlik va «Dil - ba yor-u, dast - ba kor», degan g'oya yotadi.

Naqshbandiya tariqatining poklik, to'g'rilik, adl-u insof, mehr-u shafqat, imondorlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi ilg'or umumbashariy tamoyillari alohida ahamiyatga ega.

Taftazoniy (1322-1392). Sa'duddin Taftazoniy Ashxabod shahri yaqinidagi Taftazon qishlog'ida tug'ilgan. U islom falsafasi, kalom, mantiq, handasa, she'riyat va arab tili grammatikasiga oid ko'plab asarlar yozgan.

Asarlari: «Tahzib al-mantiq va-l-kalom» («Mantiq va kalomga sayqal berish»), «Maqosid fi ilm al-kalom» yoki «Maqosid at-tolibin fi usul ad-din» («Din asoslarini izlovchilarning maqsadlari»), «As-Sa'diya» (Kotibiyning mantiqqa oid «Ash-shamsiya» risolasiga yozilgan sharh), «Al-mutavval» («Keng talqin»), «Muxtasar al-ma'oni» («Qisqacha ma'nolar»), «Al irshod al-xodiy» («Yo'l boshlovchi rahbar»), «Al-maqosid at-tolibin» («Tolibi ilmlarning maqsadlari»), «Risola fi zavoye al-musallas» («Uchburchakning burchaklari haqida risola») va boshqalar.

Taftazoniy qirqdan ortiq asar muallifidir. Olimning e'tiqodiga ko'ra xudo insonlarga xayrli ishlar qilishni buyurgan, g'ayrisha'riy ishlari uchun esa insonning o'zi javobgar bo'ladi.

U islom falsafasi - kalomga mantiqiy xulosalar tatbiq etib, uni boyitdi va ilohiyot fani rivojlanishiga ulkan hissa qo'shdi.

Mir Said Sharif Jurjoniy (1339-1413). To'liq ismi Ali binni Muhammad binni Ali Husayni Jurjoni Astrobod shahri yaqinidagi Tog'u qishlog'ida dunyoga kelgan. Temur tomonidan Sheroz fath etilgach, boshqa olimlar qatori Samarqandga kelgan.

U o'z zamonasining yirik allomasi bo'lib, o'sha davr fanlarining barcha sohalarida faoliyat ko'rsatgan: islom falsafasi - Kalom, mantiq, til, tabiatshunoslik, huquq va falsafaga oid risolalar, shuningdek, ko'plab olimlarning asarlariga sharhlar yozgan.

Asarlari: «Avsat dar mantiq» («Mantiqda o'rta xulosa»), «Dunyoni aks ettiruvchi ko'zgu» (risola).

Jurjoni Samarqandda 20 yildan ko'proq samarali ijod etgan, Amir Temur vafotidan keyin Sherozga qaytib ketadi.

Xoja Muhammad Porso (1348-1420). Muhammad bin Mahmud al-Hofiz al-Buxoriy (Hoja Porso) Buxoroda tavallud topgan. U naqshbandiya maktabining eng ko'zga ko'ringan olimlaridan biri. Hoja Porso Qur'on, hadis, kalom kabi turli diniy ilmlarni chuqur o'rgangan donishmand («Porso» dindor) edi. Porso Naqshbandning ikkinchi xalifasi bo'lgan.

Asarlari: «Risoi qudsiya» («Hoja Bahovuddinining qudsiy kalimalari haqida risola»), «Az anfozi qudsiyai mashoyixi tariqat» («Tariqat mashoyixlarining qudsiy kalimalaridan»), «E'tiqodot» («E'tiqod haqida risola»), «Tahqiqot» («Tasavvuf

istilohlari haqida risola)), «Tafsiri Qur'on» («Qur'on tafsiri»), «Al-hadis ul-arba'una» («Qirq hadis»), «Risola dar odobi murid» («Murid odoblari haqida risola»), «Sharhi «Fiqhi Kaydoniy» («Fiqhi Kaydoniy» asarining sharhi»), «Fasl ul-xitob bi-vusuli-ahbob» («Do'stlar visoliga yetishishda oq ila qorani ajratuvchi kitob»), «Muxtasari ta'rixi Makka» («Makka shahrining qisqacha tarixi»), «Maqomoti Hoja Alouddin Attor» («Alouddin Attor maqomati»), «Maqomoti Hoja Bahovuddin Naqshband» («Hoja Bahovuddin Naqshband maqomati»).

Porsoning shariat va tariqat masalalariga bag'ishlangan va unga katta shuhrat keltirgan asari - «Fasl ul-xitob bi-vusu-li-l-ahbob» («Do'stlar visoliga yetishda oq ila qorani ajratuvchi kitobi») risolasidir.

Qozizoda Rumiy (XIV asr oxiri-XV asr boshi). Markaziy Osiyo madaniyatiga katta ijodiy ta'sir ko'rsatgan alloma Salohiddin Muso ibn Muhammad ibn Mahmud Qozizoda Rumi y hozirgi Turkiyaning Bursa degan joyida tug'ilgan. Otasi Hoji Afandi Bursaning qozisi bo'lgan. Salohiddinning tug'ilgan yili ma'lum emas. Tavalludi 1354-1364-yillar orasida degan taxminlar bor. U Samarqand shahriga ilm olish maqsadida kelgan. Keyinchalik Amir Temur ulamolari qatoridan munosib o'rin egallaydi. Temurning saroy astronomi Mavlono Ahmaddan astronomiya va matematikadan tahsil olgan. Otasining qozilik lavozimi va rum (Kichik osiyo)lik ekanligiga ishora qilib u «Qozizoda Rumi y» nomi bilan shuhrat qozongan.

Temur vafotidan so'ng u Ulug'bek bilan birgalikda Hirotga boradi, astronomiya, matematika sohasida unga ustozlik qilgan, bir necha vaqt Samarqandda - Ulug'bek madrasasida ishlaydi. Jurjoniy bilan ilmiy muloqot va munozaralar olib borgan. Ulug'bek rasadxonasini qurishda Qozizoda va Jamshid Koshiy faol ishtirok etganlar. Bu yerda ilmiy tekshirishlarga Qozizoda Rumi y boshchilik qilgan. Uning vafotidan so'ng Ali Qushchi bu ishni davom ettirgan.

Asarlari: «Risola fi-l-hisob» («Hisob haqida risola»), «Sharhi mulaxxis fi-l-xay'a» («Astronomiya haqida qisqacha risolaning sharhi»), «Sharhi ashkol at-ta'sis» («Asoslangan jumalarga sharh»), «Risola al-jayb» («Sinus haqida risola»), «Dastur al-amal va tashiq al-jadval» («Amal dasturi va jadvallarini tuzish»), «Risola fi ilm al-hay'a» («Astronomiya ilmi haqida risola»), «Risola fi rub' al-mujayab» («Sinus kvadrat haqida risola») va boshqalar.

Ulug'bek (1394-1449). Ulug'bek Eronning g'arbida joylashgan Sultoniya shahrida bobosi Temurning harbiy yurishi paytida tug'ilgan. U Shohruh Mirzoning to'ng'ich o'g'li, unga Muhammad Tarag'ay ismi berilgan. Shohruh to'ng'ich o'g'li Ulug'bekni 1411-yili Movarounnaxr va Turkistonning hokimi etib tayinlaydi.

Ulug'bekning ustozlari Mavlono Ahmad va Qozizoda Rumiylar bo'lgan. Ular Ulug'bekka astronomiya va matematikadan ta'lim berganlar. 1420-yili Samarqandda Ulug'bek madrasasi ochiladi. Unda Qozizoda, Ulug'bek, Koshiy va Ali Qushchilar ta'lim berganlar.

Asarlari: «Ziji Ulug'bek», «Bir daraja sinusni aniqlash haqida risola»,

«Risolayi Ulugʻbek», «Tarixi arbaʼ ulus» («Toʻrt ulus tarixi»). 1994-yilda Ulugʻbek tavalludining 600-yilligi munosabati bilan mamlakatimizda va chet ellarda katta tantanalar boʻlib oʻtdi.

Sharafiddin Ali Yazdiy (vafoti - 1454-yil). Sharafiddin Ali Yazdiy Eronning Yazd shahriga qarashli Taft mavzeida taxminan XIV asrning oxirgi choragida tugʻilgan.

Ali Yazdiy «Zafarnoma» degan mashhur asarning muallifi. U sheʼrlar ham bitgan. Undan qolgan ilmiy-madaniy meros adabiyot va til uslubi, sheʼriyat nazariyasi, ilmi nujum, falsafa, tasavvufning nazariy masalalariga oiddir. U Hirot, Samarqand shaharlarida yashagan.

Asarlari: «Hulal-i muttaraz dar muammo va lugʻaz» («Muammo va topishmoqlar borasida bezakli joma»), «Mavotin yo manozir dar muammo» («Muammo fanida turar joy va manzaralar»), «Kitob fi ilmi-usturlob» («Usturlob ilmi boʻyicha kitob»), «Devoni Sharafi Yazdiy» («Sharafi Yazdiyning sheʼrlar toʻplami»), «Sharhi Asamoi Alloh» («Alloh ismlarining sharhi»), «Tuhfat ul-faqir va hadyat ul-haqir» («Faqirning tuhfası-yu, haqirning hadyasi»), «Munshaot» («Xatlar toʻplami»), Amir Temur tarixining sheʼriy bayoni «Zafarnoma» («Fathnomai Sohibqiron»).

Gʻiyosuddin al-Koshiy (vafoti - 1429-yil). Jamshid ibn Maʼsud ibn Mahmud Gʻiyosuddin al-Koshiy XIV-XV asrlarda yashagan eng mashhur siymolardan biridir. Uning bobosi Mahmud ibn Yahʼyo ibn al-Hasan al-Koshiy ziyoli odam boʻlib, riyoziyot va astrologiyaga oid risolalar yozgan.

Qozizoda Rumiyning maslahati bilan Ulugʻbek 1416-yili al-Koshiyni Samarqandga taklif etgan. Koshiy «Miftih al-hisob» («Hisob kaliti») asari bilan mashhur boʻlgan. Bu asar riyoziyot qomusi deb tan olingan. Bunda oʻnli kasrlar toʻgʻrisida fikr yuritiladi.

Asarlari: «Jizi Hoqoniy», «Miftoh al-hisob» («Hisob kaliti»), «Risola al-muhitiya», «Sullam as-samovot» («Osmonlar narvoni»), «Nuzhad al-hadoyiq» («Bogʻlar sayri»).

Ali Qushchi (vafoti - 1474-yil). Alouddin Ali ibn Muhammad al-Qushchi «oʻz davrining Batlimusi» boʻlib tanilgan. Keyinchalik otasidan yetim qolgach, uni Ulugʻbek oʻz tarbiyasiga olgan. Ali Qushchi Ulugʻbek rasadxonasida ishlagan, keyinchalik unga rahbarlik qilgan. Ali Qushchining targʻibotchilik faoliyati tufayli Markaziy Osiyo olimlari, xususan, Ulugʻbekning ilmiy ijodi Yevropaga keng tarqaladi.

Asarlari: «Risola fi-l-hisob» («Hisob haqida risola»), «Risolai qusur» («Kasrlar risolasi»), «Risola al-fathiya» («Gʻalaba risolasi»), «Risola al-Muhammadiya fi-l-hisob» («Hisob haqida»), «Risola fi halla ash-shakl al-hilol» («Hilolsimon shakllarni oʻlchash haqida risola»), «Risola dar ilmi hayʼat» («Astronomiya ilmi haqida risola»), «Sharhi Ziji Ulugʻbek» («Ulugʻbek «Ziji»ga sharh») fors tilida yozilgan, «Xitoyнома», «Risolai mantiq», «Risola al-Mufradiya».

Ali Qushchi Markaziy Osiyo madaniyati va fani taraqqiyoti tarixida alohida

o‘rin tutadi.

Xoja Ahror (1404-1490). Hazrat Xoja Ubaydulloh Ahror Shosh - Toshkent viloyati muzofotlaridan Bog‘istonda tug‘ilgan. 1490-yilda Samarqandda vafot etgan.

Dastlabki ma‘lumotni Toshkentda olgan bo‘lajak mutasavvuf tasavvuf ilmi asoslarini 1428-1431-yillarda Hirotida o‘rgan. Xoja Bahouddin Naqshbandning shogirdi bo‘lgan Ya‘qub Charxiyga qo‘l berib, undan ta‘lim olgan.

1431-1432-yillar orasida Xoja Ahror Toshkentga qaytib, naqshbandiya tariqatini yanada rivojlantiradi. U dehqonchilik va tijorat ishlari bilan faol shug‘ullangan.

Asarlari: «Faqarot ul-orifin» («Oriflar so‘zlaridan parchalar»), «Volidiya» (Tariqat yo‘liga kirganlarning axloq odobi), «Havroiyya» (mashhur mutasavvuf shoir Abu Sa‘id Abdulxayrning (XI asr) «Havro» (hurlar) so‘zi bilan boshlanadigan ruboiysiga sharxlar.

Abdurahmon Jomiy (1414-1492). Abdurahmon Jomiy Nishopur yaqinidagi Jom shahrida ruhoniylar oilasida tavallud topgan. U o‘z umrini asosan Hirotida o‘tkazgan.

Jomiy boshlang‘ich ma‘lumotini otasidan oladi. Hirotida yirik olimlar tomonidan o‘z bilimni oshiradi. So‘ngra u Samarqandga borib, Ulug‘bek madrasasida Ulug‘bek, Qozizoda Rumiy, Ali Qushchi kabi allomalarning ma‘ruzalarini eshitgan.

Jomiy Shayx Sa‘iddin Qoshg‘ariydan tasavvuf ilmidan dars olgan. Tez orada unga qo‘l beradi, so‘ngra o‘z pinning qiziga uylanadi. Alisher Navoiy Jomiyning o‘ziga pir va ustoz deb hisoblagan.

Asarlari: «Nafahot ul-uns», «Lujjat ul-asror», «Ashiat ul-lamaot», «Risolai musiqiy», «Risolai muammo», «Haf tavrang», («Silsilat uz-zahab»), «Tuhfat ul-asror», «Suhbat ul-asror», «Yusuf va Zulayho», «Layli va Majnun», «Salomon va Absol», «Xiradnomai Iskandariy»). Bulardan tashqari ko‘plab she‘riy devonlar tuzgan. Jomiy asarlarining bir qismi diniy va falsafiy mazmunga ega. U tasavvufning eng yirik arbobi bo‘lib, o‘z qarashlarini quyidagi asarlarida bayon qilgan: «Naqshi fusus» («Ma‘nolar naqshi»), «Shavohidi nubuvva» («Payg‘ambarlikka dalillar»), «Naqshbandiya ta‘limoti haqida risola», «Haj qilish yo‘llari haqida risola» va h.k.

Jomiy she‘riyat nazariyasiga oid ko‘plab asarlar yozgan: «Risolai aruz», «Sharhi bayt», «Masnaviy», «Sharhi ruboiyot», «Risolayi qofiya», «Risolayi muammoyi manzum» va boshqalar. Musiqaga oid «Risolai musiqiy» asari shuhrat topgan. Shayx Sa‘diy yo‘lidan borib Abdurahmon Jomiy «Bahoriston» deb nomlangan asar ham yaratgan.

Alisher Navoiy (1441-1501). Hazrat Nizomiddin Mir Alisher Navoiy Hirot shahrida tavallud topgan. 1466-1468-yillarda u Samarqandda yashagan, 1469-yili Husayn Boyqaro iltimosiga ko‘ra Hirotga qaytgan.

1472-yilda Boyqaro Navoiyni vazirlik lavozimiga tayinlaydi.

Hazrat Navoiy o'z zamonasining yetuk mutafakkiri, shoiri, davlat arbobi ekanligi tarixdan ma'lum.

Asarlari: «Badoye' ul-bidoya» («Badiiylilik ibtidosi»), «Vaqfiya» (1481-yil), «Xamsa». Bu asar 3 yilda 1483-1486-yillarda yozib tugallangan. U beshta dostonni o'z ichiga oladi: «Hayrat-ul abror» («Yaxshi kishilarning hayratlanishi»), «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun», «Sab'ai sayyor» («Yetti sayyora»), «Saddi Iskandariy» («Iskandar devori»), «Navodir un-nihoya» («Behad nodirliklar»), «Zubdat ut-tavorix» («Tarixlar qaymog'i»), «Holoti Sayid Hasan Ardasher», «Holoti Paxlavon Muhammad», «Xamsat ul-mutahayyirin» («Besh hayrat»), «Majolis un-nafois», «Mezon ul-avzon» («Vaznlar o'lchovi»), «Xazoyin ul-maoniy» («Ma'nolar xazinasini»), «Chor devon» nomi bilan ma'lum bo'lgan bu buyuk majmua 45 ming misraga yaqin she'rlarni o'z ichiga oladi.

Uning tarkibiga quyidagi asarlar kirgan: «G'aroyib us-sig'ar» («Bolalik ajoyibotlari»), «Navodir ush-shabob» («Yigitlik davri nodirliklari»), «Badoye' ul-vasat» («O'rta yosh kashfiyotlari»), «Favoyid ul-kibor» («Keksalikdagi foydali mulohazalar»).

«Mufradot» risolasi, «Sittai zaruriya», «Fusuli arbaa» turkum qissalari fors tilida yozildi. Ular 12 mingdan oshiq she'rlar va muammolardan iborat. «Foniy» taxallusi bilan alohida devon tuzdi.

«Lison ut-tayr» (1499- yil); «Muhokamat ul-lug'atayn» (1499-yil); «Mahbub ul-qulub» («Ko'ngillarning sevgani»).

Davlatshoh Samarqandiy(1435-1495- yillar). Davlatshoh ibn Alouddavla Baxtishoh al-Roziy as-Samarqandiy taxminan 1435-yilda yirik harbiy xizmatchi oilasida tug'ilgan. U Shohruh va Husayn Boyqaroning harbiy yurishlarida ishtirok etgan.

Asari: «Tazkirat ush-shuaro» («Shoirlar tazkirasi»). Bu asar g'oyat mashhur bo'lib, uni yaratishda muallif o'nlab manbalardan foydalangan. Tazkirada VII-XV asrlarda yashab ijod etgan 155 dan ortiq shoir haqida qisqacha ma'lumot berilgan.

Kamoliddin Behzod (1455-1537). Butun musulmon Sharqi san'ati tarixida chuqur iz qoldirgan buyuk musavvir Kamoliddin Behzod Hirotda tavallud topadi. Hirotning mashhur musavviri Amir Ruhillo uni o'z tarbiyasiga oladi. Behzodning buyuk musavvir, naqqosh bo'lib yetishishida Alisher Navoiyning roli katta.

Asarlari: Sharafiddin Ali Yazdiyning «Zafarnoma»siga ishlangan miniatyuralar, Husayn Boyqaroning majlislari tasvirlangan muraqqa'dagi 40 dan ortiq go'zal miniatyura, Abdurahmon Jomiyning «Salomon va Absol» asariga ishlangan rasmlar, Amir Xusrav Dehlaviyning «Xamsa»siga ishlangan 33 ta miniatyura, Sa'diyning «Bo'ston» asariga ishlangan rasmlar, Nizomiy Ganjaviyning «Panj ganj»iga chizilgan miniatyuralar, Abdulloh Xotifiyning «Temurnoma» asariga chizilgan rasmlar, Sa'diyning «Guliston» asariga chizilgan miniatyuralar, Abdurahmon Jomiy tasviri, Husayn Boyqaro

tasviri, Shayboniyxon tasviri, Shoh Taxmas tasviri, Shoir Abdulloh Xotifiy tasviri, Tuyalar jangi, Raqsi darvish (Darvishlar raqsi), Samarqandda madrasa qurilishi va boshqalar.

Xondamir (1473-1534). G'iyosiddin Muhammad ibn Hoja Humomuddin ibn Hoja Jaloluddin Muhammad ibn Burhonuddin Xondamir Hirotida tug'ilgan.

U ilm-fanning ko'pgina sohalarini puxta egallab o'z davrining taniqli tarixchi olimi bo'lib yetishgan. Xondamirning olim bo'lib shakllanishida Alisher Navoiy katta rol o'ynagan. U Navoiy kutubxonasida xodim, keyinroq esa mudir bo'lib ishlagan.

Asarlari: «Ma'osir ul-muluk» («Hamasr podshohlarning tarixi»). Bu asarda ulug' siymolarning naqllari keltirilgan; «Xulosat ul-axbor fi bayon ul-ahvol ul-ahyor» («Xayrli kishilar ahvolini bayon etish borasida xabarlar xulosasi»), «Makorim ul-axloq» («Oljanob xulqlar»), «Dastur ul-vuzaro» («Vazirlar uchun qo'llanma»), «Nomai nomi» («Atoqli nomalar»), «Habib us-siyar» («Inson zoti xabarlari va do'stning tarjimai holi»), «Humoyunnoma». Xondamir «Naqiy» taxallusi bilan she'rlar yozgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483-1530). Zahiriddin Muhammad Bobur Andijonda, Farg'ona ulusining hokimi Umar Shayx Mirzo oilasida tug'ilgan.

Bobur adib, shoir, olim, ayni vaqtda, yirik davlat arbobi bo'lib, Hindistonda boburiylar sulolasiga asos solgan.

Asarlari: «Boburnoma», «Mubayyin» («Bayon etilgan»), «Xatti Boburiy», «Harb ishi», Aruz haqidagi risolalari, «Mubayyin», «Mufassal».

Mahdumi A'zam (1463-1542). Mahdumi A'zamning to'liq ismi - Sayyid Ahmad Hojagi ibn Sayyid Jaloliddin Kosoniy Dahbediy bo'lib, u Farg'ona vodiysining Koson shahrida tug'ilgan.

U yirik diniy va siyosiy arbob, naqshbandiya tariqatining rahnamosi va nazariyotchisi edi. Mahdumi A'zamni ko'pgina sultonlar o'zlarining piri deb e'lon qilganlar.

U tasavvuf nazariyasi, amaliyoti, xususan, naqshbandiya ta'limotini rivojlantirib, 30 dan ortiq kitoblar yozdi.

Asarlari: «Asror un-nikoh» («Nikoh sirlari»), «Ganjnoma», «Risalat un-sam'iiyyatun» («Samo risolasi»), «Bayoni zikr» («Zikr bayoni»), «Risolai silsilai Xo'jagon», «Sharhi g'azali Ubaydiy», «Risolai Naqshbandiyya», «Risalat un-vujudiyyatun» va boshqalar.

Abulg'ozixon (1605-1664). Abulg'ozixon Urganchda tug'ilgan. U kishi tarixnavis olim. U Xiva xoni Arab Muhammadxonning o'g'li bo'lib, yigirma yil davomida Xivada hukmronlik qilgan. Tib ilmini ham yaxshi o'rgangan, maxsus tibbiy asar ham yozib qoldirgan.

Abulg'ozixon yaxshi hunar egasi, she'riyatni yaxshi bilgan, turli tillarni egallagan, o'tgan podshohlar, ularning faoliyatlaridan yaxshi xabardor, bilimdon, ajoyib muarrix bo'lgan.

Asarlari: «Shajarai turk», «Shajarai tarokima» («Turkmanlar tarixi»), «Manofe' ul-inson». Bu asar tib ilmiga bag'ishlangan.

Muhammad Sharif Buxoriy (XVII asr). Muhammad Sharif ibn Muhammad al-Husayniy al-Alaviy al-Buxoriy (vafoti 1697-yil) Movarounnahrning yirik mutafakkirlaridan biri, falsafa, tarix, she'riyat, huquq, tilshunoslik kabi sohalarni chuqur egallagan olim bo'lgan.

Asarlari: «Ar-risola ad-davriyya» («Davriylik haqida risola»), «Takammule at-tatime» («Takmilning to'ldirilishi»), «Tahzib», «Kitobi favoidi hoqoniyya» («Hoqonga foydali maslahatlar kitobi»), uning she'riy «Devon»i ham bo'lgan.

Turdi Farog'iy (XVII asr). Turdi Farog'iy Jizzax hududidagi Farog' qishlog'ida tug'ilgan. Turdining hayoti va ijodi haqida tarixiy manbalarda yetarli darajada ma'lumotlar qolmagan. U «Farog'iy» taxallusi bilan o'zbek va tojik tillarida she'rlar yozgan.

Turdining adabiy merosi 18 she'rdan iborat bo'lib, ulardan 12 tasi g'azal, 5 tasi muxammas va bittasi fard turiga oiddir. Turdi she'rlarining aksariyat qismini Subhonqulixon to'g'risidagi mashhur hajviyalar tashkil qiladi.

Boborahim Mashrab (1640-1711). Boborahim Mulla Vali o'g'li Mashrab Namanganda bo'zchi-kosib Valibobo oilasida dunyoga kelgan. Mashrab din asoslari va falsafadan kuchli bilim sohibi bo'lgan.

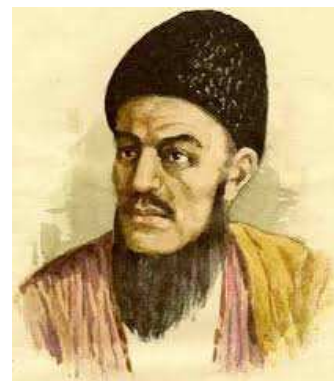
Uning asarlari tasavvufiy-axloqiy yo'nalishda bitilgan. Ularda pir-murshidlar nomini hurmat bilan tilga oladi. Shu bilan birga hayotiy ishq-muhabbat mavzui ham Mashrab ijodida g'azal, mustazod, murabba' va muxammaslarda aks etgan.

Asarlari: «Mabdai nur», «Kimyo», shuningdek, she'riy majmualar.

So'fi Olloyor (1644-1724) Kattaqo'rg'on bekligiga qarashli Minglar qishlog'ida tavallud topgan. So'fi Olloyor dastlab Shayxlar qishlog'idagi diniy maktabda, so'ng Buxorodagi madrasalarda ta'lim olgan. So'fi Olloyor tasavvufni puxta o'rganish natijasida shayxlik martabasiga ko'tarilgan.

Asarlari: «Maslak ul-muttaqiyin», «Sabot ul-ojizin», «Murod ul-orifin», «Siroj ul-ojizin», «Mahzan ul-muti'n», «Najot ut-tolibin» kabi asarlar yaratgan. So'fi Olloyor tasavvuf rivojiga katta hissa qo'shgan. Uning asarlari o'zbek tilida yozilgan bo'lib, til tarixini o'rganishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Maxtumquli (1733-1793). Mashhur turkman shoiri va mutafakkiri Maxtumquli 1733-yilda dunyoga kelgan. O'z ilmini oshirish uchun Xiva, Buxoro va Andijon madrasalarida tahsil olgan.

Maxtumquli tarqoq turkman qabilalarini birlashtirishni, yagona bir davlat barpo qilishni orzu qilgan.

Maxtumquli pandnomalarida inson o'z mohiyati va qadrini bilishga, avlodlarning yaxshi xislatlarini egallashga da'vat etiladi, takabburlik, dilozorlik, mol-davlatga xirs qo'yish kabi salbiy xislatlar qoralanadi. Uning asarlari asosan axloqiy-didaktik yo'nalishga ega bo'lib, kishilarni yuksak insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalaydi. Maxtumquli Ahmad Yassaviy, Hazrat Navoiy ijodiga katta havas bilan qaraydi.

Uvaysiy (1779-1845). Jahon otin - Uvaysiy Marg'ilon shahrining Childuxtaron mahallasida dunyoga kelgan. Jahon otin o'qimishli oilada o'sib voyaga yetgan. Uning otasi to'quvchi, kosiblik qilgan, o'zbek va tojik tillarida she'rlar yozgan, onasi Chinnibibi esa o'z davrining donishmand ayollaridan bo'lib, maktabdorlik bilan shug'ullangan. Jahon otin xat-savodni oilada o'rgangan, so'ng onasining yonida maktabdorlik ishlariga ko'maklashib tajriba orttirgan. Shoiraning hayoti Marg'ilon va Qo'qon adabiy muhitida, iste'dodli adib va shoirlar davrasida o'tgan. Uvaysiy

Mohlaroyim - Nodira bilan ijodiy hamkorlikda badiiy asarlar yaratgan, saroyda she'riyat ilmidan dars berib, ustozlik qilgan.

1842-yili Buxoro amiri Nasrulloxon Qo'qonni egallagach, u Marg'ilonga qaytib umrining oxirigacha shu yerda yashagan. Shoiraning 4 ta devon tuzganligi ma'lum.

Shoira o'z she'rlarida odamiylikni, vafodor yorni, muhabbatni, visolni kuylaydi.

Asarlari: «Devon», «Shahzoda Hasan», «Shahzoda Husan» liro-epik asarlari; «Voqeoti Muhammad Alixon» (tarixiy doston).

Maxmur (vafoti 1844- yil). Maxmur taxallusi bilan tanilgan Mahmud Mulla Shermuhammad o'g'li XVIII asrning oxirgi choragida Qo'qon shahrida ziyoli oilasida dunyoga keldi. Otasi Mulla Shermuhammad o'zbek va tojik tillarida Akmal taxallusi bilan she'rlar yozib, ikkita devon tuzgan. U Umarxon saroyidagi ijodkorlardan biri bo'lib, she'r ixlosmandlari o'rtasida nom chiqargan edi.

Maxmur otasi tashkil etgan mushoiralarda, suhbatlarda ishtirok etar edi. Mahmud Qo'qondagi Madrasai Mirza tahsil ko'rgan, fors tilini mukammal bilgan. Uning «Hapalak» she'ri mashhur.

Gulxaniy (XVIII asr oxiri - XIX asr birinchi yarmi). Muhammad Sharif Gulxaniyning hayoti va ijodi to'g'risidagi ma'lumotlar deyarli yo'q. U Qo'qon adabiy muhitida ijod qilib, o'zbek badiiy nasri taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan. Amir Umarxon saroyidagi ijodkorlar bilan ijodiy hamkorlikda qalam tebratgan. Fazliy Namangoniy tuzgan «Majmuat ush-shuaro» tazkirasida Gulxaniy asarlariga biroz o'rin berilgan.

Gulxaniy Jur'at taxallusi bilan ham forsiyda she'rlar bitgan. U o'zining «Zarbulmasal» asari bilan keng shuhrat topgan.

Munis Xorazmiy (1778-1829). Yirik o'zbek shoiri, tarixnavis olim, tarjimon,

xattot va ma'rifatparvar Amir Avazbiy o'g'li Shermuhammad Munis Xivada tug'ilgan. U tarixiy asarlar yozgan, shoir sifatida devon tuzgan, tarixiy asarlarni o'zbek tiliga tarjima qilgan. Pedagog sifatida yoshlarga atab «Savodi ta'lim» nomli risola yozgan. Shermuhammad Munis badiiy ijodning ko'pgina sohalarida barakali faoliyat ko'rsatgan.

Asarlari: «Savodi ta'lim». Unda xattotlik qoidalari bayon qilingan. «Munis ul ushshoq» (devon), «Firdavs ul-iqbol» (tarixiy asar), Mirxondning «Ravzat us-safo» nomli tarixiy asarining birinchi jildini o'zbek tiliga tarjima qiladi.

Ogahiy (1809-1874). Muhammadrizo Erniyozbek o'g'li - Ogahiy Xiva atrofidagi Qiyot qishlog'ida tug'ilgan. Undan boy ijodiy meros qolgan.

Asarlari: «Bayozi mutafarriqai forsiy» (bayoz), «Riyozi ud-davla», «Jome' ul-voqeoti Sultoniy», «Zubdat ut-tavorix», «Gulshani davlat», «Shohidi iqbol» (tarixiy asar), «Qasidai nasihat» (Feruzga bag'ishlangan).

Ogahiy tarjima ishlari bilan ham shug'ullangan. Sa'diy Sheroziyning «Guliston», Nizomiyni «Haft paykar», Hiloliyning «Shoh va gado», Kaykovusning «Qobusnoma», Koshifiyning «Axloqi Muhsiniy», Jomiyning «Yusuf va Zulayho» kabi badiiy, tarixiy, axloqiy, falsafiy asarlarni o'zbek tiliga tarjima qilgan.

Komil Xorazmiy (1825-1899). Pahlavon Niyoz Muhammad - Komil Xorazmiy Xivada mudarris Abdulla Oxun oilasida tug'ildi.

Komil - shoirning adabiy taxallusi. U maktabni tugatgach, Xivadagi madrasalardan birida o'qigan. U musiqa va xattotlik san'atini ham yaxshi egallagan.

Feruxxon (1865-1910) davrida mirzaboshi va devonbegilik lavozimlarida ishlagan. Uning ijodida ma'rifatparvarlik g'oyalari yetakchi o'rinni egallaydi.

Asarlari: «Kamol», «Dar bayoni ta'rifi va tavsifi Toshkent», «Tillo soat», «Toshkent» (qasida), «Tanbur chiziqlari» nomli notani birinchi bo'lib yaratgan. «Rost» maqomining bosh qismini notaga tushirgan. «Murabbai Komil», «Peshravi Feruz» singari kuylarni notaga solgan.

Asarlari: «Alg'iyos», «Zi bedodi gardun», «Dod az dasti charxi dun» (forsiy g'azallar), «Ta'mo», «Ro'za», «Mullo imom» (o'zbek adabiyotidagi eng yaxshi an'analarni yorqin ifodalagan asarlar).

Ahmad Donish (1827-1897). Ahmad Donishning to'liq ismi Ahmad ibn Mir Nosir Ibn Yusuf al-Xanafi as-Siddiqiy al-Buxoriy bo'lib, Buxoro shahrida tug'ilgan. Ahmad Donish falsafa, ijtimoiy-siyosiy, badiiy yuksak asarlar yaratgan. U astronomiya bilan astoydil shug'ullangan, xattotlik va me'morchilik bilan ham mashg'ul bo'lgan. U ma'lum vaqt Buxoro amiri Amir Nasrulloh (1827-1860) saroyida xizmat qilgan, uch marta elchilar tarkibida Peterburgda bo'lib, g'arb

madaniyati bilan yaqindan tanishgan.

Asarlari: «Majmuai hikoyati Ahmadi Kalla», «Munozir al-Kavokib» («Yulduzlarni kuzatish»), «Risalat dar ilmi kurra» («Globus haqida risola»), «Iztig'roji bul va arzi balat» («Joylarning uzunligi va enini o'lchash»), «Navodir ul-vaqoye», «Risolai muxtasare az tarixi saltanati xonadoni mang'itiya». Bu asar Buxorodagi Mang'it sulolalarining hokimiyati tarixiga bag'ishlangan.

Berdaq (1827-1900). Berdaq qoraqalpoq xalqining mashhur demokratik shoiridir. U XIX asrda yashab ijod etgan. Berdaq xalq qo'shiqlari va dostonlarini qiziqib o'rgangan. U yoshligidanoq she'r yoza boshlagan. O'z she'rlariga kuy bastalab, baxshi sifatida xalqqa tanilgan.

Uning she'r va dostonlari xalq ommasining turmushini haqqoniy aks ettirgan. U adolatsizlikni qoralagan.

Asarlari: «Omongeldi», «Xalq uchun», «Aydosbiy», «Yaxshiroq», «Bo'lgan emas», «Ernazarbiy» asarlarida xalqning xonlarga qarshi kurashi, milliy-ozodlik harakati aks

etadi.

Berdaq «Izladim», «Xalq uchun», «Yaxshiroq», «Menga kerak» kabi she'rlarida halol mehnat sohiblarining faoliyatini ulug'laydi. U o'zining «Ahmoq podsho» dostonida ayrim boylarning kirdikorlarini aks ettirib, buning oqibatida xalqning sabr kosasi to'lib-toshganlini tasvirlagan.

Uning merosida insonparvarlik, mehr-shafqat, mustaqillik, haqiqat uchun kurash, mehr-muhabbat kabi umuminsoniy va milliy g'oyalar aks etgan.

Cho'qon Valixonov (1835-865) Cho'qon Chingiz o'g'li Valixonovning asl ismi - Muhammad Hanaviya bo'lib, Qozog'istonning hozirgi Qustanay viloyatida Ko'chmurin degan joyda tug'ilgan. U chig'atoy, arab va boshqa tillarni chuqur egallagan.

1847-yili 12 yashar Cho'qonni otasi Omskdagi kadetlar korpusiga o'qishga bergan. U 1861-1862-yillarda Peterburg universitetining tarix-filologiya fakultetida o'qigan. Xitoy, Markaziy Osiyoga uyushtirilgan ilmiy ekspeditsiyalarda ishtirok etgan, sayohatlarda bo'lgan. Rossiya Fanlar akademiyasi va Rus jug'rofiya jamiyati ishlarida faol qatnashgan.

Asarlari: «Jung'ariya tarixi», «Qo'lja safari kundaligi», «Qashqar safari kundaligi», «Qirg'izlar», «Xon Abiloy», «Xitoy imperiyasining g'arbiy o'lkasi va G'ulja shahri», «Ko'kitoy xonning oshi», «Dala musulmonligi», «Qozoqlar haqida yozmalar», «Sud reformasi haqida».

Abay (1845-1904). Abay Ibrohim Qo'nonboyev - XIX asrning ikkinchi yarmida yashab ijod etgan qozoq she'riyatining yirik vakili, bastakor, faylasuf, ma'rifatparvar, badiiy adabiyot namoyandasi. U Semipalatinsk viloyatining Qashqabuloq degan joyida tug'ilgan.

Asarlari: «Mening elim - qozog'im», «Adashganning oldi yo'q», «Ilm topmay maqtanma», «Yoshlikdagi ilm deb

o'yladim», «Boylar yurar molin ardoqlab», «Internatda o'qiydi».

Abaydan 300 ga yaqin she'riy asar meros bo'lib qolgan. Uning «Iskandar», «Ma'sud», «Azim hikoyasi», «Vadim» kabi dostonlari mashhur.

Feruz - Muhammad Rahimxon II (1844-1910).

Feruz - Muhammad Rahim Xivada tug'ilgan. U o'zbek adabiyoti tarixida munosib o'ringa ega adiblardan biri hisoblanadi. Uning ustozlari Ogahiy bo'lgan.

U 1863-yildan Xiva xonligi taxtiga o'tirgan. Feruz o'z faoliyatida fan-madaniyat rivojiga katta ahamiyat bergan, o'zi ham she'rlar yozgan, ashulalar ijro etgan.

Asarlari: «G'azaliyoti Feruz», «Bayozi Feruz», «Devoni Feruz». Feruz xonlik qilgan davrda ilm-fan, madaniyat, adabiyot rivoj topgan. Feruz farmoni bilan Alisher Navoiyning «Chor devon», «Xamsa» singari asarlari ilk bor nashr etilgan. Feruz 1871-yilda yangi madrasa qurdirgan, bir necha kutubxona, darsxonalarni ishga tushirgan.

Sattorxon Abdug'afforov (1843-1901). Sattorxon Abdug'afforov Markaziy Osiyoda ijtimoiy tafakkurni rivojlantirishda katta rol o'ynagan mutafakkirlardan biridir. U Chimkent shahrida yirik mudarris oilasida tug'ilgan.

Sattorxon 1876-yili aprel oyida Qo'qon shahriga qozi bo'lib tayinlangan. 1879-yili Qo'qon shahar bilim yurtining faxriy nazoratchisi qilib tasdiqlangan.

U 1883-yilda «Turkiston viloyatining gazetasi»ga tarjimon bo'lib ishga kirgan. 1884-1889-yillarda Toshkent o'qituvchilar seminariyasida o'zbek va fors tillaridan dars bergan. U rus tilini chuqur egallagan ma'rifatparvar bo'lgan.

1883-yilda Sattorxon Chimkentga kelib qozilik ishini davom ettirgan. Keyinchalik yana Toshkentga qaytgan va ma'rifatparvarlik faoliyati bilan astoydil shug'ullangan.

Asarlari: «Musulmon eshonlar», «Rossiya istilosiga qadar Qo'qon xonligining ichki ahvoli haqida qisqacha ocherk».

Sattorxon Chor Rossiyasining «ruslashtirish» siyosatini keskin qoralagan, adolatsizlikka nafrat bilan qaragan. Sattorxon o'zbek xalqining mustaqillik uchun olib borgan kurashlariga o'zining munosib hissasini qo'shgan.

Muqimiy (1850-1903). Muhammad Aminxo'ja - Muqimiy lirik shoir va zabardast hajvchi sifatida o'zbek mumtoz adabiyoti tarixida alohida o'rin tutadi. Muhammad Aminxo'ja Qo'qonning Begvachcha mahallasida tug'ilgan.

Dastlabki savodini mahalla maktabida chiqargan, keyinchalik shahardagi «Hokim oyim» madrasasida o'qigan. Muqimiy 1872-1873-yillarda Buxoroga borib, «Mehtar oyim» madrasasida tahsil olishni davom ettirgan.

Muqimiy Qo'qonda shoirlardan Muh'yi, Zavqiy, Nisbatiy, Furqat va boshqalar bilan yaqindan ijodiy hamkorlik qilgan.

Asarlari: «Sayohatnoma», «Ey chehrasi tobonim», «Emdi sendek, jono, jonon qaydadir», «Tokim, jono, jilva bunyod aylading», «Tanobchilar», «Voqea ko'r

Ashurboy hoji “,”Maskovchi boy», «Saylov», «Veksel», «Urug‘», «Dodxohim», «Asrorqul», «To‘y», «Lyaxtin» va boshqalar.

Vatanga sadoqat, ona-yurtga, xalqqa muhabbat va iftixor Muqimiy asarlarining asosiy mazmunini tashkil qiladi.

Furqat (1859-1909). Zokirjon Furqat Qo‘qon shahrida tug‘ilgan. O‘zbek demokratik adabiyotining yirik vakili, ma‘rifatparvar, lirik shoir, otashin publisist sifatida shuhrat qozongan. Furqat yoshligidan adabiyotga, ayniqsa, Alisher Navoiy ijodiga katta mehr qo‘ygan. Furqat, ayni vaqtda, tijorat ishlari bilan ham shug‘ullangan. Yangi Marg‘ilonga borib, tog‘asining iltimosiga binoan savdo ishlarida faol qatnashgan. «Furqat, ya‘ni, ayriliq» taxallusi bilan she‘rlar ijod qilgan.

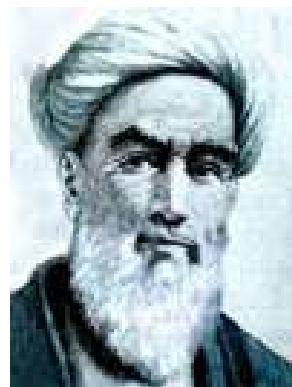
Furqat Yangi Marg‘ilonda ijodkor sifatida xalq hayoti bilan yaqindan tanisha boshlagan. Bu yerdagi yevropacha hayot tarzi, zamonaviy fan-texnika yangiliklari unga chuqur ta‘sir ko‘rsatgan.

Asarlari: «Hammomi xayol» risolasi, «Chor darvesh» hikoyatini forschadan tarjima qiladi. «Nuh manzar» nomli she‘riy to‘plam, «Ilm xosiyati», «Akt majlisi xususida», «Vistavka xususida», «Sayding qo‘yaber, sayyod», «Hajnoma», «Adashganman», «Kashmirda», «Bulbul», «Masarratnoma» (masnaviy), «Qasida», «Rumolik qiz hikoyati», «Furqatning ahvoli» (nasriy asar). Furqat bir necha vaqt «Turkiston viloyatining gazetisi»da xodim bo‘lib ishladi.

Furqat 1893-yili martida uyg‘ur o‘lkasiga keladi, Yorkent shahrida turg‘un bo‘lib qoladi, shu yerda vafot etadi.

Zavqiy (1853-1912). Ubaydullo Zavqiy Qo‘qon shahrida tavallud topgan. U o‘z ijodiy faoliyatini g‘azallar yozishdan boshlagan. Ijodiy faoliyati davomida ko‘plab hajviy asarlar yaratgan.

Asarlari: «Kajdor zamona», «Ajab zamona», «Abdurahmon shayton», «Muncha ko‘p», «Yangiqo‘rg‘on qishlog‘i», «Suv janjali», «Shohimardon sayohati», «Eshon», «Voqelai qozi saylov», «Ajab ermas», «Ta‘rifi kalish», «Otim», «Fonus», «Sigirim», «Pashshalar» va boshqalar.

Anbar otin farmonqul qizi (1870-1906) ijodida san‘atning ijtimoiylik mohiyati birinchi o‘ringa chiqadi. U badiiy ijodga mumtozchilik emas, jadidchilik nuqtai nazaridan yondoshadi: badiiy asar xalqqa uning milliy ozodlikka olib chiqishga xizmat qilishi kerak. «Qarolar falsafasi» risolasida shoirlik iste‘dodiga, shoirlar toifalariga alohida to‘xtaladi:

Ustoz shoirlarni yuzaki talqin etishga, ular ijodini yor ko‘yidagi oh-vohlardan iborat deb qarashga keskin qarshi chiqadi; U badiiy ijod axlida alohida, o‘ziga xos nigoh borligini, ular boshqalar ko‘rmagan narsalarni ko‘ra

bilishlarini ta'kidlaydi. Har bir badiiy asar hayotbaxsh ruxga ega bo'lishi va shu bilan jamiyatni yangilashga, milliy ozodlik uchun kurashga da'vat etishi kerak degan fikrni ilgari suradi.

Mahmudxo'ja Behbudiy (1875-1919). Turkiston jadidchilik harakatining asoschilaridan biri Mahmudxo'ja Behbudiy Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida ruhoniylar oilasida tavallud topgan. Otasi Behbudxo'ja Solixxo'ja o'g'li Ahmad Yassaviyning avlodlaridan bo'lgan.

1899-yilda Behbudiy haj safariga, 1903-1904-yillarda Rossiyaga boradi. Behbudiy yangi maktablar uchun darsliklar yozgan ma'rifatparvardir.

Asarlari: «Risolai asbobi savod» (1904), «Risolai jug'rofiyai umroniy», «Risolai jug'rofiyai Rusiy» (1905), «Kitobat ul-atfol», «Amaliyoti islom» (1908), «Tarixi islom» (1909), «Padarkush» dramasi, «Xotiralar» (Yaqin Sharqqa sayohat yakunlari), «Ishlarning yaxshisi — o'rtachasidir», «Ikki emas, to'rt til lozim» (maqola).

1913-yildan Behbudiy matbuot sohasida keng faoliyat ko'rsata boshlagan. «Samarqand» gazetasi, «Oyina» jurnalini chiqargan. Mahmudxo'ja Behbudiy milliy mustaqillik uchun kurashgan, shu yo'lda o'z jonini qurbon qilgan yirik jamoat arbobi, mutafakkiri, ma'rifatparvari sifatida xalqimiz tarixida munosib o'rin tutadi.

Munavvarqori Abdurashidxonov (1878—1931) Toshkentda ziyoli oilada tug'ilgan. Dastavval Toshkentdagi Yunusxon madrasasida, so'ng Buxoroda o'qigan. 90-yillarda u jadidchilik harakatida faol ishtirok etgan. 1901-yilda Toshkentda «Usuli jadid» maktabini ochgan. Bu maktablar uchun o'zi «Adibi avval», «Adibi soniy» kabi alifbo va xrestomatiyalar, «Tavjid al-Qur'on» («Qur'on qiroati»), «Yer yuzi» («Geografiya») singari qo'llanmalar tuzib nashr etgan.

Munavvarqori 1906-yildan chiqqan boshlagan «Taraqqiy» gazetasining asoschilaridan biri bo'lgan. O'sha yili Munavvarqori o'zi «Xurshid» gazetasini chop eta boshlagan. U «Sadoyi Turkiston» (1914-1915)ni nashr etishda katta tashabbus ko'rsatgan. 1917-yil martida «Najot» gazetasini nashr qilib, ayni vaqtda «Kengash» jurnaliga muharrirlik qilgan. Munavvarqori yoshlarning chet elda o'qib kelishini yoqlagan, jahon madaniyati va ma'rifati boyliklaridan bahramand bo'lish g'oyasini targ'ib qilgan.

Abdulla Avloniy (1878—1934). O'zbek milliy madaniyatining yirik namoyandasi, ma'rifatparvar shoir, dramaturg, jurnalist, olim, davlat va jamoat arbobi. U Toshkentda tug'ilgan. Maktabdan so'ng madrasada tahsil olgan, arab, fors, rus tillarini chuqur egallagan.

Avloniy jadidchilik harakatining faollaridan bo'lib, yangi usulda maktablar ochgan, ularda o'zi dars bergan,

darsliklar, o'quv qo'llanmalari yozgan. U «Taraqqiy», «Shuhrat» (1907), «Osiyo» (1908), «Turon» (1917) gazetalari nashr etgan. Avloniy 1927-yili Mehnat Qahramoni unvoniga sazovor bo'lgan. 1930-1934-yillarda O'rta Osiyo davlat universitetida kafedrani boshqargan.

Asarlari: «Birinchi muallim» (1911), «Ikkinchi muallim» (o'quv kitobi), «Turkiy Guliston yoxud axloq» (darslik, 1913), «Maktab gulistoni» (1916), «Mardikorlar ashulasi» (1917), «Sabzavor» tazkirasi (1914), «Hurriyat marshi» (1919) she'ri, «Afg'on sayohati», «Advokatlik osonmi?» (1914) dramasi, «Pinak» (1915) komediyasi, «Biz va siz», «Ikki sevgi» (fojeiy asar). 1913-yilda Avloniy «Turkiston» teatr truppasini tuzgan, O'zbekistonda zamonaviy teatr san'ati shakllanishiga katta hissa qo'shgan.

Avaz O'tar (1884-1919). Avaz O'tar o'g'li Xiva shahrida tug'ilgan. Yosh shoir o'zining ijodiy qobiliyati bilan tezda Xiva xoni Feruz nazariga tushgan. Avaz O'tar g'oyat iste'dodli shoir bo'lib, adabiyotning deyarli barcha janrlarida asarlar yaratgan. Uning she'rlarida ma'rifatparvarlik g'oyalari o'z ifodasini topgan.

Asarlari: «Til», «Maktab», «Xalq», «Fidoi xalqim», «Topar ekan qachon», «Hurrayat», «Sipohiylarga», «Ulamolarga» (kelajak haqidagi, ozodlik va baxtli hayot haqidagi qarashlari o'z ifodasini topgan), «Hurriyat» (1917),

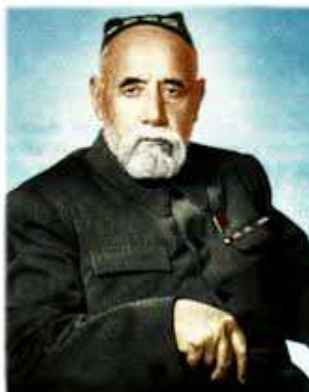
«Saodat ul-iqbol».

Fitrat (1884-1938). Abdurauf Fitrat Buxoroda tavallud topgan. Fitrat - Abduraufning taxallusi bo'lib, «tug'ma iste'dod» degan ma'noni bildiradi.

U Mir arab madrasasida taxsil olgan, fors va o'zbek tillarini chuqur bilgan, arab tilini mukammal o'rgangan. U Turkiyaning Istambul shahrida o'z bilimini oshirgan. Yevropa fan-madaniyati yutuqlari bilan yaqindan tanishishi uning dunyoqarashiga chuqur ta'sir etgan. U diniy aqidaparastlikka ko'r-ko'rona taqlid qilishni keskin tanqid qilgan. Ayni vaqtda maktab-maorifni va Turkistondagi boshqarish usulini isloh etish g'oyalarini ilgari surgan.

Asarlari: «Sayha» («Bong» 1910-yilda Istambulda nashr qilingan), «Hind sayyohining qissasi» (Istambul, 1912), «Uchqun» (to'plam), «Chin sevis» - drama, «Hind ixtilochilari» - fojia (1920), «Abulfayzxon» - fojia (1924), «Arslon» (pyesa), «Qiyomat» (1924), «Shaytonning tangriga isyoni» (1924), «Ro'zalar», «Me'roj», «Zayd va Zaynab», «Zaynabning imoni», «Oq mozor», «Qiyshiq eshon».

Sadriddin Ayniy (1878-1954). O'zbek va tojik adabiyotlari taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan «zullisonayn» yozuvchidir.

Sadriddin Ayniy Buxoro viloyatining G'ijduvon

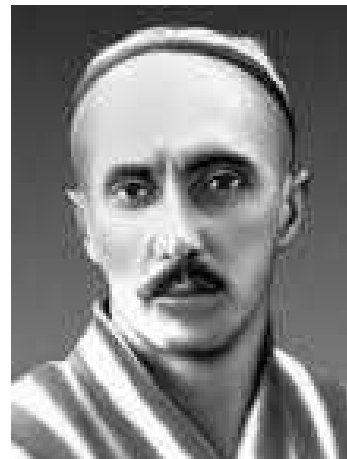
tumaniga qarashli Sektare qishlog'ida tug'ilgan. Boshlang'ich tahsilni otasidan olgan Sadriddin Buxoro madrasalaridan biriga borib o'qishni davom ettirgan. O'sha davrda chop etilgan adabiyotlarni chuqur o'rganib, badiiy ijod sirlarini egallagan. U o'zining dastlabki asarlaridayoq amirlik tuzumi chiriganligini, uning boshqarish usulini yangilash zarurligini, demokratik islohotlar o'tkazish, xalqqa ma'rifat berish lozimligini anglab yetgan. Ana shu tarzda Ayniy yosh buxoroliklar harakatiga qo'shilgan.

Sadriddin Ayniy yangi usuldagi maktablar ochishda tashabbuskorlardan biri bo'lgan. Shu maqsadda 1909-yilda «Tazhib us-sibiyon» («Bolalar tarbiyasi») degan o'qish kitobini yozib chop etadi.

Asarlari: «Guli surx», «Bazm», «Yoshlarga murojaat», «Hasrat», «Na o'ldi, yorab», «Moziy va hol», «Yerni yana sotmang» singari she'rlar; «Har bir millat o'z tili ila faxr etar» (maqola), «Sudxo'ring o'limi» (qissa), «Qullar», «Doxunda» (romanlar).

Hamza Hakimzoda Niyoziy (1889-1929). Yirik ma'rifatparvar shoir, o'qituvchi, jamoat arbobi, o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Hamza Hakimzoda Niyoziy Qo'qonda tabib oilasida tug'ilgan.

U ma'rifatparvar sifatida xalq o'rtasida shuhrat topgan, Marg'ilon va Qo'qon shaharlarida maktablar ochgan, bolalar uchun o'sha davrda juda kamyob bo'lgan darslik va o'quv qo'llanmalari yaratgan. Hozirgi zamon o'zbek badiiy adabiyoti, musiqasi, teatr san'ati rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Hamza asarlarida XX asr boshlarida O'zbekistonda yuz bergan o'ta murakkab voqealar o'zining badiiy ifodasini topgan.

Asarlari: «Milliy ashulalar uchun milliy she'rlar majmuasi» (1915-1917), «Zaharli hayot» (1916), «Paranji sirlari» (1927), «Maysaraning ishi» (1929) kabi dramatik asarlar, «Devon» (1905), «Yengil adabiyot», «O'qish kitobi», «Qiroat kitobi» (1914-1915) kabi darsliklar, «Yangi saodat» (povest), «Gul» turkumidagi ashulalar to'plami, «Feruzaxonim», «Ilm hidoyati», «Loshman fojiasi» (dramakomediya), «Zaharli hayot» (drama), «Turkiston muxtoriyati» she'r.

DONISHMANDLAR ESTETIKA TO‘G‘RISIDA

O‘zbekistonning kelajagi buyukligi, avvalo, yosh avlodning ma’naviy-axloqiy, siyosiy, estetik jihatdan kamol topishi bilan chambarchas bog‘liqdir.

I.A.Karimov

Ma’naviy, ilmiy va estetik qadriyatlar xalqimizning turmush tarzida, an’anaviy madaniyatida muhim o‘rin olgani hech kimga sir emas.

I.A.Karimov

Ongni, tafakkurni o‘zgartirmasdan turib biz ko‘zlagan oliy maqsad – ozod va obod jamiyatni barpo etib bo‘lmaydi.

I.A.Karimov

Ma’naviyat – taqdirning ehsoni emas. Ma’naviyat inson qalbida kamol topishi uchun u qalban va vijdonan, aql va qo‘l bilan mehnat qilishi kerak.

I.A.Karimov

Xalqning madaniy qadriyatlari, ma’naviy merosi ming yillar maboynida sharq xalqlari uchun qudratli ma’naviyat maktabi bo‘lib xizmat qilgan.

I.A.Karimov

Qudratimizga shak-shubhangiz bo‘lsa biz qurdirgan binolarga boqing.

Amir Temur

Tashqi go‘zallik – bu shakldir, hodisadir. Ichki go‘zallik esa – mazmundir, mohiyatdir.

Abu Ali ibn Sino

Bir chimdim husn-u jamol, bir dunyo mulk-u moldan yaxshiroq. Go‘zallik dardman ko‘ngillarning malhami, qulf eshiklarning kalitidir.

Sa’diy Sheroziy

Chiroyli xati bor kotib, - so‘zga oro beradi va so‘zlaguvchiga rohat bag‘ishlaydi. Kotib shoirlar she’ri bilan varaqni bezovchi va so‘xazinasining xazinaboshisidir.

Alisher Navoiy

Etikasi, estetikasi yo‘q davlat qoloq davlat, estetikasi va etikasi yo‘q millat qashshoq millatdir

T.Marno, E.Surio

Olloh go‘zal, u yaratgan narsalar ham go‘zal, u go‘zallikni yoqtiradi, shu bois komil insonning xatti-harakatlari ham go‘zal bo‘lishi, inson go‘zallikka go‘zallik bilan javob berishi kerak.

Hadisi-shariflardan

Inson – butun bir olam faqat undagi asosiy tuyg‘u – oliyjanoblik bo‘lsa bas.

F.M.Dostoyevskiy

Ideal – yo‘lchi yulduzdir. Usiz aniq yo‘lni topish qiyin, aniq yo‘l bo‘lmasa – hayol ham yo‘q.

L.Tolstoy

Go‘zallik har yerda orzu qilingan mehmondir.

I.Gyote

San’at mo‘jizadir. Yurak va miyaning shunday xilvat joylari borki, unga

faqat san'at vositasidagina kirish mumkin.

Abu Ali ibn Sino

Ko'hna dunyo yaralganidan buyon inson rang-tasvir olamining shaydosi. Zero, bu go'zallikka boy, mo'jizakor chizgilarda hamisha ezgulik ulug'lanadi.

Oriqali Qozoqov

Kulgu - bebaho narsa: u jonni ham, mol-mulkni ham olmaydi, ammo kulgu qarshisida aybdor misoli qo'lga tushgan quyonday gap.

N.Gogol

Ijtimoiy jihatdan faol san'at – estetika predmetidir.

G.Belinskiy

Hamma yaxshiliklar bir uyda, uning kaliti – tavozi (go'zal xulq) va kamtarinlikdir, hamma yomonliklar boshqa bir uyda, uning kaliti – manmanlikdir.

Yusuf ibn Husayn Roziy

Nafosat – bu ma'naviy ezgulik ramzidir.

Immanuil Kant

Olohi go'zal va u go'zallikni sevadi.

Hadisi-shariflardan

Go'zallik hajm va tartibdan, muntazamlilikdan kelib chiqadi, haddan tashqari kichkina bo'lgan mavjudot go'zal emas, chunki sezilar-sezilmas oz vaqt ichida qaralganda uning barcha xususiyatlari aralashib ketadi. Haddan tashqari katta narsa ham go'zal emas, ko'ruvchilar uchun narsaning butunligi va yaxlitligi yo'qoladi. Shunday qilib, jonli va jonsiz go'zal narsalar bir qarashda sezib olinadigan hajmga ega bo'lishi kerak, bas, shunday ekan, rivoyatlar ham oson esda qoladigan hajmga ega bo'lishi lozim.

Aristotel

Go'zallikning asosiy shakllari – bu makondagi tartib, mutanosiblik va aniqlikdir.

Aristotel

Ma'nosiz joyda go'zallik bo'lishi mumkin emas.

E.L.Bule

Go'zallik – haqiqiy baxt-saodat va rasmana qahramonlik bo'lib, u balandparvoz so'zlarga muhtoj emas.

V. Raabe

Go'zallik har erda intiq kutilgan mehmondir.

I.Gyote

Aql uchun sog'lom fikr lozim bo'lganidek, tanaga, nafislik kerak.

F.Laroshfuko

Go'zallik ba'zi xislat va belgilardan iborat emas, balki umumiy qiyofada va unda hayot mohiyati qay darajada aks etishidadir.

N.A.Dobrolyubov

Dil go'zalligi bilan yo'g'rilmagan hech qanday tashqi husn mukammal bo'la olmaydi.

V.Gyugo

Tashqi musaffolik va ko'rkamlik, ichki musaffolik va ko'rkamlikning ifodasi

bo'lishi kerak.

V.G.Belinskiy

Kamtarlik bilan yo'g'rilgan go'zallikkina go'zallik deya atalishga haqli.
Kamtarlik bo'lmagan go'zallik – go'zallik emas, shunchaki xushbichimlilikdir.

M.Servantes

Go'zallik bu qisqa muddat hokimlik qiladigan qirolichadir

Suqrot

Nafosat – bu ma'naviy ezgulik ramzidir

I.Kant

Go'zallik – bu erkin qalb va mustahkam sog'liq samarasidir.

L.Shefer

Go'zallik o'zini-o'zi payqamagan taqdirdagina yaxshi.

V.O.Kluchevskiy

Maftunkorlik – yashnab turgan go'zallikdir.

G.Lessing

Go'zal fe'l-atvorning nishonasi o'n narsadir:

Birinchisi- yahshilik;

Ikkinchisi- insofli bo'lish;

Uchinchisi- boshqalardan ayb qidirmaslik;

To'rtinchisi- nojo'ya harakat qilganni to'g'ri yo'lga solish;

Beshinchisi- aybiga iqror bo'lib uzrini aytganning uzrini qabul qilish;

Oltinchisi-boshqalar uchun mashaqqatni o'z elkangga olish;

Ettinchisi-faqat o'z manfaatini ko'zlamaslik;

Sakkizinchisi- ochiq yuzli, shirin so'zli bo'lish;

To'qqizinchisi- muhtojlarning hojatini chiqarish;

O'ninchisi- muloyim va ta'vozeli(kamtarin) bo'lish.

Xusayn Voiz Koshifiy

Siymong go'zalligi va yuzing chiroyi oyning chiqishi kechasidan bir belgi kabi dila ko'ngillarga shodlik baxsh etar, buni unutma!

Abul Qosim az-Zamaxshariy

Odoblilik va kamtarinlik odamning haqiqiy o'qimishlilikidan darak beradi.

O.Balzak

Yaxshi fazilatlar to'g'risida chiroyli mulohaza yuritish- shu fazilatlarga ega bo'lish degani emas, hayolan adolatli bo'lish esa amalda odil bo'lish degani emas.

Aristotel

Odamning didi qanday bo'lsa o'zi ham shunday bo'ladi.

Avgustin

Go'zallikni his qilish oldindan belgilangan, kutilgan, anglangan belgilardan yuqori turadi. Go'zallik bilish jarayonida falsafiy jixatdan uch vazifani bajaradi:

-bilish jarayonida kuchni tejaydi;

-eng yaqin va to'g'ri yo'l bilan maqsadga erishishni ta'minlaydi;

-ijobiy emotiya orqali ehtiyojni qondiradi.

Go'zallik bilish qobiliyatining o'yinidir.

I.Kant

Go`zallikni his qilish hoh fanda bo`lsin, hoh badiiy ijodda bo`lsin, ijodning zaruriy vositasi hisoblanadi.

Agar emotsiya organizm uchun foydali bo`lsa, estetik hissiyot inson ijodiy faoliyati uchun zarur va muhimdir.

P.K.Anoxin

Go`zal fe`l-atvor kichik fidoyiliklardan iborat.

R.Emerson

Odamning ulug`ligi uning bo`y-basti bilan o`lchanmaganidek, millatning ulug`vorligi uning son-sanog`i bilan belgilanmaydi. Yagona o`lchov – bu uning ma`naviyatidir.

V.Gyugo

Odamning sirti-yu-botini (ichi) to`g`ri, salomat va tuzuk bo`lsa, uning zohiri (tashqarisi) ham sahiy va salim bo`lur.

Abul Qosim az-Zamaxshariy

Olijanob va sharif kishi shunday kishiki, u hozir bo`lmay g`oyib bo`lganida uning suhbatini hohlab, muloqotini orzu qilarlar, basharti u (suhbatga) kelib qolsa, uning haybatidan sergaklanib hushyor tortarlar.

Abul Qosim az-Zamaxshariy

Mard va olijanob kishining eng go`zal fazilatlaridan biri o`z birodarining ayblarini bekitib, uning barcha ishlarini bamisoli o`zining ishlari o`rnida ko`rib ish tutishidir.

Abul Qosim az-Zamaxshariy

Go`zal sifat va husnu hulq siyratlari bezamagan kishini hech qanday chiroyli kiyimlar ko`rkam qilolmas, gunoh va xatolardan saqlanmagan kimsaning qalbi sira aybdan forig` bo`lmas.

Abul Qosim az-Zamaxshariy

Xulq go`zal bo`lsa, barcha xalq sevadi,
Xulqi to`g`ri bo`lgan kishi to`rga chiqadi.

Yusuf Xos Xojib

Hamma ishlaringizda to`g`ri bo`ling, odamlarga muomalada hulqingiz chiroyli bo`lsin.

Hadisi-shariflardan

Musiqqa fani shu ma`noda foydaliki, kimning fe`l-atvori muvozanatini yo`qotgan bo`lsa, uni tartibga keltiradi.

Abu Nasr Farobiy

Go`zal hulq bilan payvasta bo`lgan ilm odamlarni baxtiyor qiladi, martabasini balandlatadi. Ilmdan maqsad ko`rkam va ezgu ishlarni amalga oshirishdir.

Faxrulbarot Sulaymoniy

Bir yosh yigitdan: «Go`zallar nima uchun bunchalik qo`pol va ginachi bo`ladilar?» - deb so`rashdi. U esa: «Kimki husni va yoshligiga mag`rur bo`lsa, muloyimlik ne`matidan mahrum bo`ladi!» deb javob berdi.

Xurramiy

Kishida ikki go`zallik bo`lib, ular ichki va tashqi go`zallikka bo`linadi.

Tashqi go`zallikka kishining barcha a`zolari, masalan, ko`z, quloq, qosh, lab, og`iz, qo`l, oyoq, qomat kiradi. Ichki go`zallik esa kishining yoqimli hulqlar bilan bezanishidir. Bu hulqlar muloyimlik, sahovat, shijoat, ilm, kamtarinlik, iffat va shunga o`xshashlardir.

Abulbarakot Qodiriy

«Ijodkorning xizmati o`z ichidan go`zallik to`qib chiqarishda emas, balki predmet tabiatidagi go`zallikni ko`ra bilish va uni o`z asarlarida tasvirlashdadir».

N.A.Dobrolyubov

«Go`zal kishi muloyim, xush fe`l, ozoda bo`lishi bilan birga go`zal yashashi, odamlarga iloji boricha ko`proq foyda keltirishi, umumiy ish uchun o`z kuchi va hayotini ayamasi, insonlarga nisbatan qalbi olov bo`lishi lozim».

A.P.Chexov

Insonda hamma narsa: yuzi ham, kiyim-boshi ham, qalbi ham, fikri ham go`zal bo`lmog`i lozim.

A.P.Chexov

Inson bilish orqali o`zida go`zallik va mukammallikni kashf etadi.

Abu Nasr Farobiy

Hotirjamlikdan ko`ra go`zalroq narsa yo`q ekan.

Najmiddin Kubro

Eng go`zal bezak (insonga) ta`vozelik, Eng xunuk narsa bu baxillik ekan.

Najmiddin Kubro

Qachonki so`z beoqibat qoladigan bo`lsa, har tomonlama ta`sir etadigan vosita musiqadir.

P.I.Chaykovskiy

Musiqasiz, ashulasiz hayot bo`lishi mumkin emas.

Yu.Fuchik

Men musiqani shu darajada yaxshi ko`ramanki, hatto ijodiy ishim ham, odatda, musiqa sadolari ostida bajariladi. Menimcha, yaxshi, yoqimli musiqa ishga halaqit bermaydi, aksincha, u kishiga zavq berib, ruhni ko`taradi, ilhomlantirib, qandaydir olijanob dunyoga olib kiradi.

T.N Kori-Niyoziy

Xalq amaliy bezak san`ati kishilarni ma`naviy olamini boyitadi, didini shakllantiradi, ruhiyatini tarbiyalaydi.

S.Bulatov

Agar kimki rasmdagi har bir chiziqqa jon bag`ishlay olar ekan, u san`at kalitini egallagan bo`ladi.

Naqqosh Maoniy

Nutq – qudratli kuch: u ishontiradi, undaydi, majbur etadi.

R.Emerson

Musiqa – tafakkurning qudratli manbai. Musiqiy tarbiyasiz tom ma`noda aqliy kamolot bo`lishi mumkin emas.

V.A.Suxomlinskiy

Go`zallik — haqiqiy baxt-saodat va rasmana qahramonlik bo`lib, u balandparvoz so`zlarga muhtoj emas.

V.Raabe

Go`zal chehra o`z nomi bilan go`zal.

F.Bekon

Go`zallik butun olamni qalbga olib kiradigan kuch va iste`dodga ega.

M.Servantes

Aql uchun sog`lom fikr lozim bo`lganidek, tanaga, nafislik kerak.

F.Laroshfuko

Ma`naviy fazilatlar husnni oshiradi, lekin bizning zamonda fazilatsiz go`zallik qalb uchun emas, faqat ko`z uchun kerak.

V.G.Belinskiy

Go`zallik ba`zi xislat va belgilardan iborat emas, balki umumiy qiyofada va unda hayot mohiyati qay daraja aks etishidadir.

N.A.Dobrolyubov

Dil go`zalligi bilan yo`g`rilmagan hech qanday tashqi husn mukammal bo`la olmaydi.

V.Gyugo

Ma`nosiz joyda go`zallik bo`lishi mumkin emas.

E.L.Bule

Tashqi go`zallik o`zining pinhoniychi ichki olami bilan yanada qimmatlidir. Kitob muqovasi zarhalli bo`libgina qolmay, ichidagi mazmuni ham oltinga teng bo`lsa, u alohida ahamiyat kasb etadi.

V.Shekspir

Kamtarlik bilan yo`g`rilgan go`zallikkina go`zallik deya atalishga haqli. Kamtarligi bo`lmagan go`zallik — go`zallik emas, shunchaki xushbichimlikdir.

M.Servantes

Go`zal, kelishgan qad-qomat, ko`rkam qiyofa, xushovozli kishining oshig`i olchi bo`lishi mumkin. Lekin go`zallikka ortiqcha baho berib yuborish yaramaydi: boshqa fazilatlar bilan uyg`unlashmagan go`zallik zarar keltirishi ham mumkin.

Ya.Korchak

Go`zallik manmanlikni tug`diradi.

T.Fontane

O`ta go`zallik, eng dilbar tashqi qiyofa ham agar hech kim shaydo bo`lmasa uch pul.

O.Balzak

Husni jamoli go`zal odamlar ko`pu, lekin ularning ichki olamlari maqtasa maqtagudek emas.

F.Kuper

Bema`ni go`zallik — go`zallik emas. Befahm sohibjamolga tikil: yuzidagi har bir belgiga, jilmayishi, qarashlariga razm solib ko`rsang — uning go`zalligi bora-bora aqlni tang qoldiradigan darajadagi bema`nilikka aylanadi.

I.A.Goncharov

Dunyoda faqat go`zalgina bo`lgan ayol hayotidan ham qayg`uliyoq hayot yo`q.

V.Fontenel

Go`zallik — bu qisqa muddat hokimlik qiladigan qirolichadir.

Suqrot

Go`zallikka boshqa olijanobliklarni ham qo`shishga intiling.

Ezop

Men o`zini ko`z-ko`z qilishga muhtoj bo`lmagan, o`zida ma`naviy fazilatlarini namoyon etgan go`zallikni afzal ko`raman.

R.Tagor

Tan go`zalligi haqiqiy oshiqlarni shaydo qilishi mumkin, ularni bir umr maftun etish uchun esa qalb go`zalligi talab qilinadi.

K.Kolton

Ayollarda go`zal bo`lmoqlikning birgina, lekin jozibador bo`lmoqlikning esa yuz ming imkoniyati bor.

Sh.Monteske

Nafosat — bu ma`naviy ezgulik ramzidir.

I.Kant

Qalb go`zalligi hatto xunuk tanga ham ko`rkamlik baxsh etadi, xuddi shuningdek, qalb bema`niligi eng ajoyib qiyofaga va tanning eng dilbar a`zolariga ham qandaydir alohida dog` tushiradiki, ular bizda cheksiz ijrg`anish uyg`otadi.

G.Lessing

Go`zallik — bu erkin qalb va mustahkam sog`liq samarasidir.

L.Shefer

Go`zallik o`zini-o`zi payqamagan taqdirdagina yaxshi.

V.O.Klyuchevskiy

Tashqi qiyofani bezayvermasdan ma`naviy olamni bezash kerak.

Fales

To`ning xohi shohi va yo beqasam,
Tushar paxta gar narxi kam bo`lsa ham.

Sa`diy

Pala-partish kiyinish ma`naviyatning susayganligidan dalolat beradi, bu pala-partishlik va qaysarlik tagida riyokorlik yashiringan bo`lishi ham mumkin.

M.Servantes

Inson hayotida tashqi ko`rinish ham katta ahamiyatga ega, iflos va irkit kishi o`z xatti-harakatlarini jilovlay olishini tasavvur qilish qiyin.

A.S.Makarenko

Ust-bosh, xona, zinapoya, dastgohlar estetikasi odob estetikasidan zarracha kam ahamiyat kasb etmaydi.

A.S.Makarenko

IZOHLI ATAMALAR LUG'ATI

Abstraksionizm- (lotinchadan - abstraction mavhum, uzoqlashish) – XX asr san'atidagi yo'nalishlardan biri, asosan tasviriy san'atda real voqelikdagi shakllarni aks ettirishdan voz kechish uslubi.

Avangardizm – (frantsuzchadan – avant-garde eng oldingi) – XX asr san'atidagi yo'nalishni izohlovchi termin. Bu yo'nalish asosan tasviriy san'at sohasida real an'analardan uzoqlashib, badiiy shakllarni chizish usullari, estetik printsiplarni tanlashda o'ziga xos uslubdan foydalanishni bildiradi.

Arxitektura - (yunoncha – architertion kuruvchi) – san'at turi, insonlarning estetik ehtiyojlarini qondiruvchi qurilishlarni barpo etish.

Ansambl – (frantsuzchadan – ensemble – bir butun, yaxlit) – badiiy yaxlitlik belgisi bilan birgalikda tasavvur etiladigan ko'p asosli majmua. Musiqaviy ansambl, saxna ansambli, arxitektura ansambli, saroy – park ansambli kabilar.

Balet – (frants. – ballet, lotinchadan – ballo - o'ynayman) – musiqali teart turi Balet – qorishma san'at turlariga kiradi.

Badiiy ijod - adabiyot va san'at fenomeni, ilhom bilan bog'liq ma'naviy hodisalardan biri, estetik ijod shakli. U tarixiy mazmunga ega bo'lib, san'at va adabiyot turlari yo'nalishlari bilan bog'liq. Insoniyat taraqqiyotining turli davrlarida klasitsizm, romantizm, tanqidiy realizm, naturalizm kabi yo'nalishlar hamda shunday badiiy ijod usullari shakllangan va rivoj topgan.

Garmoniya – (yunonchadan garmoniya – hamoxanglik, tartibsizlikka qarama-qarshi) - falsafiy estetik tushuncha, tartibsizlik, butun qismlarning o'zaro uyg'unligining yuqori darajasini bildiradi, go'zallik, mukammallikning estetik mezonlariga mos keladi.

Gedonizm – (yunonchadan – hedone – lazzatlanish, qoniqish) badiiy ijod jarayonini o'z hissiy dunyosidan kelib, san'at asarlarining ma'naviyligiga ziyor etkazish an'anasiga asoslangan.

Geniy – (lotinchadan – genius – ruh qo'riqchi) san'atda badiiy iste'dodning eng yuqori darajasi, iste'dod egasi.

Gotika – (italyanchadan gotico – gotlar, vaxshiylar) – XII- XV asrlarda G'arbiy Evropa san'atida, xususan arxitektura qo'llanilgan usul. Gatekaga arxitektura va haykaltaroshlikning uyg'unligi asosida yaratilgan asarlar kiradi.

Grafika – (yunonchadan – grapho – yozaman, chizaman, yasayman) – tasviriy san'at turi.

Gratsiya – (lotinchadan dratia – jozibador, nafis) – go'zallikning turlaridan bo'lib, harakat go'zalligini yoki go'zal harakatni o'zida aks ettiradi.

Go'zallik – estetikaning asosiy tushunchasi. Aslida estetikaning barcha muammolari go'zallik muammosi bilan u yoki bu darajada bog'liqdir. Go'zallik nafosat olamining mag'zi, asosiy belgisi, bosh xossasi, asosiy mohiyatini tashkil qiladi. Shu bois estetikani go'zallik haqidagi fan, go'zallik falsafasi deb ham ataydilar.

Daovichilik - ushbu yo'nalishining muhim belgisi, bu-fazo (kosmos) va tabiatning azaliy va abadiy go'zalligi; jamiyat va inson go'zalligi darajasi esa ana

shu borliq go'zalligiga qanchalik o'xshash, yaqin ekanligi bilan belgilanadi.

Dekorativ – amaliy san'at – (lotinchadan decoro - bezayman) san'at turi bo'lib, hayotni yanada go'zallashtirishga xizmat qiladigan, bir vaqtning o'zida estetik ehtiyojlarni qondiradigan insonning kundalik ehtiyojlaridan kelib chiqqan san'at turi.

Dizayn (ingilizchadan design – loyiha, chizma) – predmet buyumlarni shakllantirishga qaratilgan badiiy-texnik faoliyatning loyixalash turi.

Drama – (yunonchadan drama – harakat) - sahnada ko'rsatishga mo'ljallangan san'at asari, tragediya, melodrama, fars, komediya turlariga bo'linadi.

Janr – (frantsuzcha genre-tur, xil) – voqeylikni badiiy aks ettirishda konkret imkoniyatlarning ko'pligi bilan shartlangan har bir san'atga xos bo'lgan bo'lim.

Ideal – (yunonchada idea - g'oya, birlamchi tasavvur) – estetik ong turi, zaruriyat va istakning o'zaro uyg'unligi.

Impressionizm – (frantsuzchadan -impression - taassurot, ta'sirlanish) - XIX asr oxiri va XX asr boshlarida tasviriy san'at, badiiy adabiyot, muzika va badiiy sur'atkashlik sohalaridagi ko'zatilgan yo'nalish. Impressionistlar rasmiy va xonaki san'atga qarama-qarshi kundalik hayot go'zalliklarini bayramona tasvirlanishni ihtiyoj etganlar.

Imporvizatsiya – (lotinchadan improvisus - kutilmagan) – dastlabki tayyorgarliksiz badiiy asar yaratish va ijro etishda ijodiy yondashish usuli, yoritilgan mavzuga oid hayoliy narsalar o'ylab topmoq.

Interpretatsiya – (lotinchadan interpretatio - izohlash, tushuntirish) – badiiy ijod jarayonining va san'at asarlarini tushunishdagi zarur qism bo'lib, talqin qilmoq degan ma'noni anglatadi.

Ironiya – (yunonchadan eironeia - soxtalik) – falsafiy – estetik tushuncha bo'lib, voqea, hodisa, predmetlarni voqelikda va san'atda keskin tanqid ostida olish, ularni ko'rinib turgan ijobiy tomonlar orqasidan maqtash o'rniga, in'kor etish va kulish.

Kanon – (yunonchadan canon - me'yor, qoida) san'atda hukm suradigan me'yorlar, qoidalar yig'indisi yoki biror bir badiiy yo'nalishning, san'atning konkret turlarining asosiy qonuniyatlarni o'zida mustahkamlovchi me'yorlar, qoidalar yig'indisi.

Katarsis – (yunonchadan catharsis - poklanish) – antik estetika, termini, san'atning insonning ruhiyatiga estetik ta'siri.

Karnaval – (frantsuzchadan, carnaval - manzarali tomosha) – bayram tomoshasi, ommaviy xalq o'yinlari, bunda barchaning kundalik xulq-atvori qarama-qarshi tomonga o'zgartiriladi, shu jumladan taqiqlangan so'zlarni ishlatishga ruxsat etiladi.

Kino - XX asr san'at turlaridan biri, 1895-1896 yillarda eng birinchi fotosuratlarni harakatga keltirish va uni katta ekranga chiqarish boshlangan.

Klassika – (lotinchadan classicus – mukammal, mukammal namunaviy) – keng ma'noda birinchidan tengi yo'q estetik qiymatga ega bo'lgan, jahon va

mamlakat madaniyatining badiiy me'rosi. Ikkinchidan, san'at tarixida badiiy na'muna darajasiga erishgan va noyob asar sifatida qadrlanadigan mukammal san'at asarlari. Uchinchidan, qadimdan kelayotgan san'at asarlari anglatadi.

Klassitsizm – XVIII asrda Evropada san'atda yuksak rivojlanishga erishgan yo'nalish, badiiy uslub va shunga asoslangan estetik ta'limot.

Kollaj – (frantsuzchadan collaje - tom ma'noda qirqib yopishtirish). XX asr boshlaridan Evropada tasviriy san'at sohasida predmetlarning rang tusiga qarab qirqib yopishtirish usuli. (Gazeta, afina, devor qog'ozlari, kinotasma, musiqa va boshqa shu kabilarni).

Komediya – (yunonchadan –comodia) - dramaning janr turlaridan biri bo'lib, sub'yektda kulgining turli xillarini keltirib chiqaradi.

Komik – (ingilizchadan comics - kulguli) – tabiatdan kulgi hosil qiladigan odam.

Kompozitsiya – (lotinchadan compositio – tuzish, birlashtirish,) – badiiy ishlab chiqarishning tarkibi qismlarining o'zaro munosabati bo'lib, barcha san'at turlariga xos.

Kulgulilik – xunuklik va go'zallik o'rtasidagi ziddiyat ifodasi (Arastu), kutilayotgan voqelikning ahamiyatliligi va natijaning arzimasliligi (Kant), mohiyati jihatidan pastkash, soxta, ahamiyatli va shakli jihatidan ahamiyatli (Gegel), timsol va g'oya (Fisher), bexosdan sodir bo'lgan va jonli muloqot natijasi (Bergson) kabi ta'riflar ana shunday bir tomonlama xususiyatlarga ega bo'lsada, ularning oqil tomoni kulgulilikni qarama-qarshilik bilan bog'lab mushohada etishga intilishidir.

Ulug'vorlik – estetik va axloqiy sifatlar kasb etib, amaliyotda ko'p qo'llaniladigan estetik tushunchadir. Qadimgi estetikada “Ulug'vorlik” iborasi tantanaliligi va ahamiyatliligi bilan ajralib turadigan nutqning alohida uslubini tavsiflash uchun ishlatilgan atamadir.

Lirika – (yunonchadan Lyricos– so'z yordamida jo'r bo'lish) – poeziyaning bir turi bo'lib, shoirning hissiyoti va kechinmalarini ifodalaydi.

Manera – (italyanchadan maniera) – alohidagi muallifning qandaydir san'at asarini yaratish uslubi, xususiyatlari, xatti – harkatlari majmui.

Melodiya – (yunonchadan melodia – kuylash, jo'r bo'lib, qo'shiq) – musiqada tovushlarning ketma – ketligida paydo bo'ladigan musiqaviy janr.

Metafora – (yunonchadan metarhora - ko'chirish) – dunyoni estetik anglash usuli, san'atda obraz yaratish vositasi bo'lib, uning asosida predmetlarning ma'nosini ko'chirish va yangilarini xosil qilishdir.

Mimesis – (yunonchadan minesis – taqlid qilish, qayta xosil qilish) – antik davr estetikasiga xos bo'lib, rassomning ijodiy faoliyatining asosiy tamoyilidir.

Miniatura – (lotinchadan minium mujas sur'at) – tasviriy san'at janri, kitobga chizilgan sur'at yoki kichik hajmdagi nafis tasvir.

Moda – davriy ravishda paydo bo'ladigan va takrorlanadigan madaniyatning tashqi shakllarining qisman o'zgarishi bo'lib, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, axloqiy, estetik faktorlar ta'sirida yuzaga keladi.

Modernizm – (frantsuzchadan modern – zamonaviy, yangi) – XX asrning

20 yillarida yuzaga kelgan badiiy – estetik yo`nalishi.

Montaj – (frantsuzchadan montage – yig`ish, tayyor qismlarini birlashtirish.) – fazoli – faktli kompozisiya yaratish usullaridan biri.

Monument – (lotinchadan monumetum – yodgorlik) – tasviriy san`at uslublaridan biri bo`lib, yodgorliklar, haykallar, tasviriy va mozayika shaklida binolarni bezashda ishlatiladi.

**Nisbiy go`zallik** - G`azzoliy unga alohida to`xtaladi. Faqat o`z kamolotining barcha qirralariga to`liq ega bo`lgan narsanigina u oliy darajadagi go`zallik deb ataydi. Bunday komillikni faylasuf faqat Allohda ko`radi va payg`ambarimiz Muhammad alayhissalomning «Alloh go`zal va u go`zallikni sevadi» degan so`zlarini keltiradi. Shunday qilib, faylasuf mutlaq go`zallik faqat Allohga taalluqli bo`lishini, boshqa go`zalliklarning hammasi nisbiy ekanini aniq-ravshan bayon etadi.

Pantomima – (yunonchadan pantominos – taqlid qilish orqali hosil qilish) – teatr san`atining bir turi bo`lib, xatti-harakatlarini imo-ishoralari orqali so`zsiz ifodalash.

Parodiya – (yunonchadan paradia – teskarisiga kuylash) – satirik yoki yumoristik xususiyatiga ega bo`lgan badiiy ishlab chiqarish mahsuli bo`lib, san`atda biror badiiy asar yoki bir butun yo`nalishning ustidan kulishga mo`ljallangan.

Pafos – (yunonchadan pathos – xissiyot, ehtiros qo`zg`otish) – badiiy asarlarda aks ettirilgan narsani g`oyaviy – xissiy anglash va baholash bo`lib, uni qabul qilayotgan odamlar emotsional ta`sir etish.

Personaj – (lotinchadan persona – niqob, bashara) – insonning badiiy obrazi bo`lib, muayyan vaziyatdagi xatti-harakatlari yig`indisi.

Proportsiya – (lotinchadan proportio - uyg`unlik) – predmet yoki xodisalarning qismlari o`rtasidagi qonuniy uyg`unlik.

Publika – (lotinchadan publicus– jamoat) – san`at asarlaridan bahramand bo`ladigan ijtimoiy – ruhiy jamoat.

Realizm – (lotinchadan realis –moddiy, xaqiqiy) – badiiy tamoyil bo`lib, badiiy asarlarni yaratishda haqiqiy voqealikni aks ettirib, ijtimoiy – tarixiy nuqtaiy – nazardan yoritib berish.

Ritm – (yunonchadan rhythmos – me`yoriy oqim) – san`atda shakl yaratish vositalaridan biri bo`lib, fazoda yoki vaqtda takrorlanish xususiyatlariga bo`ysunadi va me`yoriy intervallar o`rtasidagi munosabatlarga asoslanadi.

Regessans – (frantsuzchadan renaissance – uyg`onish) - jahon madaniyati va san`atida eng yirik eralaridan biri bo`lib, feodalizmdan kapitalizmga o`tish bosqichini, dunyoviy madaniyatining shakllanishini, insonparvarlikni anglash jarayoning boshlanganligini o`zida aks ettiradi.

Ritorika – (yunonchadan rhetor – so`z ustasi) – antik davrida shakllangan bo`lib, so`z san`ati haqidagi ilm.

Rok – (ingilizchadan rock– tebranish, sakrash) – hozirgi zamon yoshlarining musiqa madaniyati bo`lib, rok-n-roll va bit musiqaga asoslanadi.

Ruhiy tahlil estetikasi - Froyd inson ruhiy hayotida uch bosqichni ajratib ko`rsatadi; *ong*, *ongoldi* va *ongtubi* yoxud onglanmagan, ya`ni ongga aylanmagan

holat. Onglanmaganlik va ongoldi ongdan nazorat (senzura) degan o'rta bosqich orqali ajralib turadi. Nazorat ikki vazifani bajaradi; birinchisi, shaxs o'ziga maqbul ko'rmagan va qoralagan his-tuyg'ular, fikrlar, tushunchalarni onglanmaganlik hududiga siqib chiqaradi; ikkinchisi, ongda o'zini namoyon etishga intilgan faol onglanmaganlikka qarshi kurashadi.

San'at - ijtimoiy ong va inson faoliyatining o'ziga xos shakli. San'at inson mehnati, aql idroki, shuuri bilan yaratilgan ijod mahsulotidir. San'at asarida shaxsning o'ziga xos iste'dodi namoyon bo'ladi. San'at insoniyat ma'naviy madaniyatining tarkibiy qismi, dunyoni ma'naviy anglashning maxsus turidir. San'at tushunchasi keng ma'noda, badiiy qadriyatlar, ularni yaratish va iste'mol jarayonlarini qamrab oladi. San'at hozirgi davrga qadar insoniyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda rivojlanib kelgan. San'atning quyidagi ikki turi farqlanadi, amaliy va badiiy, amaliy san'at turlariga kulolchilik, naqqoshlik, kashtachilik kabi sohalar kirsa, badiiy san'at turlariga rassomlik, musiqa, haykaltaroshlik, kino, teatr, badiiy adabiyot mansub. Shuningdek, ifodali va tasviriy san'at turlari farqlanadi. Musiqa-ifodali, rassomlik-tasviriy san'at turlariga kiradi.

San'atda idrok etish – adabiyot, teatr, kino, tasviriy san'at asarining tomoshabin yoki o'quvchi ongida aks etishi.

San'at turlari – badiiy adabiyot, tasviriy san'at, tomosha qorishma san'at, ifodali san'at.

Sarkazm – (yunonchadan sarqazo - tom ma'noda go'sht o'pirish) – satira yo'nalishidagi zaharli va achchiq kesatish.

Satira – (lotinchadan sature - manfaatparast) – komillikning bir turi bo'lib, narsa va hodisalar ustidan zaharli va achchiq kulish.

Simmeteriya - (yunonchadan symmetria – teng tomonli) – tasviriy san'at, dekorativ – asaliy va arxitekturada badiiy asarlar yartatishda qullanadigan uyg'unlantirish tamoyil.

Sukulptura – (lotinchadan sculpo – o'yib ishlayman) – tasviriy san'at turi bo'lib ko'pincha odam yoki hayvonlar figuralarini tasvirlash.

Stil - (lotinchadan stylos – tayoqcha, yozish uchun magiz) – qiyofa yoki obraz yaratishda badiiy ko'shrinishning usuli bo'lib, hayoti amaliyotda barcha san'at turlarida hosil bo'ladi.

Sujet – (frantsuzchadan sujet – mavzu, buyum) – san'at asarlarining kuchli jihatlari: harakatlarining butunligicha yoritilishi, insoniy munosabatlarining - odatlarining, kechinmalarining, xususiyat va harakatlarini harakterlarining yoritilishi, personaj va vaziyatni ifodalash.

Fojialilik va kulgulilik - estetik tushunchalari yordamida hayot ziddiyatlari va to'qnashuvlari baholanadi va mushohada qilinadi. Ular orqali insonning ijtimoiy hayot hodisalariga nisbatan estetik munosabati ifodalanadi va mustahkamlanadi.

Teatr – (yunonchadan theatron – tomosha uchun joy) – san'at turi, tomosha ko'rsatadigan joy.

Televedeniya – (yunonjahan tele-uzoqdan, uzoqqa) – ko'rinishga mo'ljallangan san'at turi va ommaviy – axborot vositasi.

Tragediya – (yunonchadan tragedia) – dramatik asarining turlaridan biri

bo'lib, fojiaiy to'qnashuvlar asosida yaratiladigan san'at asari.

Xoreografiya – (yunonchadan choreia o'yin va yozaman) – raqs san'ati, dastlab o'yinlarni yozish, keyinroq esa o'yinlarni o'ylab chiqarish ma'nosida ishlatilgan.

Sirk – (lotinchadan circus- aylana) – san'at turi bo'lib, badiiy qiyofa yaratishda harakatlanish, akrobatika, tryuk, akterlik mahoratidan foydalaniladi.

Shedevr – (frantsuzchadan cher-doeuvre – na'munaviy san'at asari) eng mukammal yaratilgan san'at asari.

Shlyager – (nemischadan shlager tom ma'noda mavsum mixi, jangari) ayni paytda muvofaqqiyat qozongan estrada qo'shig'i yoki musiqa asari.

Shou – (ingilizchadan show – tomosha ko'rsatish) g'arb davlatlarida qandaydir tadbirni o'tkazishda shovqin suronli qilib o'tkazish. Masalash : go'zallik konkruslari turli xil mukofatlarni ta'sis qilish va topshirish ma'rosimlari.

Estetika – (yunonchadan aistheticos – sezaman, xis qilaman) go'zallik qonuniyatlarini va tabiat qonunlarini go'zallik asosida tushuntirish beruvchi va o'rgatuvchi fan. Bu fan insonning estetik munosabatlari va insoniyat badiiy rivojining umumiy qonun-qoidolari haqidagi fandir. Bu nafosat olami, san'at va badiiy ijod jarayonlari qonuniyatlarini his-tuyg'u, sezish-idrok qilish vositalari orqali o'rganadigan va o'rgatadigan fan.

Estetik ong – ma'naviy-ruhiy voqea hodisalar majmui bo'lib, ular ijtimoiy hayot zaminida vujudga keladigan estetik his, estetik did, estetik fikr, estetik orzu, estetik qarash, estetik nazariya tizimini anglatadi.

Estetik did - voqea hodisalarning estetik sifatlarini idrok etish va baholash jarayonida olinadigan qoniqlik yoki qoniqlik tuyg'usi, estetik mezon. Estetik did insonning fikr mulohazalari, xulq-atvori, xatti-harakatlari, moddiy va ma'naviy ijod mahsulotlarida o'z ifodasini topadi. Estetik did zaminida go'zallikni hunuklikdan ajrata bilish va undan beg'araz shodlanish hamda lazzatlanish yotadi. Estetik did odamlarning dunyoqarashidan, ayniqsa, estetik qarashlaridan ajralmagan holda amal qiladi. Estetik didning ziddiyatli tabiati haqida dastlab Kant munosabat bildirgan edi. Estetik did badiiy did bilan bog'liq bo'lib, ko'p jihatdan uning ustiga quriladi, lekin u bilan qo'shilib ketmaydi.

Estetik munosabat - sub'yekt bilan ob'yekt o'rtasidagi o'zaro harakat va o'zaro ta'sirning maxsus to'rini anglatuvchi falsafiy tushuncha. Estetik munosabat nafosatli ob'yektdir. Aslini olganda, nafosatli bo'lmagan narsalarning o'zi yo'q. Muayyan shart-sharoitda har qanday narsa, voqea-hodisa nafosatli tabiatga ega bo'lib, estetik munosabat va nafosatli baho ob'yektiga aylanishi mumkin. Lekin ular ma'lum bir talablarga javob berishlari kerak: birinchidan, aniq his tuyg'u, sezgi idrok qobiliyati va imkoniyatiga ega bo'lishi, ikkinchidan, u yoki bu voqea-hodisa insoniy aloqalar va munosabatlarga kirishib, ijtimoiy ahamiyat kach etishi kerak. Shundagina muayn voqea-hodisa estetik munosabat ob'yektiga aylanadi, ya'ni u o'z qadrini topadi, baholash esa voqea-hodisalarning qadri yoki ijtimoiy ahamiyatini anglashning maxsus shaklidir.

Estetik anglash - va shu asosdagi faoliyat jarayonining ibtidosi estetik ehtiyojga borib taqaladi. Estetik ehtiyoj inson hayotida ro'y beradigan barcha

estetik hodisalarning asosi sifatida ham tabiiy-biologik, ham ijtimoiy-ma'naviy mohiyatga ega; «go'zal nafs», nafosatga tashnalik, insonda estetik hissiyotni qo'zg'atish xususiyatini saqlab qolgan holda, keyinchalik uning butun umri mobaynida takomillashib boradi estetik muhokama, estetik baho, estetik did va estetik idealning shakllanishiga xizmat qiladi.

Estetik hissiyot -. Ko'pincha adabiyotlarda estetik hissiyot «estetik tuyg'u» so'zida, birlik shaklida beriladi. Goh estetik kechinmaning, goh estetik hayajonning sinonimi tarzida talqin qilinadi. Bizningcha, bu unchalik to'g'ri emas. Chunki hayajon ham, kechinma ham bitta tuyg'udan emas, tuyg'ular silsilasidan iborat bo'ladi, shu sababdan uni ko'plikda-hislar yoki hissiyot shaklida qo'llash maqsadga muvofiq.

Estetik qiziqish - Ma'lumki, qiziqish hissi, sog'inch va qo'msashdan farqi o'laroq o'tmishda ro'y bergan hodisani emas, balki ko'p hollarda kelajakda, tez muddat ichida ro'y berishi lozim bo'lgan voqelikni nazarda tutadi, unga intiladi; intilish jarayoni esa-»uchrashuv»ga tayyorgarlik degani. Estetik qiziqish sub'yektning ob'yekt haqida, hali u bilan yuzma-yuz kelmasdan turib, muayyan bir umumiy tushunchaga ega bo'lishini, uni idrok etishga o'zini hozirlashini taqozo etadi.

Estetik mushohada - odatda biz «mushohada» deganimizda «kuzatish» so'zining sinonimini tushunamiz. Aslida esa bunday emas: kuzatish, falsafiy qilib aytganda, bilish munosabatining tajribaviy asosi, u ob'yektga yunaltirilgan bo'lib, qo'yilgan maqsad va ilmiy bilim mantiqi tomonidan boshqarib, tuzatilib boriladi, unga o'zgartirishlar kiritib turiladi, ya'ni u maqsad asosida ish ko'radigan fikriy faoliyat

Estetik baho - qadriyat deganda biz, odatda shaxs, millat, jamiyat tomonidan qadrlanadigan ma'naviy—moddiy ob'yektlarni tushunamiz. Har qanday qadriyat yoki qadriyat darajasiga ko'tarilgan har bir ob'yekt inson tomonidan baholanmay qolmaydi. Qadriyatlar sohaviylik tabiatiga ega (axloqiy, estetik, diniy va h.k.) bo'lishi barobarida darajalarga bo'linishi bilan ham ajralib turadi

Estetik ehtiyoj – ezgulikka, go'zallikka intilishdir. Bu ehtiyoj mehnat, san'at, axloqiy munosabatlardagi go'zallikni taqozo etadi. Insonning jamiki faoliyat qirralari borliqqa estetik munosabati orqali namoyon bo'ladi.

Estetik tarbiya – Ta'lim-tarbiyaning boshqa shakllari kabi estetik tarbiya ham o'z diqqat-e'tiborini yakka odamga va ijtimoiy guruhga qaratadi. Estetik tarbiya ham umuminsoniy va milliy qadriyatlarni qaror toptirishga xizmat qiladi. Ayonki, tarbiya inson ongiga, his-tuyg'ulariga, tasavvuriga, e'tiqodiga, dunyoqarashiga, xatti-qarakatlariga, xulq-atvoriga ta'sir o'tkazishni o'z oldiga maqsad va vazifa qilib qo'yadi.

Estetik tarbiya omillari – shaxsning estetik kamolotiga ta'sir o'tkazadigan tashqi va ichki shart-sharoitlarga aytiladi. Estetik tarbiya vositalari deb shaxsning voqelikka estetik munosabatini rivojlantirishga xizmat qiladigan tarbiyaviy faoliyat shakllariga aytamiz.

Yumor – (ingilizmadan humour – tantiqlik, fe'l, kayfiyat) – komillik turi bo'lib engil va xazil kulgu.

MUNDARIJA

Kirish.....	5-6
Estetika fanining maqsadi va vazifalari.....	6-13
Estetika asoslari fanlari o‘qituvchilarining kasbiy sifatleri.....	13-14
Estetik tafakkur taraqqiyotining asosiy bosqichlari “mavzusini insert” metodi orqali dars ishlanmasi.....	14-18
Aqliy hujum metodi orqali Sharq va Yevropa mamlakatlarida estetik qarashlar tarixi mavzusini dars ishlanmasi.....	18-31
“Estetik ong va estetik faoliyat ” mavzusini noan’anaviy usulda «Siz va biz» orqali dars ishlanmanmasi.....	31-48
“Dizayn - estetik faoliyatning o‘ziga xos turi sifatida” mavzusining dars ishlanmasi (“loyiha” metodi orqali)	48-57
Estetik madaniyatning buyuk namoyandalari.....	58-83
Donishmandlar estetika to‘g‘risida.....	84-90
Izohli atamalar lug‘ati.....	91-97

M.Xajiyeva, M.Aytboev

ESTETIKA ASOSLARI

akademik litsey va kasb- hunar kollejlari uchun

Uslubiy qoʻllanma

Bosishga ruxsat etildi 2 may 2016 yil. Bichimi 60x84 1/16. Rizograf bosma.
Shart.b.1 6 b.t. Adadi 300 nusxa. Buyurtma№ 389. Bahosi kelishilgan narxda.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahri, Shohjahon koʻchasi, 5-uy.

